AKTIESELSKABET

C. A. QVADE & CO.

1843 * 1. MAJ * 1943



MARIEBO 1943

F O R O R D

I Anledning af Firmaets 100 Aars Bestaaen den 1. Maj 1943 har Bestyrelsesraadet for Aktieselskabet C. A. Qvade & Co. besluttet at udsende dette Jubilæumsskrift.

Man har ved Udarbejdelsen lagt Vægt paa, at Skriftet skulde forme sig først og fremmest som en Anerkendelse af den betydelige Indsats, der er øvet af de Mænd inden for Slægten, der har gjort det grundlæggende Arbejde i Firmaets Tjeneste, nemlig Firmaets Grundlægger, kongelig Agent Carl Anton Qvade, Sønnen Carl Qvade og Agentens Svigersøn, Carl Martin Thousig.

Jubilæumsskriftet falder i tre Afsnit:

SLÆGTENS HISTORIE
FIRMAETS HISTORIE
HANDELENS HISTORIE

Under sidste Afsnit findes en historisk Oversigt over de Hovedartikler, Firmaet handler med, Korn, Foderstoffer, Kunstgødning, Brændsel og Kolonial.

Bestyrelsesraadet takker Forfatterne for Medarbejderskabet, først og fremmest Herr Lærer I. P. Christoffersen, Mariebo, for Afsnittet om Slægtens og Firmaets Historie samt den første Del af Handelens Historie op til ca. 1900. Herr Christoffersen har med det personlige Kendskab, han har til Slægten, og som den lokale Patriot han er, haft de bedste Forudsætninger for at løse Opgaven, og Bestyrelsesraadet er meget taknemlig for det gode Resultat.

Forfattere af de enkelte Afsnit under Handelens Historie har været:

Perioden 1914-43 . Cand. polit. M. Simonsen, København,
Korn . . . . . Forstander P. N. Gaardmand, Næsgaard,
Foderstoffer . . . . . Landbrugslærer H. Rasmussen, Næsgaard,
Kunstgødning . . . . Konsulent Laur. Larsen, København,
Brændsel . . . . . Afdelingsing., cand. polyt. Otto Juel Jørgensen, København,
Kolonial . . . . . Lektor, cand. merc. Eiler Alkjær, København,

og Bestyrelsesraadet takker ligeledes disse Medarbejdere for deres interessante og faglige Bidrag til Skriftet.

Det er Bestyrelsesraadets Haab, at den Kreds, Jubilæumsskriftet udsendes til, vil være interesseret i at læse Bogen, som er udstyret med et stort Antal Billeder baade af Personer, Bygninger og Pakhuse samt Billeder i Tilknytning til de rent faglige Afsnit under Handelens Historie.

Vi benytter Lejligheden til at takke Kundekredsen, hvoraf en Del har været Firmaets faste Kunder i over 50 Aar, for Trofasthed gennem Aarene og udtrykker Haabet om fortsat godt Samarbejde til fælles Gavn ogsaa i Fremtiden.

Til Slut udtaler vi Ønsket om, at nærværende Jubilæumsskrift til sene Tider maa staa som et varigt Minde om de tre Mænd, der med saa stor Ære indskrev deres Navne i Firmaets Historie: Grundlæggeren, kongelig Agent Carl Anton Qvade, Sønnen Carl Johannes Qvade og Svigersønnen Carl Martin Thousig.

Bestyrelsesraadet for Aktieselskabet C. A. Qvade & Co.

Th. Rasmussen
Formand

INDHOLDSFORTEGNELSE

FIRMAETS HISTORIE (C. A. QVADES KØBMANDSGAARD) 77
C. A. QVADE OVERTAGER KØBMANDSGAARDEN 91
FIRMAET C. A. QVADE OVERGAAR TIL AKTIESELSKAB 94
BESTYRELSESRAADETS MEDLEMMER FRA AKTIESELSKABETS START TIL 1943 96-97
FRITZ FABER 106
A/S C. A. QVADE & CO.'S AFDELINGER:
BANDHOLM 115
KØBMAND FRITZ WILHELM FABER 145
SAXKJØBING AFDELINGEN 149
KØBMAND FRITZ RASMUSSEN 161
HOLEBY 169
RYDE - ASKHØJ 171
LINDET 173
SØLLESTED 174
FEJØ - ASKØ 176
HJELM 177

HANDELENS HISTORIE 179
TIDEN EFTER 1914. KORN- OG FODERSTOFHANDELEN I KRIGS- OG EFTERKRIGSPERIODEN 1914-1921 202
OMSÆTNINGEN AF KUL OG KOKS M. V. FRA 1914-1920 218

Firmaets Historie

C. A. Qvades Købmandsgaard

Som andetsteds nævnt begyndte C. A. Qvade sin Forretning den 1. Maj 1843 i Vestergade i Købmand Johan Arent Christensens Gaard. Hele den store Hjørneejendom lige over for den i Aaret 1848 anlagte Nyklostergade ejedes ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede af den i 1832 afdøde Købmand Peder Christensen. Den omfattede alle de Bygninger, der nu strækker sig fra „Olsens Hotel" til Blikkenslager Holschers tidligere Ejendom og var saaledes en af Byens anseligste Købmandsgaarde. Den blev senere, endnu før Købmand P. Christensens Død, udstykket i to Ejendomme. Sønnen, den senere meget ansete Købmand og Mægler Johan Arent Christensen, afdøde Købmand Waldemar Christensens Fader, fik ved Skøde af 1828 selve Hjørneejendommen og Vænget, hvor i Midten af Treserne Doktor Mathias Wilhjelm opførte sin store Lægebolig (nuværende Murermester Kleins Ejendom). Købmand Peder Christensens Enke fik i 1832 Skøde paa den Del af Ejendommen, der grænsede op til „Gjestgivergaarden". Hun solgte senere Ejendommen til Postmester Ditlev Pentz Møller, der igen i 1864 overdrog den til Købmand Johan F. Valentin, en Fætter til forlængst afdøde Skomagermester C. Valentin og Halvonkel til Købmand Carl Valentin i Firmaet C. A. Qvade. Som ogsaa tidligere nævnt forblev C. A. Qvade dog her kun i 7 Aar, før han flyttede op til Torvet, eller rettere sagt til Østergade, idet alle tre Ejendomme paa Torvets nordre Side i Matrikulen anføres under Østergade. Qvades Ejendom havde gl. Matr. Nr. 31, senere efter den nye Matrikul Nr. 43.



INDKØRSLEN TIL MARIEBO VED NØRRETOLDBOD
(Efter Maleri fra 1854 af Carl Henriksen. Tilhører Stiftsmuseet i Mariebo)

Før vi nærmere omtaler denne gamle Købmandsgaard, kan det ikke være uden Interesse i Tankerne at dvæle ved Byens Udseende for godt hundrede Aar siden, da den, trods sine 400 Aar gamle Købstadsrettigheder, endnu var for en stor Del præget af Landsbyen, eller dog i hvert Fald bar et landligt Præg. I 1840 var Indbyggerantallet 1356, Bygrænsen markeredes ved de 4 Acciseboder, af hvilke den søndre og nordre endnu er bevaret. Om Aftenen blev Bommene lukket ned, og al Vognfærdsel med Landbrugsprodukter maatte ophøre for den Dag. Gaderne var endnu ikke brolagte, i Grøfterne løb Spildevandet fra de talrige Brændevinsbrænderier, Ølbryggerier og Heste-, Ko- og Svinestalde. Mariebo var kendt over det ganske Land for sit fine Brændevin. Helt ufarligt var det ikke ved Vintertide i Nattens Mulm og Mørke at færdes under disse Forhold. Langt værre

var det dog, om Turen gjaldt Omegnen. I 1801 siger BEGTRUP i sin Beskrivelse af Lolland: „Man kørte i et stadig vællingagtigt Dyb indtil Hjulnavet, langsomt Skridt for Skridt, saa der selv med Anstrengelse brugtes en 2-3 Timer til en Mil". Om Foraaret i Tøbrud maatte Vognene ofte efterlades paa Vejene og i Grøfterne for saa at blive hentet hjem, naar Vejene igen kunde bære. Jorderne var udrænede, og Grøfter og Gærder optog en stor Del af Jorden. WEDEL skriver: „Af Stengjærder findes slet ingen (de hørte Kyststrækningerne til), men nogle Udgrøvter om Mark og Haver. Her og der findes og ved nogle Gjærder Spor til levende Hegn, men af en Hændelse opvoksen, uden at Menneskers Hænder have havt den mindste Deel deri, men i det Sted ved utidig Hugst foraarsaget det megen Skade". Iøvrigt roser han Omegnen. Om Bangs Have skriver han: „Om Søn- og Helligdagene forlyste Indvaanerne sig i bemeldte Have; mellem bølgende Korn-Agre, under skyggefulde Træer og ved den pladskende Søe sidder Haandværkskarlene ved Siden af sin elskte Donna, de drømme om lutter Fremtids Lyksaligheder, hisset vandrer den virksomme og utrættelige Haandværksmand, omringet af en munter Børneflok, i hvis Barm han forglemmer Livets Sorger".

Men for at gaa tilbage til selve Byen, saa lignede den nærmest en straatækket Landsby „priviligeret til Brændevinsbrænderi", som en af Datidens Forfattere udtrykker sig. Fra Vest til Øst snor sig den gamle Adelgade eller Algade eller, som den benævnedes i endnu ældre Tid „Hærstræde". Bebyggelsen er meget spredt. Store aabne Pladser, „Hauger" og Vænger træffer vi overalt. Husene er alle af Bindingsværk, lave og straatækte. Husfacaden følger ikke Gadelinien, men er bygget som man nu fandt det mest praktisk, nogle med Karnapper og Fremspring, der næsten skjuler Naboejendommen, Købmandsgaardene undertiden med brede Fortove foran. I Egetømmeret

paa Façaden var Jernringene anbragt til at binde Hestene ved under et kortvarigt Besøg i Butikken. Ejendommeligt for sin Tid er det, at Butikkerne altid laa med Indgang fra Gaarden og med Butikslokalerne ligeledes til Gaarden, medens Forsiden var forbeholdt den private Beboelse. Før 1832 fandtes kun 11-12 teglhængte Huse i Byen. En ministeriel Resolution, eller som det dengang kaldtes: en Kancelliskrivelse, havde vel paabudt, at inden 31. Juli 1820 skulde alle Bygninger i Købstæderne være tækkede med Tegl, men det synes, som om man ikke har taget sig det synderligt nær, i hvert Fald kom der i 1825 en ny Resolution med det samme Paabud, som gav en Frist af endnu en halv Snes Aar. Saa skulde det være Alvor. Grunden til dette Paabud var sikkert de mange Ildebrande, som stadig hjemsøgte Landets Byer. 1596 hjemsøgtes Mariebo af en mægtig Ildebrand, som ødelagde Størstedelen af Byen. Det hedder i „Danske Atlas", at Ilden „lod ikke mange Huse blive tilovers". Ved en ny Ildebrand i 1713 brændte ikke mindre end 25 Gaarde og Huse, og tre Mennesker indebrændte. Og endelig blev Byen i 1832 ikke mindre end to Gange hjemsøgt af en alvorlig Ildløs, begge Gange - baade 8. April og 12.-13. Juni gik det ud over den østlige Del af Byen, der næsten fuldstændig raseredes af Ilden. Sagnet fortæller, at Købmand ENGBERG, der ejede Købmændene Jens Lunds og F. G. Nielsens store Ejendomme, gik ud paa Gaden med Maal og Vægte og bad Gud om at skaane hans Gaard, saa sandt som han aldrig havde sveget nogen i sin Handel. Og hans Bøn blev hørt.

Det var forøvrigt ikke saa underligt, at disse Ildebrande, der i hine Tider med kortere Mellemrum hærgede Landets Købstæder, var vanskelige at slukke. Tagene var af Straa, Gavlene flettet af Pilevidier med klinet Ler udvendig og indvendig. Det var derfor ogsaa i Hundedagene paabudt enhver Husejer at have et Kar Vand staaende parat

uden for Gadedøren for paakommende Tilfældes Skyld, ligesom et passende Antal Spande og Brandhager skulde være til Stede. I den lokale Avis - indtil 1. Oktober 1835 „Stiftstidende" og fra 1. Januar 1836 „Lollands-Posten" - ser vi, at „Brandinspekteuren" minder Byens Borgere om dette Paabuds Overholdelse. Lidt efter lidt forsvandt Straatagene og Risgærderne mellem Haverne, men først henimod Aarhundredets Midte faar Byen et mere købstadmæssigt Præg. Den første Brolægning kom i 1836. Den strakte sig fra Aaen gennem Hovedgaden til den østre Bom og havde en Længde af 517¼ Favne. Byens Indbyggere modtog den med Begejstring. Den nys udkomne „Lollands-Post" skriver den 18. Oktober 1836: „Denne By har nu faaet en herlig Brolægning lige fra Vandmølle-Broen til Øster Bom". Udgifterne androg 8.000 Rdl., som for Størstedelen blev betalt af „Vejkassen". Nogen stor Herlighed har denne Brolægning, set med Nutids-Øjne, dog næppe været, den blev i hvert Fald fornyet allerede i 1859. Vedligeholdelsen har sikkert været for dyr. Man ser, at der hyppigt blev truffet Akkorder med Jens Brolægger, snart om at efterse og støde Fortovene, snart om at gaa Gaderne efter med „Firmandsstempel". Dette sidste kostede da 1 Mark pr. løbende Favn. Da Kristian VIII i 1843 anmeldte sit Besøg, fik man travlt med at pudse op. Om Torvet hedder det, „man vedtog at lade alle de overflødige Sten paa det chausserede Stykke af Torvet optrække samt at bortskaffe Græsset paa Fortovet og afslaa og bortføre Græsset paa det bageste Torv". Lidt senere omtales en Gruspaakørsel paa Bagtorvet, saa „Græsmarken" er sandsynligvis dermed forsvunden. Sidegadernes Tilstand var ikke hyggelige. Nogle Aar senere spørger en Indsender i Avisen, „hvor længe Nørregade skal bruges til Stenoplagsplads!" og „hvorfor de Bunker, der fejes sammen om Lørdagen, skal ligge paa Gaderne til om Søndagen, da det ofte hænder, at man i de mørke

Aftener, hvor ingen Belysning haves, pludselig befinder sig midt i saadan en Møgbunke". Selvfølgelig var det skralt med Belysningen. Gik Folk ud i de mørke Vinteraftener, havde de en tændt Lygte paa Maven og en solid Knortekæp i Haanden. Først i 1859 fik Byen Gadebelysning. Man vedtog af Københavns Kommune at købe ca. 40 udrangerede Tranlygter, for Byens Befolkning sikkert et mægtigt Fremskridt. En af Byens Købmænd, Joh. F. Valentin, overtog Lygternes Pasning, Tænding og Slukning. For Pasning, Tillæg af Tran m. m. fik han 300 Rdl. for Vinteren. Først i 1865 fik Byen Gasværk. Byens Avis skriver herom den 28. December: „I Aften tændes for første Gang Gasbelysningen her i Byen. Det var Bestemmelsen, at det skulde være sket i Gaar Aftes, men da man antog, at ikke faa af Byens Beboere vilde være fraværende fra Hjemmet, formedelst Klubballet, og Forsigtighed er nødvendig, især i Begyndelsen, indtil man vænner sig til det nye Belysningsmateriale, saa foretrak Gascomiteen at opsætte Tændingen, saa meget mere, som det skulde være Maaneskin i disse Aftener".

Saaledes som her ganske kortfattet er skildret saa Mariebo By ud, da Købmand C. A. Qvade gjorde Springet fra Handelsmedhjælper hos Ditlev Kølle i Vestergade til selvstændig Købmand i samme Gade den 1. Maj 1843. C. A. Qvades Flid, Dygtighed og Købmandssnille fik dog, som tidligere omtalt, den lille Forretning til at vokse fra Aar til Aar, og allerede den 10. Juni 1850 erhvervede han sig Købmandsgaarden paa Torvet. Skødet blev udstedt 7. Juni 1852 og tinglæst 5. Juli s. A., men allerede 29. Oktober 1850 var C. A. Qvade rykket ind og havde etableret sig i dette Byens smukke, gamle Palæ, opført i den Harsdorffske Stil ca. 1820, antagelig af Murermester Mertins fra Nykøbing (det gamle Raadhus' Bygmester). Den store Bygning laa dengang mere frit, idet Naboejendommene ligesom de øvrige Huse Torvet rundt

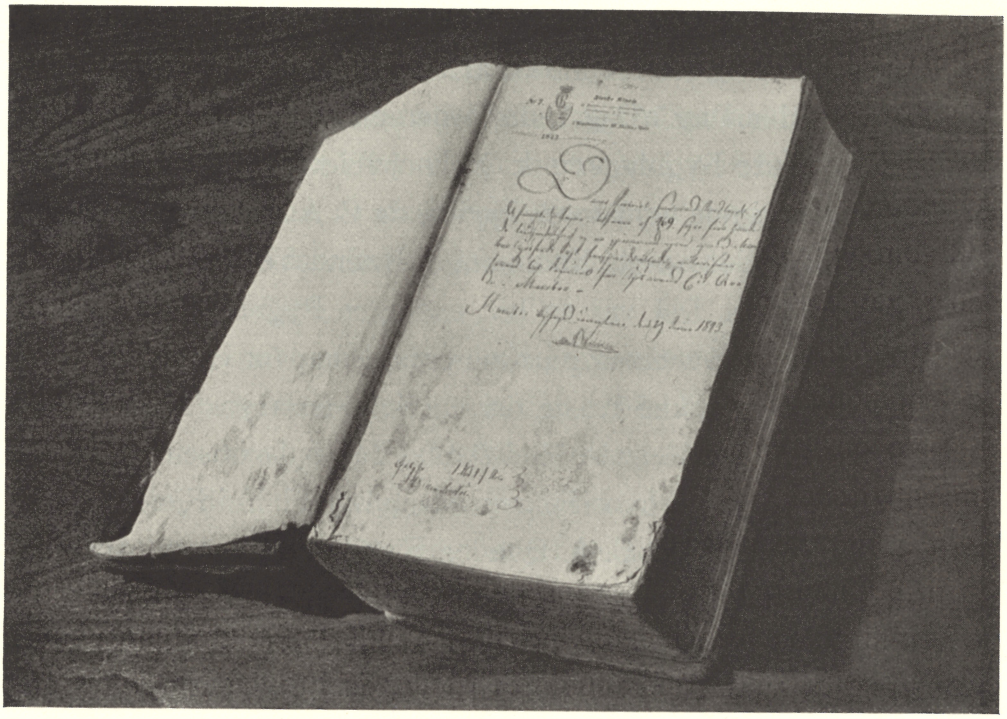

AUTORISATIONEN I FIRMAETS FØRSTE HOVEDBOG

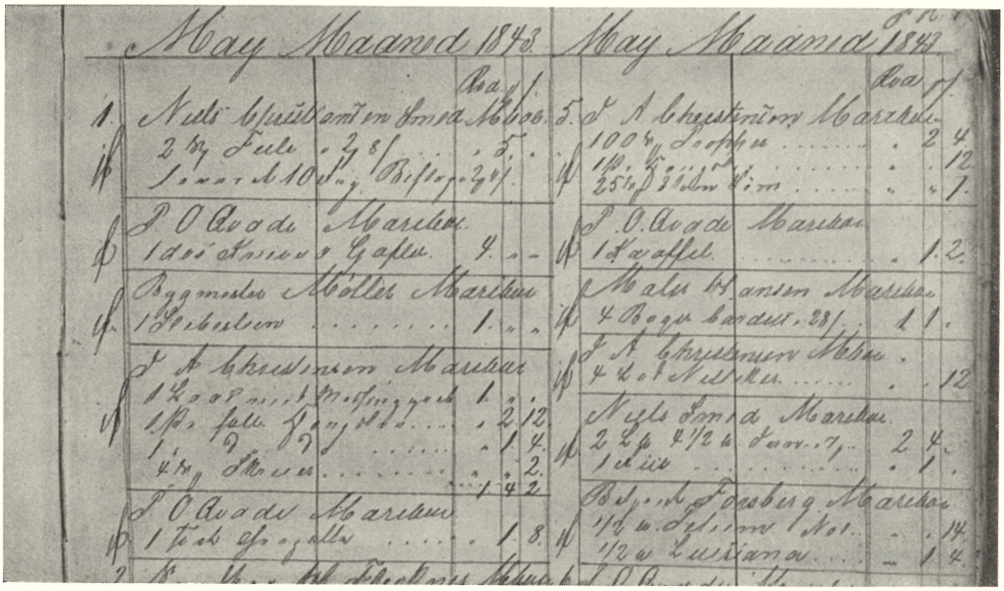

UDSNIT AF EN SIDE I FIRMAETS FØRSTE HOVEDBOG FRA 1. MAJ 1843

kun var lave og ret uanselige Bygninger. Med sine afvalmede Gavle, sine smaa Ruder og sin monumentale Indgang prægede den Torvet, og den staar den Dag i Dag i sin fornemme Stilfuldhed som Byens skønneste private Bygningsværk. Naboejendommen mod Vest, paa Hjørnet af Nørregade og Torvet, ejedes, da C. A. Qvade rykkede ind i sin Ejendom, af den ansete Købmand og Brændevinsbrænder Anders Jørgen Henrichsen. Det var en lav, enetages Bygning med Butikslokale i Stuen og Beværtning i Kælderen. Uden for Huset var der i Fortovskanten en Række Træer, der om Sommeren gav Ejendommen et meget pynteligt Udseende. Mod Øst laa Jacob Jacobsen Lunddahls store Købmandsgaard, hvor Sønnen Jacob Lunddahl i Ejendommens vestlige Ende, nærmest C. A. Qvades Ejendom, i mange Aar drev sin Manufakturforretning. Paa Hjørnet af Østergade og Torvet laa Købmand og Brændevinsbrænder Ib Nielsens gamle, lave Bindingsværks Købmandsgaard, der senere blev overdraget til Købmand Peder Kristian Sidenius og senere igen til Købmand Lauritz Schrøder, der giftede sig med Sidenius' Enke. Ib Nielsens Datter, Bolette, blev den 14. April 1843 viet til Guldsmed Peter Outzen Qvade, Købmand C. A. Qvades Broder. Paa Torvets modsatte Hjørne, hvor nu „Magasin" har sin store Ejendom, laa Købmand Lampes Manufakturforretning, og endelig laa midt paa Torvets nordlige Del Byens gamle Raadhus, d. v. s. „gammelt" i den Forstand var det egentlig ikke. Det var opført i 1819, men bygget daarligt og allerede hen mod Aarhundredets Midte fuldstændig faldefærdigt, saa Kommunalbestyrelsen maatte træffe Foranstaltninger til Opførelsen af et nyt, eftersom, som det udtales, „den nuværende Bindingsværksbygning er saa usolid og paa Træmaterialerne saa forfaldne, at en saadan Omforandring (som foreslaaet) ikke hensigtsmæssigt lader sig udføre". Der gik dog en Aarrække, og først den 31. August 1857 afholdtes

Tinget for første Gang i den nye Bygning, der blev opført af den ansete Murermester Mertins, Mariebo.

Det vil af det anførte ses, at i disse Omgivelser maatte C. A. Qvades Købmandsgaard fryde Øjet endnu mere end i vore Dage, hvor Bygninger i alle Stilarter er groet op Torvet rundt og i hvert Fald ikke forøger det Skønhedsindtryk, som enhver opmærksom Iagttager maa faa af det gamle Palæ.

Det havde været ønskeligt, om den gamle Købmandsgaards Historie kunde have været ført nogle Hundrede Aar tilbage. Det lader sig desværre ikke gøre. En Undersøgelse i Landsarkivet viser, at Mariebo Købstads Panteregistre før 1806 ikke mere eksisterer. Man formoder, at de er brændt under en af de mange Ildsvaader. Det kan dog konstateres, at Ejendommen i Slutningen af 1700 Tallet ejedes af Inspecteur Jacob Petersen. Hans Enke, Maren Groth, sælger 1806 Gaarden til Forpagter Jacob Reimer paa Agerup og Købmand Jacob Junior fra Saxkjøbing.

Skødet er saalydende:

„Jeg underskrevne Maren Groth, Enke efter salig Inspecteur Jacob Petersen, tilstaar og vitterliggjør herved at have solgt og overdraget - ligesom jeg ved dette mit Skjøde fra mig og Arvinger overdrager og tilskjøder Hr. Forpagter Jacob Reimer paa Agerup og Hr. Kjøbmand Jørgen Junior fra Saxkjøbing min forrige Gaard her i Byen beliggende paa Torvet imellem min forrige iboende Gaard paa den vestre og Mogens Jensens Slagters (nuværende Landmandsbanken) paa den østre Side, bestaaende af 19 Fag til Gaden, Muur og Bindingsværk. To Etager, med den værende Bilæggerovn. I Gaarden 39 Fag Sidehuus og Tværhuus med tilliggende Gaardsrum, Brønd og Hauge lige ud til Nørre Mark, hvilket alt Hr. Jacob Reimer og Hr. Jørgen Junior, da den accorderede Kjøbesum er mig betalt med

900 Rdl., skriver Ni Hundrede Rigsdaler Courant*), skal eje og besidde med ald den Ret og Raadighed, som jeg den selv har Ejet, ligesom jeg og Arvinger hjemler Kjøberne sammen for enhver Tiltale i alle Maader. Dette mit Skjøde, som af mig er underskreven tilligemed Laugsværge og Vitterligheds Vidner, meddeles herved.

Mariboe den 1. Juni 1806

Til Vitterlighed underskriver

L. A. Møller

Som Laugsværge

M. Petersen (L. S.)

E. Sidenius (L. S.)

Den 14. Januar 1813 overdrager Forpagter paa „Ottelundsgaarden" Thomas Reimer, der ved sin Faders, Jacob Reimers Død har arvet Halvparten af Ejendommen, denne Halvpart til Jørgen Junior for 450 Rigsdaler.

Ejendommen forblev saa i Jørgen Juniors Eje til 1819, da den efter hans Død af hans Arvinger tilskødedes Købmand Mathias Daniel Brabrand. Pantebogen viser følgende:

Tingdagen den 20. December 1819 blev læst:

Underskrevne Hans Jochum Junior, Færgemand i Sundbye og Lars Junior, adjungeret Postmester i Saxkjøbing, tilstaaer og herved vitterliggjøer, at have solgt og afhændet ligesom vi herved sælger, skjøder og afhænder fra os og Arvinger til S. T. Hr. Kjøbmand M. D. Brabrand af Mariebo og Arvinger, den os tilhørende og paa Mariebo Byes Torv under No. 31 imellem Kjøbmand Johan Krøyer og Slagter Mogens Jensens Steder, beliggende Kjøbmands Gaard, der sidst har været beboet af Madamme Møller, alt i Overensstemmelse med vedhæftede mellem os under 11. Januar d. A. oprettede Kjøbecontract. Og da velbemeldte Hr. Kjøbmand Brabrand nu har præsteret den i benævnte Kontract betingede Kjøbesum

*) Dansk Kurant indførtes her i Landet c. 1695. Af 1 Mark fint Sølv udprægedes 11 1/8 Rigsdaler. Den stod ved Magt til 1813, da den afløstes af Rigsbankmøntfod.

5000 Rdl. Sedler eller efter den ved Kjøbafslutningen stedfindende Qvartalscours 4000 Rbdl. Sølv, skriver fem Tusinde Rbdl. Sedler eller 4000 Rbdl. Sølv, saa skal tilmeldte Gaard, der under 1. Junij 1806 og 14. Januar 1813 fra Madam salig Petersen og Forpagter Reimer, er vores salig Fader tilskiødet, med alt sit rette Tilliggende være og forblive Hr. Brabrands og Arvingers lovlige og retmæssige Ejendom; frie for hver Til- og Paatale og hvortil vi og Arvinger til enhver Tid skal være hans Hjemmel.

Dette vores saaledes udstædte Skjøde kan Hr. Brabrand, naar for godt befindes og uden os at indvarsle, lade til Thinge læse og protocollere. - Til ydermere Bekræftelse under vore Hænder og Forseglinger i Overværelse af de 2 Vitterlighedsvidner D'Herrer Olufsen og Rasmus Hellemann.

Sundbye Færgegaard og Saxkjøbing den 19. December 1819

Til Vitterlighed		H. Junior	L. Junior
Olufsen	Hellemann	(L. S.)	(L. S.)

Af Købekontrakten fremgaar det, at Ejendommen bestaar af 19 Fag til Gaden og dobbelt Stokværk, et Sidehus mod Vest, indrettet til Bryggeri og Pakhus, et Sidehus mod Øst, og Stald, Lo og Lade mod Nord samt en Hauge med Frugttræer og Anlæg, grænsende op til Mariebo Nørremark. Brandforsikringssummen var 2800 Rdl.

Købmand Mathias Daniel Brabrand var født 1788, gift 1. Gang med Eccardine Marie Sidenius, og 2. Gang med Adriette Kirstine Klingenberg. Efter hvad der kan oplyses, var M. D. Brabrand, da han købte Ejendommen paa Torvet, en velstaaende Mand. Det fremgaar af Panteregistrene, at han havde Prioriteter staaende i forskellige Ejendomme, og en Aarrække ejede han, som tidligere nævnt, Ejendommen paa Hjørnet af Torvet og Vestergade (eller som den dengang hed „Klostergade"). Kun ganske kort Tid efter, at han

i 1819 havde overtaget Købmandsgaarden, nedbrød han den gamle Bygning og opførte den nuværende. Han var en meget anset Mand og spillede en betydelig Rolle i Byens Historie. Mange Ombud blev ham betroet. I det første Borgerrepræsentationsmøde i Mariebo, der afholdtes efter den nye Lov af 24. Oktober 1837 om Købstadkommunernes Selvstyre, blev han saaledes valgt til Borgerrepræsentationens første Formand og bestred dette Hverv i en længere Aarrække.

Imidlertid, Aarene i første Halvdel af forrige Aarhundrede var en fattig Tid for de fleste. Statsbankerotten i 1813 prægede Handelslivet, og det ses af Panteregistret, at han, som Aarene gik, stadig maatte optage nye Laan i Ejendommen. Foruden sin Handelsvirksomhed drev han en Del Landbrug, forøvrigt som alle andre Grundejere i Byen. Mariebo Markjorder bestod oprindelig af Mariebo Skov eller Overdrev, som udgjorde de saakaldte gamle Ejendomsjorder og Kongejorderne. Samtlige disse Jorder blev opmaalt 1785 af Trojel og i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, saavidt man ved fra 1807 til 1813, udskiftede og hver for sig delte mellem Byens forskellige Grundejere. Ejendomsretten over Kongejorderne fik Grundejerne dog først i Følge kongelig Resolution af 23. Februar 1833 og derpaa følgende kongelige Skøde af 20. Marts 1839, da Jorderne blev dem overdraget mod en Betaling af 140 Rdl. pr. Td. Land samt en aarlig Afgift til Kongens Kasse af 4 Skpr. Byg pr. Td. Land til Taksten 24. Den ældre Inddeling blev dermed uhensigtsmæssig, og for saavidt muligt at samle hver Mands Jorder blev alle Byjorderne omdelt i Aaret 1833 af Landinspektør Møller. Vi ser af den gamle Matrikul, at Jorderne til Brabrands Købmandsgaard Matr. Nr. 31 i Nørremark udgjorde 11 $\frac{7356}{14000}$ Tdr. Ld. Hertil kom Brabrands fra de kongelige Jorder erhvervede „Vognmandslod" ligeledes i Nørremark, Litr. E stor $4^1/_2$ Td. Ld. De to Jordlodder laa nær hinanden. Efter Matrikulskortet laa den ene

paa den østre Side af Maglemersvej, hvor denne bøjer mod Øst, den anden i Skellet op til „Grevelodden“. Det gik imidlertid som sagt tilbage for den driftige og initiativrige Købmand. Han søger ved Siden af Købmandshandelen at drive Hotel- og Gæstgiverivirksomhed i Ejendommen, indretter Sal, der benyttes til Assembleer, Festmaaltider og Teaterforestillinger og søger ved Udsendelse af Reklameplakater, trykt paa flere Sprog, at trække Publikum til Hotellet, der fik det klingende Navn „Hotel Stadt Hamburg“. Det maa erindres, at endnu i forrige Aarhundredes første Halvdel gik Rejsen fra Hovedstaden til Tyskland jævnlig over Lolland. Af Avisernes Meddelelser ses det da ogsaa, at Hotellet havde et godt Navn. Reklame gennem Bladene blev dog i hin Tid kun anvendt i ringe Maalestok, og ud over et enkelt Avertissement i den lokale Avis om en eller anden Festlighed som f. Eks. den aarlige Højtidelighed i Anledning af Kongens Fødselsdag findes intet. Det var vel ogsaa nærmest de til og fra Tyskland over Mariebo gennemrejsende, som Hotellet regnede med. Herpaa tyder en Plakat, som for mange Aar siden blev fundet ude i Brandstrup og erhvervet af Firmaet. Den hænger nu



PLAKAT MED BILLEDE AF EJENDOMMEN 1843,
medens Bygningen anvendtes som Hotel
under Navnet Stadt Hamburg.

i et af Forretningens Kontorer og giver et godt Billede af Brabrands Kamp for gennem sin Hotelvirksomhed at hævde sin Eksistens. Den er affattet paa Dansk, Tysk og Engelsk og anbefaler Hotellet for dets skønne Beliggenhed, dets gode Værelser med Senge med Krølhaarsmadrasser m. m. Brabrand underskriver sig: Kjøbmand og Giestgiver.

Da Kong Kristian VIII i 1843 drog gennem Mariebo, tog han med sit Følge ind hos Brabrand og modtog her i Audiens Mariebo Byes Honoratiores. Brabrand maatte dog give op. Den 19. Januar 1843 læser vi i „Lollands Posten": „Vi beklage, at en gammel og agtværdig Medborger, Hr. Kjøbmand M. D. Brabrand her i Byen, har i Mandags maattet opgive sit Bo til Skifte og Deling mellem sine Creditorer. Den Opbydendes bekjendte Redelighed borger imidlertid for, at kun tvingende Omstændigheder have fremkaldt en Beslutning, som, det haabe vi, ikke nedværdiger ham i hans Medborgeres Agtelse eller betager ham den Overbærelse, han og hans talrige Familie nu maa vente hos Creditorerne, med hvem han har staaet i Handelsforbindelse." Hele Brabrands store Varelager, for Størstedelen bestaaende af Manufakturvarer blev solgt ved tre store Auktioner, hvortil Kataloger kunde erholdes i alle Stiftets Byer. Varerne var for Liebhavere til Eftersyn flere Dage før Auktionen. Procurator G. Aagaard paa Binnitze var Boets Kurator. Samme Aar fik Brabrand dog Boet „extraderet" og søgte nu nærmest at erhverve Opholdet ved sin Hotelvirksomhed. Han søger at komme paa Fode igen og faar dertil Hjælp af Kammerherre, Baron Rosenørn-Lehn til Orebygaard, til hvem han i Følge Panteregistret den 7. Januar 1844 udsteder en Panteobligation stor 3.200 Rdl. med Pant i Købmandsgaarden og Jordlodderne. Men Aarene gik. Hotelvirksomheden kunde ikke bære de store Hæftelser. Brabrands Helbred var nedbrudt, og den 10. Juni 1850 sælger han Ejendommen til Købmand C. A. Qvade for 12000 Rdl. Han naar dog ikke

selv at give Skøde. Han dør den 18. Oktober 1851, 63 Aar gammel. Faa Maaneder før sin Død havde han i Torvegade, hvor nu den private Realskole ligger, begyndt en lille Købmandshandel, der i en Aarrække efter hans Død fortsattes af Enken.

C. A. QVADE OVERTAGER KØBMANDSGAARDEN

Som nævnt blev Købekontrakten mellem Brabrand og C. A. Qvade underskrevet den 10. Juni 1850. Af dens indholdsrige Ordlyd skal nævnes følgende. C. A. Qvade køber Matr. Nr. 31 med tilhørende Jordlod ca. 16 Tdr. Ld. Sælgeren forbeholder sig fri Afbenyttelse af Gaardens Bygninger og Have indtil 1. Oktober 1850, dog er det en Selvfølge, at Køberen benytter det Husrum, som Brabrand ikke har Brug for med Hensyn til sin Næringsvej. Kaptain Dorph skal have Ret til at bebo sin Lejlighed til 1. Oktober 1850, det samme gælder Jomfru Bech, der boede hos og fik Kosten hos Brabrand. Køberen er pligtig til for Sælgeren at fodre og græsse en Ko i Gaarden i et Tidsrum af 5 Aar fra 1. Oktober - „liig med hans egne Køer". Glarmester Bjørns Græsningsret for Sommeren i ca. 6 Uger paa et lidet Stykke Jord, ca. 6 Skp. Land skal af Køberen respekteres.

Købesummen, 12.000 Rdl. betaler Køberen som følger: Han overtager følgende Hæftelser: Bankhæftelse stor 109 Rdl. 19 Sk. til Nationalbanken, 191 Rdl. 68 Sk. til den kgl. Kasse. Obligation stor 6000 Rdl. rede Sølv til det granjeanske Fideikommis, Panteobligation stor 2000 Rdl. til forskellige af Brabrands Kreditorer at afdrage med 100 Rdl. aarligt. Køberen betaler Procurator Aagaard og Kammerraad Petersen 2 p. C. i Incassationssalær og dertil alle Omkostninger. Resten af Købesummen udbetales til Procuratur Aagaard straks med 700 Rdl., den 11. Decbr. 1850 med 1000 Rdl. og den



FORRETNINGSEJENDOMMEN CA. 1908
med Manufakturbutikken til højre og Kolonialbutikken til venstre for Indgangen

11. Juni 1851 med 1000 Rdl., Resten den 1. April 1852. Kautionist for C. A. Qvade var Hattefabriqueur R. Lange i Svendborg.

Som nævnt døde Brabrand, før Skødet var udstedt. Enkemadam Brabrand faar den 29. Oktober 1851 Bevilling til at hensidde i uskiftet Bo, og Pantebogen viser derefter, at der 7. Juli 1852 af Adriette Kirstine Brabrand f. Klingenberg med Laugsværge Stiftsrevisor, Landvæsenscommissær Hviid udstedes Skøde til Købmand Carl Anton Qvade paa Købmandsgaarden med tilhørende Jordlod og den 3. Juli s. A. paa „Vognmandslodden" i Nørremark.

Desværre har vi ikke Midler i Hænde til af C. A. Qvades Handelsvirksomhed gennem Aarene at give den udførlige Skildring, som den fortjener, og som ved denne Lejlighed vilde være af allerstørste Interesse. Vi ved kun, at han med en ganske ringe Kapital, indvundet

ved syv Aars Slid og Slæb, og med den største Nøjsomhed og et ganske minimalt personligt Forbrug, nu dristigt med Tro paa Fremtiden og med Tillid til sin egen Arbejdskraft og sine egne Evner vovede sig ud i et Foretagende, hvor han i en Nedgangsperiode kunde miste alt, men ogsaa, om alt gik efter Forventning, kunde skabe sig en smuk Fremtidsstilling. Som vi alle ved, voksede C. A. Qvades Forretning fra en ganske jævn Butiksforretning til at blive det førende Handelshus paa Midtlolland. Det fremgaar af mangt og meget fra den Tid, at C. A. Qvade endog meget hurtigt vandt sine Medborgeres Tillid. Han forstod at skabe Respekt om sit Navn, baade som Forretningsmand og som Privatmand. Han havde et klart Blik for, hvor der var Penge at tjene, men alle hans Handlinger var præget af den største Forsigtighed. Hans Interesse for Landbruget blev tidligt vakt, og kun ganske faa Aar efter Overtagelsen af Købmandsgaarden forøgede han sit Jordomraade ved Køb af en Mængde af de tilgrænsende Jordlodder, der som tidligere nævnt i 1839 var tilskødet Mariebo Bys Grundbesiddere. Vi skal nævne enkelte. Allerede 1853 købte C. A. Qvade af Glarmester Lars Jensen Bjørn Jordlod Matr. Nr. 197 i Nørremark, samme Aar af Købmand J. Appel Matr. Nr. 198 og 199, senere igen af Skipper Levin Kromann, Enkemadam Birthe Lange, Købmand H. P. Lunddahl, Boghandler Giegengack og adskillige flere samtlige deres Jordlodder i Nørremark. Da C. A. Qvade saa endelig ca. 1880 købte „Grevelodden", ejede han en Bedrift paa ca. 100 Tdr. Land. Han fulgte altid sit Landbrug med den største Interesse og drev sin Jord mønsterværdigt. I Købmandsgaarden paa Torvet var indrettet Kostald, og her samledes, som i Byens andre Købmandsgaarde, hver Aften under gemytlig Passiar og megen Skæmt alle, der skulde købe Mælk. Det var mange Aar, før der endnu var noget, der hed Mælkevogne.

FIRMAET C. A. QVADE OVERGAAR TIL AKTIESELSKAB

C. A. Qvade blev med Aarene en velstaaende Mand. Hans Formue var dog i alt væsentligt bundet i Forretningen og i de forskellige faste Ejendomme. Med Blikket rettet mod Fremtiden saa den gamle og erfarne Købmand da, dels at en saa stor Virksomhed yderligere kunde styrkes ved Samarbejde med tilsvarende Virksomheder paa Nabopladserne, dels at Firmaet ved hans Død og Skifte i Boet kunde komme ud for Vanskeligheder af økonomisk Art, saafremt der ved Skiftet skulde trækkes Penge ud af Forretningen. Den ret naturlige Tanke opstod da at omdanne Firmaet til Aktieselskab. Afdøde Forpagter CHR. SONNE skriver herom i sin Bog „Min Livsmelodi" følgende:

„Det var gaaet den paagældende Forretningsvirksomhed (C. A. Qvades) som saa mange andre i de Tider, at ved dygtig økonomisk Ledelse var dens Udvikling vokset nogenlunde proportionalt med Provinshavnenes Uddybning. Denne var foregaaet jævntløbende med Krav til Anvendelse af stedse større Tonnage og dermed forbunden ordinær Anvendelse af de større Skibstyper, som i oversøisk Fart hjemførte Skibslaster af stærkt forøgede Dimensioner. Der stilledes herved betydelig forøgede Krav til den enkelte Handelsvirksomheds Pengestyrke. Og til Fyldestgørelse af disse meldte Valget af Aktieselskabsformen sig som det nærmestliggende Middel.

C. A. Qvades Omsætning med Landbrugsvarer og Kul var i Tidernes Løb vokset stor ved Firmaets omfattende Brug af den nærliggende Bandholm Havn med en Besejlingsdybde, som fulgte godt med en tids-



Billede fra 75 Aars Jubilæet 1918

svarende Udvikling, og med en Havneplads, der afgav rummelig Grund for Firmaets Magasiner, tidssvarende Losse- og Indladningsindretninger, Foderblandingsanlæg, Oplagsskure, Kulplads o. lign.

Talen er altsaa her om en stort dimensioneret Provinsforretning med naturlig Tendens til at søge Udformning som Aktieselskab. En særlig Tilskyndelse til at gøre dette skyldtes den Omstændighed, at der ikke var Udsigt til Virksomhedens Videreførelse under Ledelse af nogen direkte Arvtager efter Grundlæggeren eller Bærer af dennes Navn. En Søn samt en Svigersøn af Grundlæggeren var indtil deres Død Ledere af Virksomheden, men efterlod sig ingen Livsarvinger. Deres samlede betydelige Formue blev imidlertid afgivet til Legat for Slægten, men samtidig tjenende til Finansiering af den mangesidige Handelsvirksomhed".

Efter Forhandlinger mellem Firmaet C. A. Qvade, Firmaet Fritz Rasmussen & Co. i Saxkjøbing og Købmand F. W. Faber i Bandholm

BESTYRELSESRAADETS MEDLEMMER

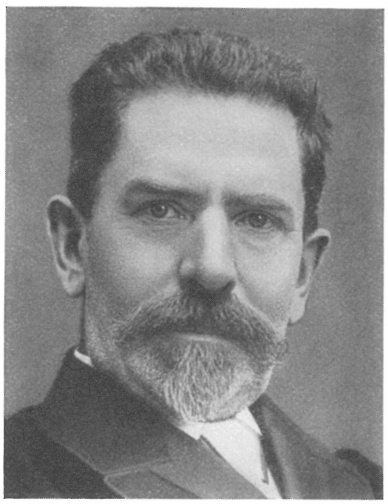

AFD. P. G. C. JENSEN
Højesteretssagfører
Formand fra 30. Decbr. 1899 til 19. August 1911



AFD. O. B. MUUS
Handelsminister



ROSENØRN LEHN, OREBY
Lensbaron



H. C. HOVMAND, BANDHOLM
Konsul

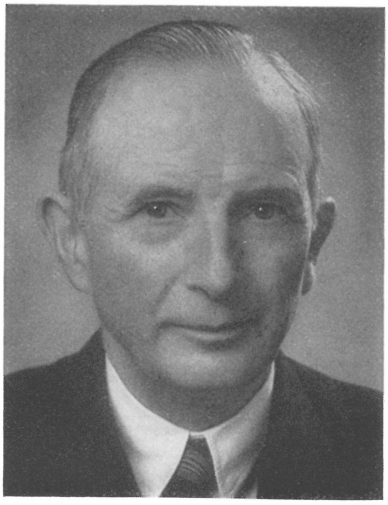

TH. RASMUSEN, KORSØR
Konsul
Formand fra 25. Juni 1938

FRA AKTIESELSKABETS START TIL 1943



AFD. CHR. SONNE
Forpagter

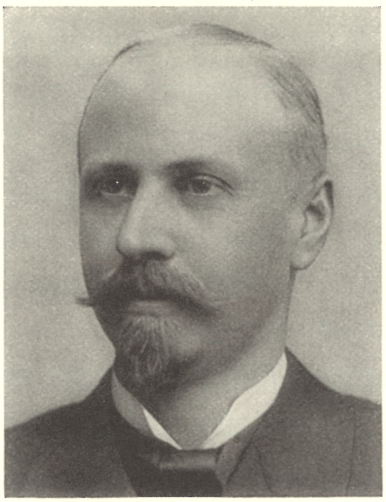

AFD. JENS LANGE
Fabrikant

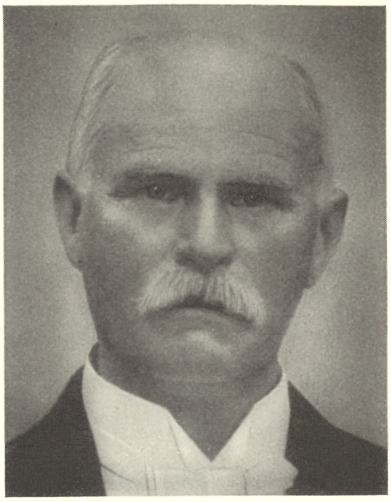

AFD. V. REIMER
Direktør
Formand fra 13. Nov. 1911 til 25. Juni 1938



E. W. KJÆR, MARIEBO
Forpagter

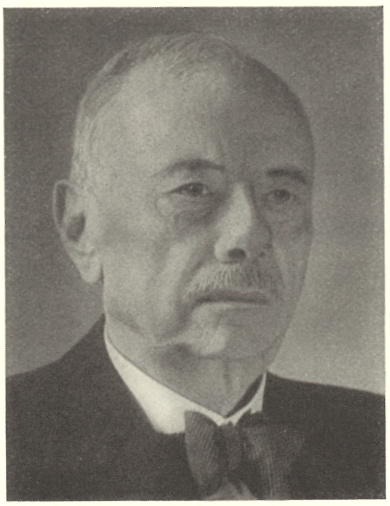

M. W. FRIDERICHSEN, KJÆRSTRUP
Godsejer

afholdtes et Møde i Mariebo den 30. December 1899. Mødet resulterede i, at alle tre Firmaer sammensluttedes i et Aktieselskab under Navn af „Aktieselskabet C. A. Qvade, Rasmussen & Faber". Selskabets Hjemsted var Mariebo med Filialer i Saxkjøbing, Bandholm og Holeby.

I Mødet deltog Agent C. A. Qvade, Købmand Carl Qvade, Købmand Sophus A. Jensen, Sagfører A. Waarsøe, alle af Mariebo. Købmand Fritz Rasmussen, Saxkjøbing, Købmand F. W. Faber, Bandholm, Forpagter Chr. Sonne, Knuthenborg, Lensbaron Rosenørn-Lehn, Oreby, Grosserer O. B. Muus, København og Højesteretssagfører, Landstingsmand P. G. C. Jensen, København.

Aktiekapitalen ansattes til 625.000 Kr., og Virksomheden skulde paabegyndes den 1. Maj 1900. 1904 forhøjedes Aktiekapitalen til 633.200 Kr. og den 3. Februar 1917 yderligere til 1.000.000 Kr.

Den første Bestyrelse kom til at bestaa af Højesteretssagfører P. G. C. Jensen som Formand, Grosserer O. B. Muus, Agent C. A. Qvade, Lensbaron Rosenørn-Lehn og Forpagter Sonne.

Den første Driftsbestyrelse kom til at bestaa af Firma C. A. Qvade, Mariebo, Købmand Fritz Rasmussen, Saxkjøbing, og Købmand F. W. Faber, Bandholm.

Bestyrelsesraadets Medlemmer fra Aktieselskabets Start og indtil 1943 har været følgende:

Højesteretssagf. P. G. C. Jensen, K. p. p. . .	fra 30. Decbr. 1899	til 19. Aug. 1911
Grosserer O. B. Muus, K. p. p.	„ 30. Decbr. 1899	„ 18. Juli 1911
Agent C. A. Qvade, R.	„ 30. Decbr. 1899	„ 24. Juli 1900
Kammerherre, Hofjægermester, Lensbaron Rosenørn-Lehn, R. p. p.	„ 30. Decbr. 1899	„ 27. Juni 1930
Forpagter Chr. Sonne, S. K. F. M. p. p.	„ 30. Decbr. 1899	„ 25. Juni 1938
Fabrikant Jens Lange, Svendborg	„ 2. Juli 1901	„ 5. Juli 1922
Direktør V. Reimer, R. p. p., Nakskov	„ 13. Novbr. 1911	„ 7. Juli 1940

Konsul H. C. Hovmand, Bandholm ..... fra 7. Juli 1923
Konsul Th. Rasmusen, R.V.O., Korsør ..... „ 21. Juni 1928
Forpagter E. W. Kjær, tidl. Vaarskov ..... „ 20. Juni 1936
Godsejer M. W. Friderichsen, R., Kærstrup „ 29. Juni 1940

Som Formand for Bestyrelsesraadet har fungeret:

Højesteretssagfører P. G. C. Jensen ..... fra 1. Januar 1900 til 19. Aug. 1911
Bankdirektør V. Reimer ..... „ 13. Novbr. 1911 „ 25. Juni 1938
Konsul Th. Rasmusen ..... „ 25. Juni 1938

Agent C. A. Qvade afgik ved Døden den 24. Juli 1900
Købmand F. W. Faber fratraadte den 1. Januar 1902
Købmand Fritz Rasmussen afgik ved Døden 1. April 1912

Efter Agent C. A. Qvades Død, knap 3 Maaneder efter det nye Selskab havde begyndt sin Virksomhed, fungerede Sønnen Carl Qvade som Enerepræsentant for Fa. C. A. Qvade til den 11. September 1900, da Svogeren Carl Thousig blev optaget som Medindehaver.

Driftsledelsen i A/S C. A. Qvade, Rasmussen & Faber og i A/S C. A. Qvade & Co. har været betroet følgende:

Agent C. A. Qvade, R. ..... fra 1. Maj 1900 til 24. Juli 1900
F. W. Faber ..... „ 1. Maj 1900 „ 1. Jan. 1902
Fritz Rasmussen, R. ..... „ 1. Maj 1900 „ 1. April 1912
Carl Qvade, R. ..... „ 25. Juli 1900 „ 2. Okt. 1920
Carl Thousig, R. ..... „ 11. Sept. 1900 „ 11. Okt. 1927
Fritz Faber ..... „ 22. Novbr. 1927 „ 1. Marts 1938
V. Knudsen ..... „ 22. Novbr. 1927

Af forannævnte har følgende haft Ansættelse i Firmaet som Fuldmægtig eller Prokurist før Udnævnelsen til Driftsleder i Aktieselskabet:

Carl Qvade ..... fra 1873
Carl Thousig ..... „ 1. Maj 1874
Fritz Faber ..... „ 1. Maj 1912
V. Knudsen ..... „ 1. Januar 1926

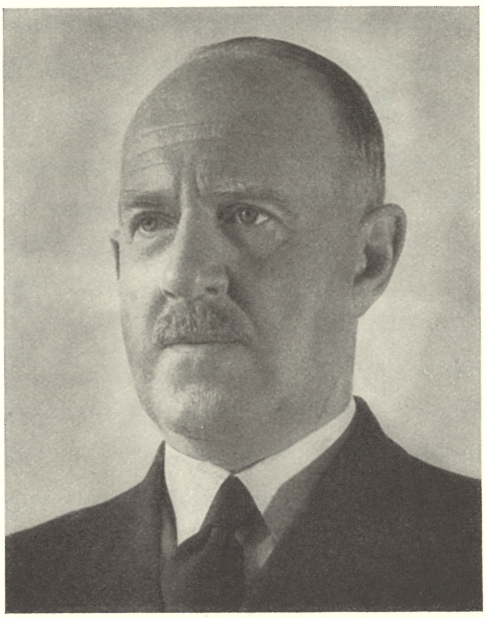

KØBMAND V. KNUDSEN, MARIEBO



KØBMAND C. VALENTIN, MARIEBO

1912 udskiltes Købmand Fritz Rasmussens Forretning i Saxkjøbing, og Firmaets Navn ændredes til det nuværende Navn A/S C. A. QVADE & CO., MARIEBO.

Det nye Firmas specielle Virkefelt ændredes ikke derved, men da Spørgsmaalet om bedre Saasæd i Løbet af de nærmeste Aar blev meget aktuelt for det lolland-falsterske Landbrug, bestemte man sig i Aaret 1917 til sammen med Firma A. Nielsen & Co. i Nykøbing F. at starte et nyt Firma, der hovedsagelig skulde beskæftige sig med Saasæd og Frøavl. Firmaets Navn var A/S LOLLAND-FALSTERS FRØAVL, FRØHANDEL OG SÆDEKORN KOMPAGNI (Frøkompagniet). Aktiekapitalen udgjorde 100.000 Kr., der den 13. November 1918 forhøjedes til 500.000 Kr. Den første Bestyrelse bestod af Købmand Carl Qvade, Købmand C. Thousig og Direktør Aage Nielsen, Nykøbing F. I August 1924 overtog A/S C. A. Qvade & Co. Selskabet for egen Regning.



KØBMAND A. JENSEN, MARIEBO

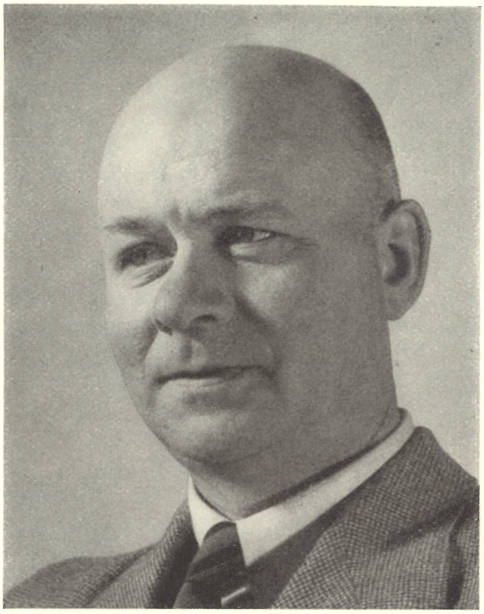

BESTYRER JOHAN P. SUHR, MARIEBO

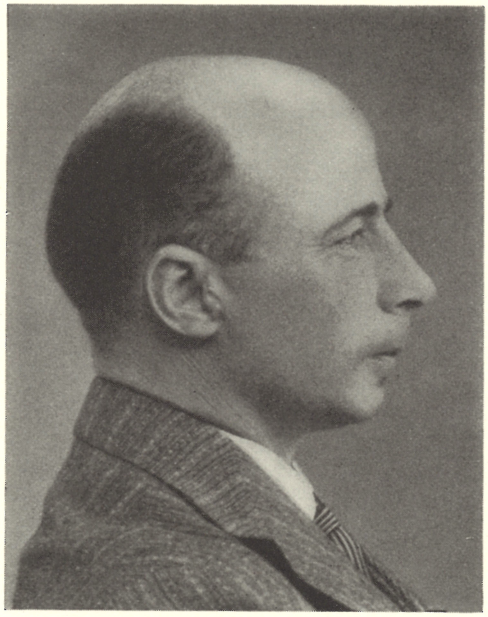

BOGHOLDER J. PEDERSEN, MARIEBO



BOGHOLDER O. THOMSEN, MARIEBO



AFD. BESTYRER K. BIRKEDAL
Bestyrer af Butikken i Mariebo 1882-1921

Frøkompagniets Virksomhed omfattede Frøavl og Avl af Sædekorn samt Salg af Avlen saavel i Ind- som Udland. Fra 1920 til 1934 havde Selskabet Kontrakt med de samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger om Fremavl og Salg af Abed Planteavlsstations Kornsorter og har i denne Periode udsendt følgende nye Sorter, frembragt af Forsøgsleder, Dr. agr. H. A. B. Vestergaard, paa Markedet:

Abed Rexbyg	1921	Abed Opalbyg	1929
„ Novahavre	1921	„ Archerbyg	1931
„ Sølvhavre	1924	„ Keniabyg	1932
„ Daniahvede	1926	„ Majabyg	1934
„ Sølvhavre II	1928	Endvidere Abed Marmorærter	1935

Frøkompagniet havde Kontor i Mariebo og de første to Aar Pakhus i Bandholm. Dette Pakhus brændte i 1919, og der opførtes derefter i Firmaets Naboejendom i Mariebo (Gardegaarden) et moderne Frø- og Saasædsrenseri med direkte Spor til de lollandske Baner.

I 1930 brændte det store Bygningskompleks. Det blev den største Ildebrand i Mariebo siden Mariebo Dampmølles Brand i 1881. Ilden opstod ved $3^1/_2$-Tiden om Natten i nederste Etage i det nordvestre Hjørne, og opdagedes af en tilfældig forbipasserende. Hurtigt bredte Ilden sig fra Etage til Etage, og Brandvæsenet stod ganske magtesløst over for det mægtige Baal. Bygningen var delt i to Dele, det



CHAUFFØR AAGE PETERSEN, MARIEBO



FORVALTER J. PETERSEN, MARIEBO

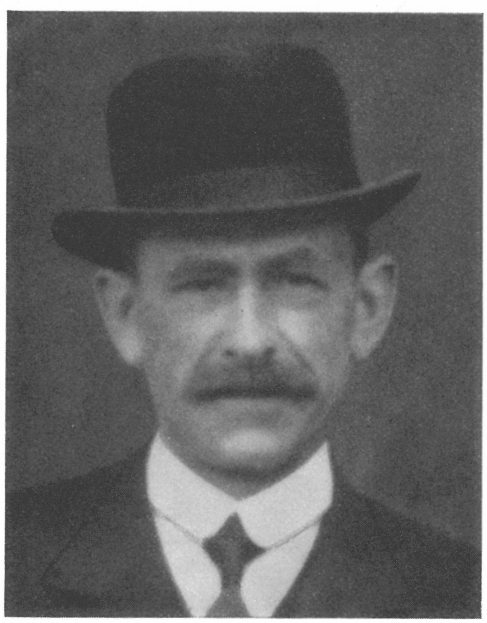

AFD. FORVALTER ANTON ANTONSEN

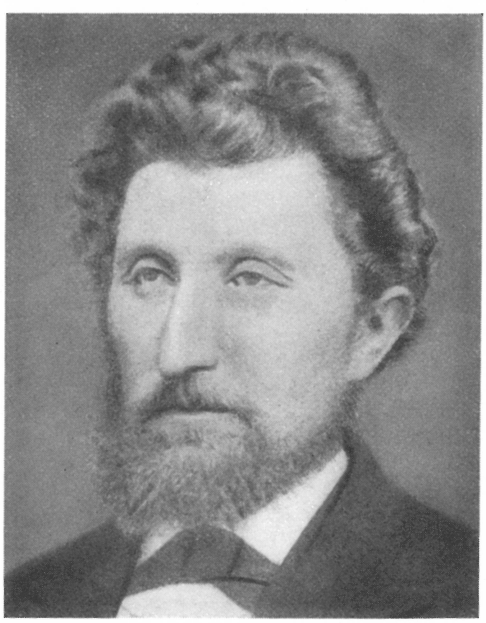

AFD. KUSK RASMUS MADSEN



Bogholder L. Jacobsen, Mariebo



Agent Chr. Jensen, Mariebo

egentlige Frørenseri og Magasinet. Mellem Frørenseriet og Magasinet var der en Brandmur med automatiske, brandsikre Døre, som bestod deres Prøve. Men da Ilden naaede Tagetagen og fik fat i Tømmerværket og Papdækningen, sprang Ilden over i Magasinet, og hele Bygningen brændte, saa kun de nøgne, røgsværtede Mure stod tilbage om Morgenen. Foruden det kostbare Maskinanlæg, der fuldstændig ødelagdes, blev store Partier Markfrø og ca. 6000 Sække Korn et Rov for Flammerne. Skæbnesvangert var det, at ca. 1300 Tdr. af det nye Keniabyg gik tabt. Det frygtedes straks, at denne med saa stor Omhu paa Abed Planteavlsstation forædlede Kornsort skulde være gaaet helt tabt for Landbruget, men heldigvis fik man et mindre Parti Elitesæd tilbage fra Sverige, hvortil det var sendt til Fremavl. Udsendelsen af Keniabyg blev dog ved Branden forsinket 2-3 Aar. Kort Tid efter Branden genopførtes Bygningerne, og Virksomheden fortsattes. Selskabet havde i 1918 erhvervet „Holtegaard“ og anvendte den som Frem-

avlsgaard. I de 7 Aar, Frøkompagniet ejede „Holtegaard“, fungerede Konsulent G. Engel som Bestyrer og Fremavlsleder. I 1925 afhændedes „Holtegaard“ til dens nuværende Ejer, Proprietær M. P. Rasmussen.

Frøkompagniet ophævedes i 1938, idet Frøavlen og en gros Salg af Frø overlodes til Selskabets Driftsleder, A. Philipsen, og A/S C. A. Qvade & Co. beholdt Avlen og Salget af Sædekorn samt detail Frøsalget.

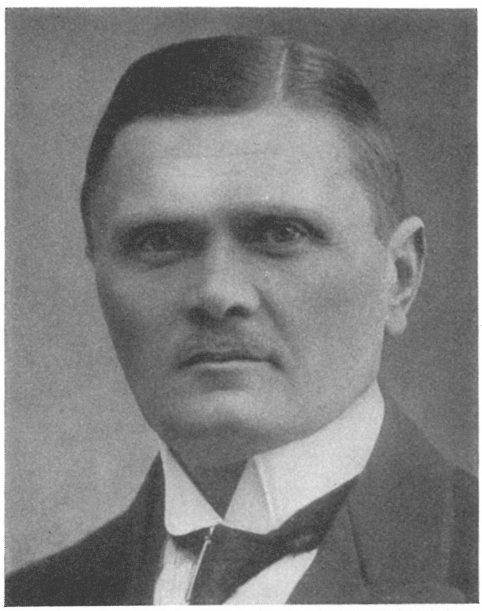

KONSULENT GEORG ENGEL, MARIEBO

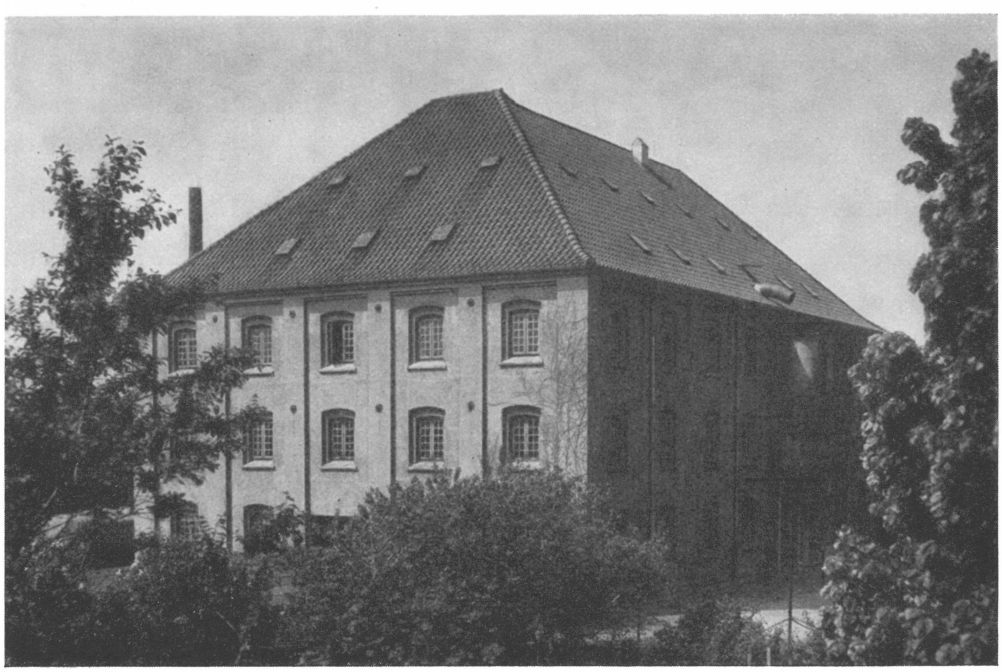

FRØ- OG SAASÆDSRENSERIET I MARIEBO

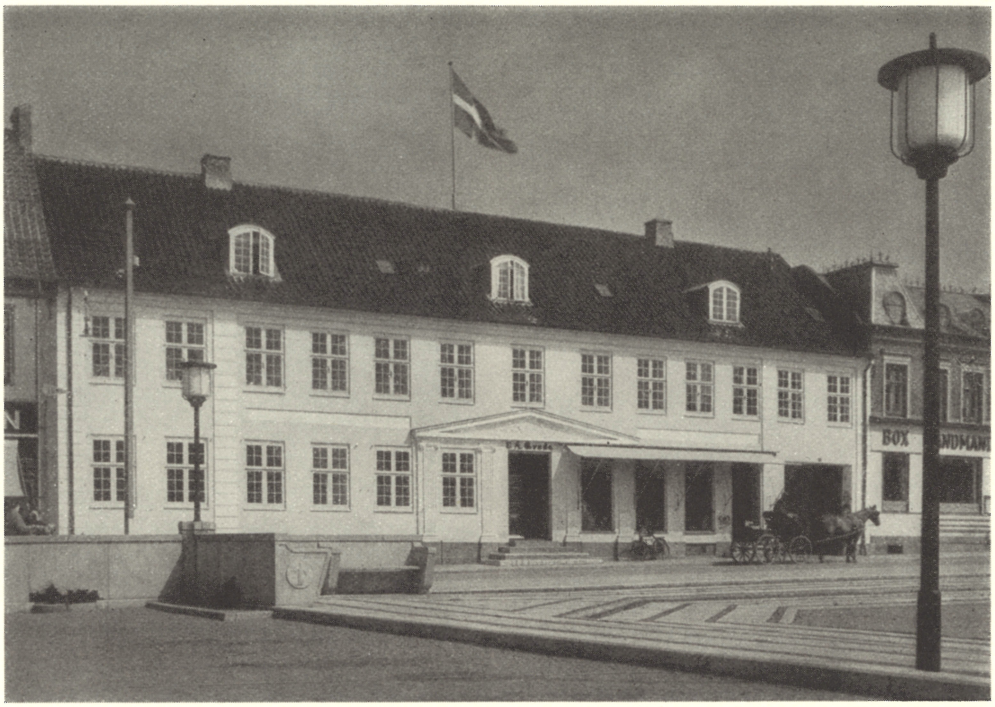

FORRETNINGSEJENDOMMEN I MARIEBO

FRITZ FABER

Købmand F. W. Fabers Søn, FRITZ FABER, blev Direktør i Aktieselskabet i 1927. Han var født i Bandholm 9. Juli 1882. Her i den lille travle Havneby voksede han op og lærte hurtigt at sætte Pris paa det muntre og glade Liv, der udfoldede sig om Bord paa de fremmede Fartøjer. Kærligheden til Handelen laa ham i Blodet og blev bestemmende for hans Livsbane. Sin Skoleuddannelse fik han i „Frk. Langes Skole" i Mariebo. Efter at have taget Afgangseksamen fik han Plads i A/S C. A. Qvade, Rasmussen & Faber og senere i Langelands Korn-, Foderstof- og Gødningsforretning i Rudkjøbing og Nakskov og derefter hos Carl Steffen & Sohn i Hamburg. Efter at have frekventeret Grüners Handelsakademi i København blev han i

1912 ansat som Prokurist i A/S C. A. Qvade & Co. i Mariebo. Med stor Dygtighed og en sjælden Samvittighedsfuldhed ledede han som Direktør sammen med Direktør V. Knudsen og Købmand C. Valentin den store Virksomhed, agtet og anset af sine Medarbejdere og afholdt af alle dem, han saavel i Forretningslivet som i Privatlivet kom i Berøring med. En af Direktør Fabers store Fortjenester var, at han med en fast Haand, men dog med fornøden Hensyntagen – før og under Kriseaarene først i 30erne – gennemførte en Kreditgivnings Politik, der viste sig formaalstjenlig for alle Parter. Bestyrelsesraadets daværende Formand, Direktør V. Reimer, udtalte herom ved Direktør Fabers Baare:



Afd. Købmand Fritz Faber, Mariebo

„Ved klog og dygtig Ledelse kom Selskabet frelst over Krisen, saaledes at det uforandret kunde fortsætte sin Virksomhed som betydningsfuld Faktor indenfor Landsdelens Erhvervsliv og endda foretage en yderligere Udbygning af det bestaaende".

En Mængde offentlige Tillidshverv blev i Aarenes Løb betroet Fritz Faber. Fra 1925 og til sin Død var han Medlem af Maribo Byraad, Medlem af Repræsentantskabet for „Lollands Spare- og Laanebank", Medlem af Voldgiftsudvalget for Korn- og Foderstofhandelen paa Københavns Børs, Bestyrelsesmedlem i Danske Kulimportørers Association, Danske Korn- og Foderstof-Importørers Fællesorganisation og i Foreningen af Korn- og Foderstofimportører i Sjællands og



Interiør fra Købmandsgaarden i Mariebo

Lolland-Falsters Stifter, i Bestyrelsen for Lolland-Falsters Jernbaneselskab, Maribo-Bandholm Jernbaneselskab, Mariebo Dampmølle, Grængegaardens Teglværk, Dampskibsselskabet „Smaalandshavet", Bandholms Elektricitetsværk og Mariebo Trælasthandel.

Efter længere Tids tiltagende Svaghed døde Fritz Faber 1. Marts 1938 paa Køge Sygehus. I sit Ægteskab med Valborg Faber, f. Johansen, havde Ægteparret 3 Døtre.



Interiør fra Kontoret i Mariebo



Interiør fra Butikken i Mariebo



Bestyrelsesmøde Juni 1942



Selskabets Generalforsamling Juni 1942



SAMLET PERSONALE I MARIEBO:

Fra venstre til højre i første Række: Bogholder J. Pedersen, Korrespondent Emma Olsen, Kbm. Aksel G. Jensen, Kbm. V. Knudsen, Kbm. Carl Valentin, Bestyrer Johan P. Suhr, Bogholder O. Thomsen.

I anden Række: Chauffør Aage Petersen, Arbejdsmand Ludvig Petersen, Kontorist Hoffmeyer, Kommis Nørgaard, Kontorist Holst, Kontorist Schou, Arbejdsmand Hans Jørgen Frederiksen, Arbejdsmand Johs. Petersen.

I tredie Række: Kontorist Plovdahl, Kommis Hahn-Thomsen, Kontorist Konny Madsen, Chauffør Hans Hansen, Forv. J. Petersen.

I fjerde Række: Lærling V. J. Halsted, Bud G. Hansen, Lærling H. Dalskov.



AFD. TH. MØLLER
Statsaut. Revisor

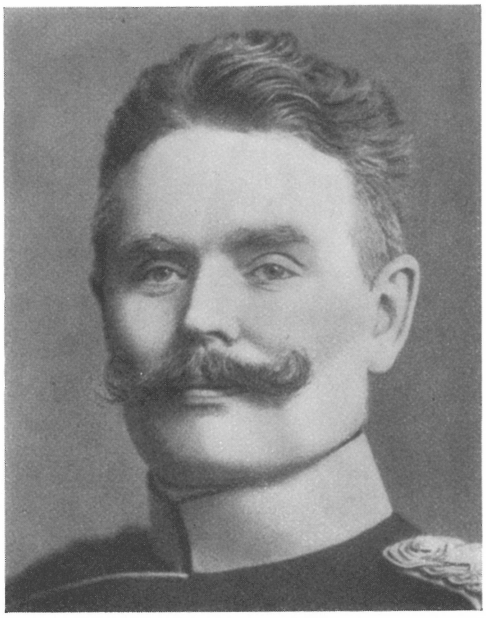

AFD. SABROE
Stabsintendant

Som Revisorer har fungeret følgende:

STATSAUT. REVISOR TH. MØLLER	fra	8. Marts	1901	til 16. Marts	1920
STABSINTENDANT SABROE, R. p. p.	„	8. Marts	1901	„ 8. Nov.	1918
BIRKEDOMMER CHR. HATTENSEN, K. p. p.	„	5. Juli	1919	„ 29. Juni	1942
TH. MØLLERS REVISIONSFIRMA VED STATSAUT.					
REVISOR N. C. NOBEL	„	17. Marts	1920	„ 31. Dec.	1927
STATSAUT. REVISOR N. C. NOBEL	„	1. Jan.	1928	„ 29. Juni	1942
STATSAUT. REVISOR FR. ENGELBRECHTSEN	„	29. Juni	1942		
FHV. POSTMESTER GARDE-HANSEN, R.	„	29. Juni	1942		



N. C. NOBEL, KØBENHAVN
Statsaut. Revisor



FR. ENGELBRECHTSEN, KØBENHAVN
Statsaut. Revisor

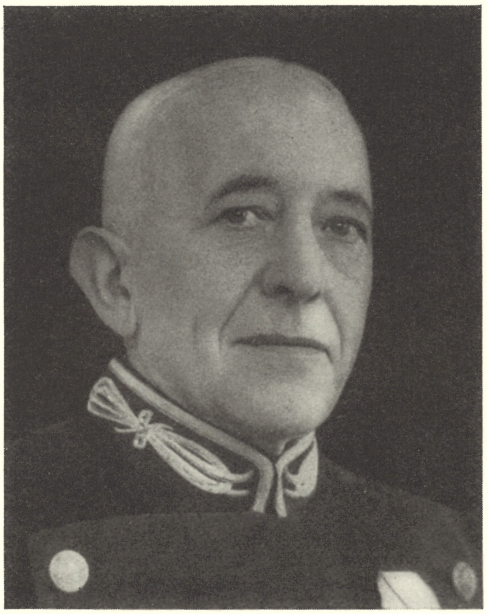

GARDE-HANSEN, MARIEBO
Fhv. Postmester

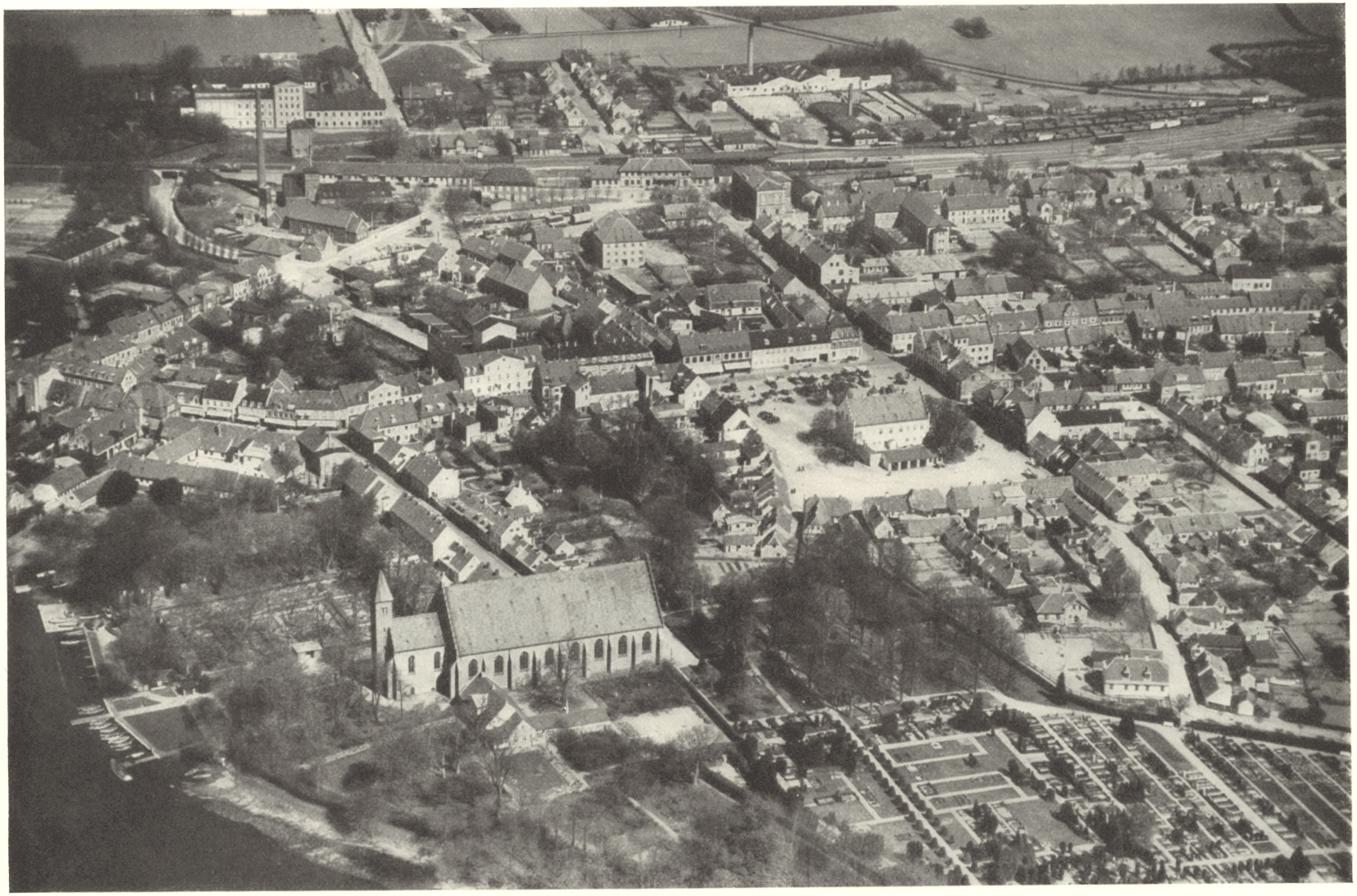

LUFTFOTO AF MARIEBO FRA CA. 1930

A/S C. A. QVADE & CO.s AFDELINGER

BANDHOLM

En Handelsomsætning af større Omfang har altid været og er den Dag i Dag betinget af en nogenlunde bekvem Adgang til Havet. Transporten til Lands var, i hvert Fald før Jernbanelinierne spændte deres Net ud over Landene, baade besværlig og dyr. Ganske anderledes bekvemt var det at stuve Varerne ned i Lasten paa Skibet, sætte Sejlene til og saa lade Vindenes og Havenes Guder, bistaaet af lidt Menneskehjælp, om Resten. Byer uden direkte Adgang til Søen blev ikke, i hvert Fald kun yderst sjælden, Handelsbyer i større Format. Dette gjaldt ogsaa for Maribo eller Mariebo, hvilken sidste Stavemaade anvendtes gennem Aarhundreder. Hvad der i Byens Opland produceredes af Landbrugsprodukter til Eksport, gik som oftest sydpaa over Rødbys gamle Udskibningssted, Dragsminde ved Østersøkysten. Det blev først et senere Slægtled beskaaret gennem Havneanlægget ved BANDHOLM at faa skabt et Udskibningssted, der ved sin bekvemme Beliggenhed kunde blive af Betydning for Byens Ind- og Udførsel.

Med Hensyn til Bandholms Oprindelse fortæller Sagnet, at Byen har sit Navn fra en Banial, som byggede og befæstede en Holm til Værn for „Bandholmgaarden", hvor han boede. „Bandholmgaarden" laa omtrent der, hvor nu Slottet, der oprindelig blev bygget til Enkesæde, ligger. Som bekendt er det gamle Navn „Bandholmgaarden" i vore Dage igen komme til Ære og Værdighed. Lolland skal i hin forhistoriske Tid have bestaaet af flere Øer, deriblandt den Plads,

hvor nu Byen Bandholm ligger. Selve Ordet Bandholm, i tidligere Tider skrevet „Bagendeholm", hentyder til, at Byen engang har været helt omgivet af Vand. Terrænforholdene med den betydelige Sænkning af Jordsmonnet over Lerbjerggaards Marker mod Hauløkkegaard og videre ad Vriemosen mellem Vaarskov og Sørup By bekræfter denne Antagelse. Det varede dog længe, før Bandholm blev noget egentlig Anløbssted i moderne Betydning. Fartøjerne, der var smaa og kun maalte en 5-6 Læster, maatte blive liggende ude paa Rheden og Ladningen i Pramme føres ind til Land. I Indberetningen fra 1737 siges om Bandholm, at der „findes ingen Skibsbro, men Fartøjerne maa ligge og losse og lade med største Hasard paa den aabne Strand".

Trods de besværlige Udskibningsforhold og forøvrigt ogsaa de i det hele taget vanskelige Besejlingsforhold, der først forbedredes ved Uddybning af Sejlløbet og Anlægget af den første Havn i 1836, fik Ladepladsen dog forholdsvis hurtigt stor Betydning som Udskibningssted. I *„Danske Atlas"* siges der: I Banholm er Toldstedet, hvor Toldbetienterne og faa andre opholde sig, men Marieboe Kiøbmænd have der deres Pakhuse og Korn-Magaziner. Der indfinde de sig hver Onsdag og Løverdag, da Bønderne søge dertil, med deres Korn eller andre Vahre og tage igien derfra, hvad de behøve". Begtrup klager i 1806 over Havnen (der har dog altsaa været noget Havneanlæg), „der kunde meget forbedres ved Opmudring, da den Tid efter anden er blevet opfyldt med den Ballast, som indkommende fremmede Skibe udkaste". Man faar dog en Smule Begreb om denne lille Havns Betydning, naar man hører, at der i 1817 ved Bandholm Toldsted blev udskibet omtrent 40.300 Tdr. Kornvarer, deraf ca. 16.200 Tdr. til fremmede Havne. I 1825 udførtes 74.392 Tdr. Korn og Frøsorter, hvoraf 40.509 Tdr. til Udlandet. I 1827 var Bandholm Havn Landets tredjestørste Udskibningssted med Hensyn til Kornudskibning til fremmede

Havne. Der udførtes til Udlandet 45.873 Tdr. Københavns Udførsel var i samme Aar 204.551 Tdr., Aalborgs 52.994 Tdr. og Nakskovs 34.251. I det følgende Aar udførtes fra Bandholm 79.808 Tdr. Korn, hvoraf 32.851 Tdr. Hvede. Den aldeles overvejende Del af det Korn, der udførtes, gik til England, noget til Norge og Sverige, men kun en ringe Part til Holland, Preussen og andre Steder.

Et stort Fremskridt i trafikal Henseende var Anlæget af den nye Hovedlandevej fra Mariebo til Nakskov med den herfra udgaaende nye Chaussé til Bandholm, Skibevejen. Den er antagelig anlagt i Aarene 1817-1820. I hvert Fald bemærker en Indsender i Lollands-Posten i Maj 1817, at Maribo Kommune har givet 1200 Rdl. til en ny Vej til Bandholm. Før denne Vejs Anlæggelse kørte man enten til Østofte og derfra mod Nord forbi Hauløkkegaard til Bandholm eller nørre ud gennem Maglemer og ad den gamle Vej, som blev nedlagt, da Knuthenborg Park blev anlagt. Navnlig den sidste var, efter hvad der berettes, ofte i en sørgelig Forfatning, især i Vinterhalvaaret. Om Landevejsforbindelsen til Bandholm kan man iøvrigt danne sig et lille Begreb, naar man læser Indberetningen i Begyndelsen af forrige Aarhundrede fra Byfoged Jacob Møller i Mariebo. Han skriver: „Den største Hindring for Byens Opkomst er den ufremkommelige Vej til Bandholm, der næsten gør det umuligt for de Handlende at give Landmanden saa høje Priser for hans Varer, som de kunne faa i Søkjøbstederne, hvorved baade Handlende og Haandværkere skades i deres Næring". Og det tilføjes endda, at ingen By i Landet er omgivet med saa ufremkommelige Veje som Mariebo, og at dette afholder mange fra at komme hertil med deres Varer.

Det andet betydningsfulde Fremskridt for Mariebo Byes Handlende var Opførelsen af den nye Skibsbro ved Bandholm i 1835-36.

Det var Grevskabet Knuthenborgs Besiddere, den højt ansete Po-

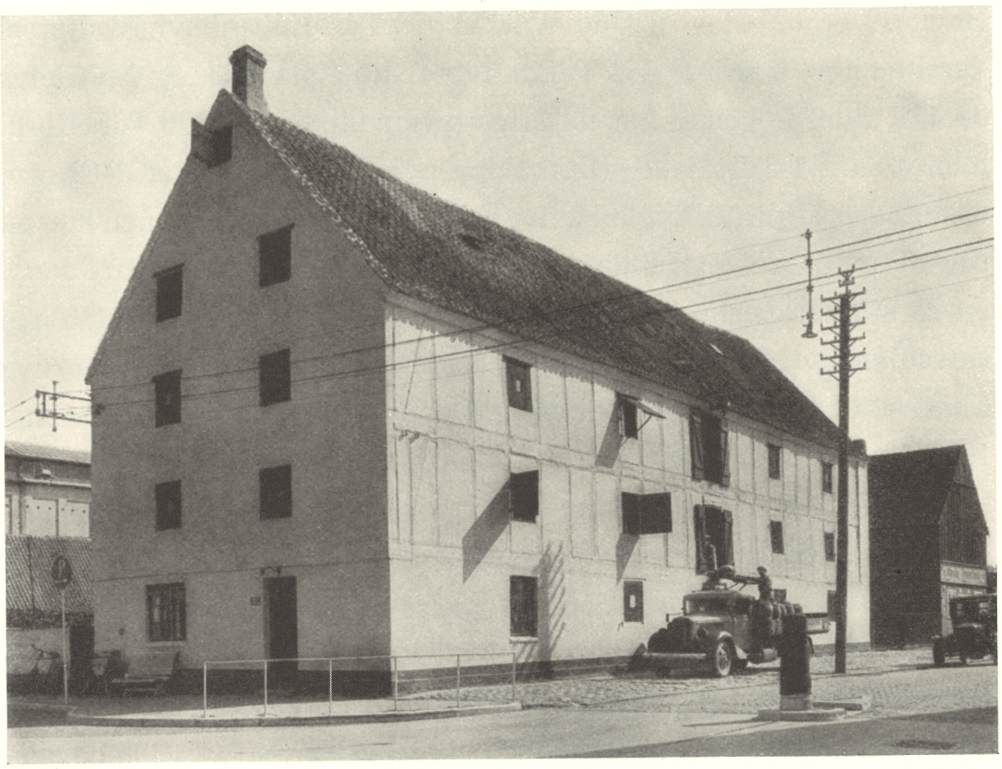

KONTORMAGASINET I BANDHOLM

litiker og senere Udenrigsminister, Lensgreve Frederik Marcus Knuth til Knuthenborg og Sønnen Eggert Christopher Knuth, der ved deres Fremsyn og store Offervillighed blev Sjælen i de store Foretagender, der fra en lille Flække gjorde Bandholm til en for Handelen betydelig Havneplads.

Knuthenborg hed oprindelig „Aasmarke“ eller „Aarsmarke“. En enkelt Forfatter vil udlede Navnet af „Asernes Mark“, andre mener, at Navnet skal hentyde til, at Gaarden laa paa en lille Skovaas mellem Smaalandshavet og Hunse Aa. Den ejedes i 1389 af Hr. Niels Sivertsen af Slægten Grubendal. Senere, i 1449 var Hr. Albrecht Nielsen Gaardens Ejer. Hans Datter, Fru Elsebe Albrechtsdatter, skal have været gift med en Adelsmand af det almindelige Navn Jørgen Olsen. Efter hendes Død

gik den 1527 i Arv til Rigsraad Knud Urne, en Broder til den berømte Roskildebisp Lage Urne. Han fik 1536 Stævning paa Mariebo Borgere, som under Grevens Fejde havde plyndret Gaarden. Hr. Knud døde 1543 (1541 findes forøvrigt Jørgen Venstermand til Aasmarke), hvorefter Sønnen Axel Urne, Rigsraad og Rigskansler fra 1567 til 1571, Lehnsmand over Mariebo Kloster, fik Gaarden. Han var gift med Anna Rosenkrands, efter hvis Død han skal have ægtet Birthe Ruds til „Søgaard" paa Fyen. Han døde i 1577. Efter ham fik atter en Lehnsmand, Knud Urne, Gaarden, og den forblev nu i Slægten Urnes Eje til 1667. En af de sidste Ejere af Navnet Urne var Cantsleren Christoffer Urne, som tillige ejede Nielstrup. Denne „vittige og store Mand" var gift med Sophie Lindenov, en Datter af Hans Lindenov til Hundslund. Hans Søn, Kammerjunker Christian Urne, solgte saavel Aasmarke som Nielstrup til Cornelius Lerche. (Efter Rogerts Haandskrift skal det være Knud Urne Sivertsen, gift med Elisabeth Sophie Urne, som den 24. Juni 1667 solgte Aasmarke til Herr Lerche). Ved hans Død fik Datteren, Søster Lerche, gift med Geheimeraad Eggert (Echard) Christopher v. Knuth 1681 Gaarden i Eje, idet hendes Ægtefælle afkøbte Arvingerne deres Del af Gaarden.

Denne højt ansete Slægt stammede fra en gammel mecklenburgsk Adelsslægt, som førte i sit Skjold en Kedelkrog omsat med 3 grønne Kløverblade i rødt Felt, paa Hjelmen 3 Kløverblade med en rød Standard i hvert. Af denne Slægt, som uddøde 1832 i Mecklenburg, indkom 1661 til Danmark Adam Levin Knuth, f. 1648, Søn af Godsejer Jacob Ernst v. Knuth og Elisabeth Mohrin. Han kom i høj Gunst hos Kronprins Kristian (senere Kristian V). Ved Gaver fra Kongen og ved Køb samlede han store Godsbesiddelser, deriblandt Gisselfeld. Hans ældre Broder, Eggert Christopher Knuth, f. 1643, d. 1697, kom ligeledes til Danmark, blev Geheimeraad og Amtmand i Slesvig, og erhver-

vede som ovenfor nævnt med sin Hustru, Søster Lerche, f. 1658, d. 1723, Godserne Nielstrup og Aasmarke, hvoraf hun 19. April 1714 oprettede Grevskabet Knuthenborg for sin Søn Adam Christopher Knuth, f. 1687, d. 1736, gift 1. Gang med Hedevig Ulricce Lüxdorff, 2. Gang med Ida Margrethe Reventlow, en af „Tidernes Heltinder med Mandsmod". Af hans tre Sønner var Eggert Christopher Greve Knuth til Knuthenborg, f. 1722, d. 1776, Geheimeraad og Stiftamtmand over Sjællands Stift. Hans Søn, Frederik Greve Knuth, f. 1760, d. 1818, Greve til Knuthenborg var først Deputeret i Admiralitets- og Kommissariatskollegiet. Dennes Søn, Eggert Christopher Greve Knuth, f. 1786, d. 1813, blev Amtmand i Norge. Sidstnævntes Søn, Frederik Markus Greve Knuth, f. 1813, d. 1856, blev født i Kristiania, mens Faderen var Amtmand der. Ved Bedstefaderens Død 1818 arvede han Knuthenborg og bragte efter at være blevet myndig og have overtaget Godset ved sin dygtige Ledelse det stærkt forgældede Grevskab paa Fode. Om dennes og Efterfølgeres Indsats skal nærmere berettes senere.

Til Grevskabet hørte en Mængde Gaarde: Mariebo Ladegaard, Hasagergaard, Damsmosegaard, Lerbjerggaard, Saxhøj, Binnitze, Paarupgaard, Havløkkegaard, Vaarskovgaard, Knuthenlund og Bøllesminde samt Bandholm med Bandholmgaard. Til Grevskabet hørte 1123 Tdr. Hartkorn, hvoraf 341½ Td. under Hovedgaardene. Senere er forskellige Jorder bortsolgt, saaledes at der til Godset i 1908 hørte 4288 Tdr. Land Jord, 2650 Tdr. Land Skov med ca. 525 Tdr. Ager og Engs Hartkorn og ca. 95 Tdr. Skovskylds Hartkorn.

Grev Eggert Christopher Knuths Enke, Fru Søster Lerche, fik - saavidt det kan ses - den 12. Maj 1692 af Kong Kristian V Bevilling til Pramfart og Krohus ved Bandholm Toldsted. Bevillingen til Pramfart var Grevskabet Indehaver af, indtil den nye Skibsbro opførtes 1835-36.

Saavel Pramfartprivilegiet som Krobevillingen var indtil Havnens Anlæg udlejet til skiftende Indehavere. Den sidste Indehaver af begge Privilegier var Nicoline Hellemann, der havde overtaget dem efter sin afdøde Mand. Efter at Skibsbroen er opført, indsender hun den 20. September 1837 til Lensgreven en underdanigst „Promemoria" paa 3 store Foliosider, hvori hun fortæller om, hvorledes hendes salig Mand for 41 Aar siden i 1796 havde overtaget Fæstet af Bandholm Kroe med underliggende Jorder, der bestaar af Hartkorn: i Ager og Eng 3 Tdr., samt Pramanlæget alt for en Afgivt af 80 Rdl. aarlig. Dertil en liden Lod paa 4 Skpr. Hartkorn for en Afgivt af 1 Td. 1 Skp. Hvede og 1 Td. 1 Skp. Byg, en liden dito paa 2 Skp. Hartk. for 2 Rdl. 4 Mk. 1 Sk., endnu en liden Lod paa 1 Skp. 2 Fdk. Hartk. for Afgivt 3 Skpr. 1 Fdk.Hvede og 3 Skpr. 1 Fdk. Byg og Tiendeafgift 2 Rdl. Hun beder nu underdanigst om, at hendes Søn, Peter Hellemann, maa overtage Kroprivilegiet til 1. Januar 1838. „Hele Pramlauget", siger hun, „hvis Nettoprovenue er 500 Rdl. om Aaret, afgiver jeg til Greven, og jeg afleverer de mig leverede Pramme".

Lensgreven imødekommer hendes underdanigste Andragende, og Sønnen faar Kroen i Fæste i 10 Aar for en aarlig Afgift af 200 Rdl. Sølv indtil 1848, mod at han tillige betaler alle Skatter og Afgifter og paatager sig al Vedligeholdelse. Yderligere tilstodes der hende en lille Pension.

Om Anlæget af Skibsbroen, der af de Mariebo Købmænd blev modtaget med stor Begejstring, fortæller Byens Avis følgende i Bladet for 15. August 1834:

„Hs. Majestæt Kongen har under 16. Juli d. A. allernaadigst resolveret, at Grevskabet Knuthenborg maa være berettiget til ved Bandholm Toldsted her paa Lolland for egen Regning at anlægge en Skibsbro af 505 Alens Længde ud til en Dybde af 5 Fod med dagligt Vande.

Denne Bro maa forblive Grevskabets Ejendom, og til Erstatning for dens Anlæg maa Grevskabet, naar den er færdig, være berettiget til at oppebære Bropenge efter en Taxt, som nærmere vil blive bekiendtgjort. Grevskabet skal stedste forsvarligt vedligeholde Broen, saaledes at Fartøjer af 5 Fods Dybtgaaende med dagligt Vande kunne losse og lade ved samme. Til Arbejdets Udførelse har Hs. Majestæt allernaadigst forundt Administrationen for Grevskabet Knuthenborg et Laan af 6.500 Rdl. Sedler. Vi see altsaa med Glæde den Tid i Møde, da Skibsstedet, som meest afbenyttes af Handelsstanden her i Mariebo, har en Bro, der vil bidrage til hurtigere Lossen og Laden". Dette solide Arbejde bidrog ikke lidet til Handelens Fremme, idet Købmændenes Varer nu paa Pramme kunde føres direkte ind til og ud fra Brohovedet. Hvem der har haft Arbejdet i Entreprise, oplyses der ikke noget om i Grevskabets Arkiv. Det ses dog, at F. C. Appel i Mariebo har indgivet et Tilbud paa Arbejdet ved „Anlægget af en Bro og en lille Havn ved Bandholm". Hans Overslag lød paa 6590 Rdl. 2 Mk. 8 Sk., hvilket Beløb jo stemmer godt med det optagne Laan paa 6.500 Rdl. I Betingelserne staar anført, at der skal bortfjernes 96.000 Kbfd. Jord, Broen have en Længde af 240 Fod, Bredden 68 Fod, Højden 3 Fod inde ved Broens Begyndelse og 6 Fod ved dens Slutning. Vanddybden skal være 5 Fod ved dagligt Vande i 1010 Fods Længde. Den gamle Bro skal udvides med en Forbikørselsplads af 34 Fods Bredde. Arbejdets Leder var Kapteinlöitnant, Havneinspektør Leth.

Men Grev Frederik Marcus Knuths Interesse for Handelsomsætningen paa Midtlolland var ikke udtømt med dette Skibsbroanlæg. Kun faa Aar gik, saa fremkom Planer om den første virkelige Havn ved Bandholm. I 1836 havde han overtaget Bestyrelsen af Godset, der under hans Mindreaarighed havde været under Administration, og kort Tid efter traadte han i Forhandling med Købmændene i Ma-

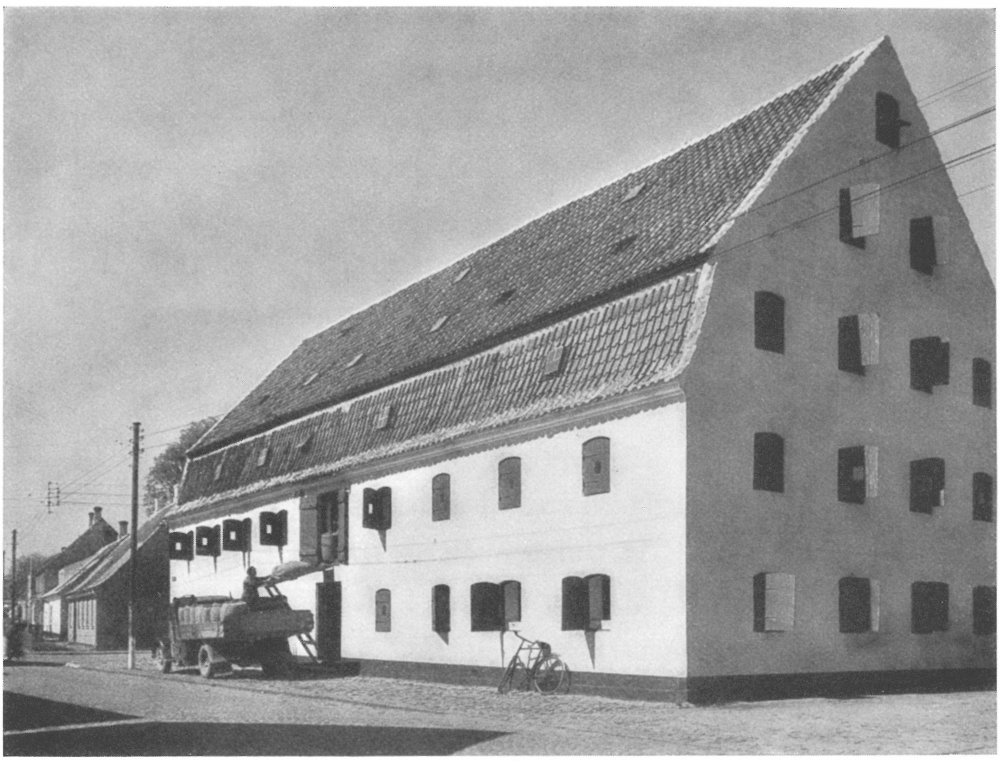

HVEDE-MAGASINET I BANDHOLM

riebo om Havnens Anlæggelse. Der blev oprettet det, man i vore Dage kalder en Kontrakt eller en Overenskomst, men som dengang blev benævnt „Forening".

Efter forskellige foreløbige Forhandlinger nedsatte Købmændene et Udvalg paa 4 Mand til at føre Havneprojektet ud i Livet. I Grevskabets Arkiv findes Ordlyden af denne Bemyndigelse som følger:

Da vi Undertegnede ved Stemmeflerhed have valgt D'Hrr. H. C. Krøyer, K. Sidenius, I. Appel og I. G. Lorenz her i Byen til at underhandle med S. T. Hr. Greve Knuth om Anlægget af en Havn ved Bandholm, imod at Herr Greven derfor i Fremtiden oppebærer Havneafgifter, og efterat vi i Dag i en afholdt Forsamling have gjort os bekiendt med denne Afgivts Størrelse - saa befuldmægtige vi herved oven-

nævnte Herrer til paa vore Vegne at fortsætte og afslutte disse Underhandlinger og Alt til denne Sag henhørende.

I det vi altsaa herved meddele de nævnte Herrer Krøyer, Sidenius, Appel og Lorenz den fornødne Fuldmagt, erklære vi tillige: at Alt hvad samme i denne Anledning indgaae og afslutte med S. T. Hr. Greve Knuth til Knuthenborg og de Indstillinger, de maatte giøre til høiere Vedkommende i denne Sag skal være lige saa forpligtende for os, som af os selv indgaaet og underskreven.

Dette bekræfte vi med vore Navnes Underskrifter.

Mariebo d. 26. September 1840.

I. Lunddahl I. N. Lunddahl I. A. Christensen
J. Henrichsen C. H. Galthen E. C. Hansen D. L. Kölle
M. Hørup W. Henrichsen I. H. Heidenheim
C. A. Christensen L. Wilcken M. D. Brabrand Hertz

Ved en kgl. Cancelliskrivelse af 1. Maj 1841 fik Grev Knuth Tilladelse til Anlæg af en Havn med 9 à 10 Fods Dybde med en Indløbskanal af 10 Fods Dybde og 25 Alens Bredde. Grevskabet fik overdraget Ejendomsretten og fik Ret til at fastsætte Takster, der kunde dække Udgifterne og give 6 p. C. Provenue.

Den endelige Overenskomst med de Handlende i Mariebo kom i Stand i 1841 og blev af begge Parter underskrevet den 6. Maj s. A. Den findes ligeledes i Grevskabets Arkiv og lyder i Uddrag saaledes:

Forening

oprettet under Forudsætning af det Kongelige General-Toldkammers Approbation mellem de undertegnede Kjøbmænd i Mariebo paa egne Vegne og som Befuldmægtigede for de øvrige Handlende sammesteds ... paa den ene Side og den undertegnede Greve Knuth til Knuthenborg paa den anden Side om et Opmudringsarbejde og Havneanlæg ved Bandholm, samt en Tarif for Havnepenge.

I Greve Knuth til Knuthenborg forpligter sig til at lade anlægge en Havn ved Bandholm og at lade opmudre en Indløbscanal til samme efter følgende Bestemmelser:

a. Arbejdet udføres efter Tegninger Litr. E 1 og E 2, dog at Greven faar Ret til at foretage de Rettelser, der maatte være hensigtsmæssige.

b. Opmudringen foretages til 10 Fods Dybde med dagligt Vandstand.

c. Indløbet erholder overalt en Gennemsnitsbredde af 25 Alen, dog intet Steds mindre end 19 Alen.

d. Langs det nye Bolværk udføres en Brolægning 13 Alen bred, ligesom Pladsen i en Størrelse af $50 \times 12^1/_2$ Alen istandsættes, og den fornødne Jord tages fra Opmudringen. - - -

III Til Afgjørelse af mulige Stridsspørgsmaal nedsættes en Voldgift bestaaende af uvildige Mænd, een valgt af Stiftamtet, een af de Handlende i Mariebo og een af Besidderen af Grevskabet Knuthenborg.

IV De Handlende i Mariebo udnævne efter de Regler, de selv fastsætte, tvende Havne-Commissairer, som bestandigen have at paasee denne Forenings Opfyldelse og at forhandle med Greve Knuth om de Spørgsmaal, som kunne opstaae.

VI Det hele Arbejde betragtes som en Fortsættelse af den forhen anlagte, Grevskabet Knuthenborg tilhørende Skibsbro. De ved allerhøjeste Resolution af 16. Juli 1834 bestemte Bropenge ophøre i det Øjeblik, da Havnetariffen træder i Kraft.

a. Havne-Tariffen gjælder fra det samme Øjeblik, som ved den allerhøjeste Resolution er bestemt for Oppebørsel af Bropenge.

b. Den træder i Virksomhed, saasnart Havnearbejdet ved det under anden Post omtalte Syn er befunden forsvarlig udført.

c. Tariffen affattes efter Gennemsnits Ud- og Indførsel ved Bandholm for de 10 foregaaende Aar og er calculeret til at skulle give Grevskabet en Indtægt af 6 Pro Cent af hele den Sum, som er medgaaet til Havneanlægget. Da Grev Knuth ikke ønsker nogen højere Erstatning end disse 6 Pro Cent, har han forpligtet sig til efter 5 Aars Forløb, fra Tariffens Begyndelse at regne, at aflægge nøjagtigt Regnskab over Udgifter og Indtægter, attesteret af Toldstedet i Bandholm.

d. Viser det sig af Regnskabet, at Grev Knuth har oppebaaret mere end de fastsatte 6 Pro Cent, skal den oppebaarne Meerindtægt med sin Rente fra Modtagelsen inden et Aars Forløb overgaa paa hensigtsmæssigste Maade til Havnens Istandsættelse og Forbedring.

e. Hvis Regnskabet viser en Mindreindtægt end 6 Pro Cent, bliver Tariffen, der i intet Tilfælde kan forhøjes, at stadfæste for Eftertiden, saaledes som den nu er.

f. Det under *c* omtalte Regnskab bliver at forelægge det Kongelige General-Toldkammer og Mariebo Handelsstand, og det er en Selvfølge, at der kan fremføres Indvendinger mod de i samme anførte Summers Rigtighed, men derimod ikke mod Hensigtsmæssigheden af de af Greve Knuth til Øiemedets Opnaaelse nævnte Midler.

Saasnart den under VI^te^ Post omtalte Tarif er traadt i Kraft, frafalder Grev Knuth efter dertil indhentet Tilladelse af det Kongelige danske Kancelli det ham som Godsbesidder tilkommende Pramprivilegium ved Bandholm, saa at det efter den Tid staar enhver frit for at holde Fartøjer til Losning og Ladning af Skibe ved Bandholm.

VIII Endelig er det en Betingelse, at der ej fra nogen Side bliver paabyrdet Greve Knuth nogen anden Udgift ved Pramvæsenet i Bandholm end den, som maatte være nødvendig til at holde dette vedlige i sin ovennævnte Tilstand indtil Arbejdet er endt.

Saaledes vedtage vi undertegnede denne Forening, der i enhver Henseende støtter sig til den mellem os forhen afsluttede og fremlagte Overenskomst og tillade os at indsende den til det Kongelige General-Toldkammer med en efter Sagens Gang uden Tvivl velbegrundet Tillid til, at den, saaledes som den her er indgaaet vil vorde approberet, i hvilken Henseende undertegnede Handlende henholde sig til den af dem under 6. November indgivne Ansøgning.

Dette ovenstaaende bekræfte vi ved vore Underskrifter.

Knuthenborg og Mariebo den 6. Mai 1841.

F. M. Knuth Knud Sidenius I. Appel

I. G. Lorenz H. C. Krøyer

Beregningen over hele Anlægget var som følger:

Skibsbro	20.000	Rdl.	Sølv				
Opmudring af 761.500 Kbfd. Jord	7.932	„	„	4	Mk.	12	Sk.
2 Muddermaskiner	3.300	„	„	0	„	0	„
Bolværket	2.500	„	„	0	„	0	„
Summa	33.732	Rdl.	Sølv	4	Mk.	12	Sk.

med en aarlig Forrentningssum til Grevskabet af 2023 Rdl. 5 Mk. 4 Sk.

Til Havne-Commissairer valgtes efter allerhøieste Resolution af 21. April 1841 Købmændene H. C. Krøyer og I. Appel i Mariebo.

I. Appel udtræder i 1853 og afløses af I. G. Lorenz' Søn, den unge Købmand H. C. Lorenz. Omkring 1870 ses det, at Købmændene C. A. Qvade og H. P. Lunddahl er betroet de nævnte Pladser som Repræsentanter for Mariebo Handelsstand. Efter Havnens Fuldendelse

udstedes derefter Instruction for Havnefogden den 30. August 1843 og Reglement for Bandholm Havnevæsen, der approberes af General-Toldkammeret og Commerce-Collegiet den 30. April 1844. Den første Havnefoged var Henrik Albertsen, der dog allerede i 1850 afløstes af Skipper N. Kroman. Derefter har følgende fungeret som Havnefogder: Kaptajn H. P. Kromann, N. H. Nielsen, Th. Kølle og M. Nielsen Løje. Sidstnævnte døde 20. September 1942, og Stillingen har siden da været besat ved Konstitution.

Den lille Havn var med sine 9 à 10 Fods Dybde kun beregnet til at kunne rumme nogle faa Jagter og lignende mindre Fartøjer. Den var omgivet af en almindelig Mole af Søsten og Pæleværk. Havnepladsen var forholdsvis stor og stod i Forbindelse med Land ved en lang og smal Dæmning. Fra Havnen udgik en temmelig bugtet og smal naturlig Rende gennem det meget grunde Farvand ud til Sejlløbet Syd for Fejø.

Hvad angaar de forventede Indtægter ses det af „Protocollen vedrørende Bandholm Havn", at disse i de første Aar har været tilfredsstillende. Havnens Fuldførelse havde ikke saa lidt overskredet den første Beregning. Indtil den 31. August 1845 var Beløbet steget til 47.108 Rbdl. 2 Mk. 1 Sk. Indtægterne havde fra 20. August 1843 og indtil nævnte Dato i 1845 andraget 11.846 Rbdl. 1 Mk. 1 Sk., Udgifterne 6666 Rbdl. 0 Mk. 2 Sk., deraf 5.653 Rbdl. i Forrentning til Grevskabet af det ovennævnte Kapitalindskud. Der var saaledes et Overskud paa 5180 Rbdl. 0 Mk. 15 Sk. Godsforvalter L. Petersen, Knuthenborg, udtaler dog ved Regnskabets Fremlæggelse, at Udgifterne for Eftertiden vil blive betydeligt større.

Baade Ud- og Indførselen steg fra Aar til Aar, og med den stigende Trafik voksede ogsaa den lille Havneby. Ved det første Havneanlæg i 1841-43 var Bandholm en lille Flække med 50 Huse og ca.

140 Indvaanere. I 1879 havde den 90 Huse og over 700 Indvaanere og nu ved Hundredaaret for det første Havneanlæg har den 150 Huse med 812 Indbyggere. Indbyggerantallet var saaledes fra 1843 til 1879 steget med det femdobbelte. I 1845 den 3. December andrager Skibsbygger Møller om at maatte fratræde den ham overladte Skibsbyggerplads og indrette et nyt Skibsværft Østen for det nuværende. Dette tillades paa Betingelse af, at han bl. a. udfor Skibsværftpladsen opfører et nyt Bolværk af samme Højde som Havnens. Samme Aar anlægger Grev Knuth selv et Skibsværft, som han udlejer til Skibsbygger Møller paa Livstid. Der opmudres et større Areal ud for dette Værft, og Greven udtaler i et Møde med Havne-Commissairerne, at han har indgivet Andragende til Cancelliet med Anmodning om at faa Skibsværftpladsen inddraget under Havneomraadet. Greven udtaler ved samme Lejlighed, at Havnen allerede er ved at blive for lille til den Trafik, der nu er.

Hvor betydeligt end dette Havneanlæg var, maalt med de Krav, der dengang stilledes til Handel og Skibsfart, saa vil det af disse Udtalelser ses, at det saa at sige fra sin Fuldendelse var for lille, og mange Aar hengik der da heller ikke, før en Udvidelse blev paakrævet.

En Maalestok for Tilførslernes Stigen eller Aftagen haves i Toldintraderne. Disse viser (Netto):

1849:	21.780 Rdl.	1856:	28.369 Rdl.
1850:	23.541 „ 48 Sk.	1857:	27.775 „
1851:	22.307 „ 8 „	1858:	17.748 „
1853:	26.182 „	1859:	18.805 „
1854:	27.960 „	1860:	20.606 „
1855:	29.737 „	1861:	23.139 „

Indførslen var i 1862 betydelig mindre, navnlig af Trælast, Jernvarer, Salt og Stenkul, for hvilke Varer der netop i 1861 havde vist

sig en kendelig Stigning, ligesom ogsaa for Kaffe, hvoraf der i 1861 var indført ikke mindre end 126.000 Pd. Naar Havneindtægterne alligevel viste et stadigt stigende Overskud, skyldes dette i al væsentligt en stadig og betydelig stigende Udførsel. I „Danmarks Handelsspeil" fra 1868 hedder det, at til Mariebo er 5 Fartøjer, som ligger ved Bandholm. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede havde Byen 4 Jagter. Efter 1814 steg Antallet af de i Mariebo-Bandholm Tolddistrikt hjemmehørende Skibe, saa det i 1840 udgjorde 18, dog kun af 144 1/4 Commercelæsters Drægtighed (1 Last=22 Tdr. Korn, 18 Tdr. Stenkul), 1843: 22 med 198, 1852: 26 med 446 1/4, 1856: 51 med 1041 1/4, 1861: 47 med 949 og ved Udgangen af 1863: 48 med en Drægtighed af 909 1/4 Commercelæster. Tager vi et enkelt Tidsrum stærkt op imod vor Tid, viser den samlede Import og Eksport for Femaaret 1924-28 følgende: 1924: 95.484.118 kg (Kul, Korn, Foderstoffer, Kalk m. m.), 7337 m^3 (Trælast m. m.), 1440 m^2 (Chausséstene), 1925: 99.896.847 kg, 3738 m^3, 1926: 111.377.341 kg, 4314 m^3, 1927: 125.826.489 kg, 5982 m^3, 1303 m^2 og 1928: 110.100.112 kg, 4773 m^3, 3625 m^2.

Hvad dette Havneanlæg betød for Mariebo Bys Næringsliv gik egentlig kun lidt efter lidt op for Bystyret. I hvert Fald fremgaar det klart, at Byens Indbyggere i den opvoksende Havnestad som oftest saa en Konkurrent, der kunde blive farlig for Byens Handelsliv. Utallige var de Andragender, der fra Beboere i Bandholm indsendtes om Kommunalbestyrelsens Anbefaling af Tilladelse til at erholde Næringsbevis. De blev saa godt som alle afslaaet. Byens Borgere havde en Skræk for, at Bandholm skulde vinde Terræn paa Byens Bekostning. Blandt de mange Svar fra Borgerrepræsentationen skal vi anføre følgende fra den 23. Februar 1867. Svaret taler for sig selv. „I Anledning af et fra Byfogden til Erklæring modtaget Andragende fra

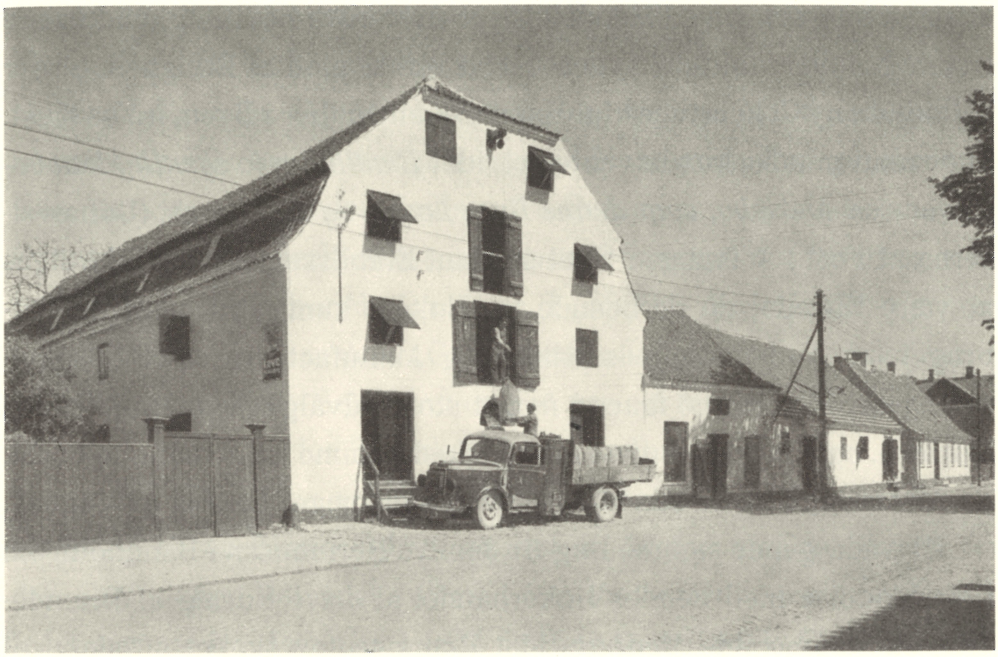

FLINDTS MAGASIN I BANDHOLM

C. F. Flindt af Bandholm til Kongen om Tilladelse til sammesteds at drive en Skibsprovianterings- og Eqviperingsforretning vedtog man at yttre, at dette Andragende kun er en Gjentagelse af de mangfoldige Forsøg, der ere fremkomne i Aarenes Løb, paa at forandre det naturlige Forhold imellem Kjøbstaden og dens Losse- og Ladeplads, og som hver Gang af Repræsentantskabet er paaviist som absolut skadeligt for Kjøbstaden, ligesom der ogsaa foreligger gjentagne Udtalelser fra den herværende Handelsstand, der gaar ud paa, at det er en Sag af største Vigtighed for dens Medlemmers Existens, at der ikke bliver drevet Varehandel i Bandholm. Vi kunne ikke indsee, at Samfundet i det Hele kan være tjent med, at Næringsgrænserne end yderligere end Forholdene allerede medføre det, blive udstykkede, da Erfaringen viser, at dette kun er til liden Baade saavel for Kjøber som for Sælger. - Det forekommer os saaledes utvivlsomt, at Kjøb-

stadens Interesser, ved Meddelelse af en saadan Bevilling, vilde være traadt for nær, ialtfald synes det at stride mod al Billighed, at der aabnes en ny Concurrence for Handelsstanden her i Byen, fra en Kant, hvor man mindst kunde vente det, idet *Bandholm jo egentlig kun bestaaer ved Mariebo, som denne Byes Losse- og Ladeplads.* (Udhævelserne af Forf.) - Trangen til et saadant Etablissement kan ikke siges at være tilstede; de derboende tre Høkere kunne tilfredsstille Forbruget af Nødvendighedsartikler og Manufacturvarer. Skibseqviperingsartikler kunne faaes i meget stort Udvalg hos de Handlende i Mariebo, og Kjøberne kunne med Lethed komme fra Bandholm hertil, da Afstanden kun er een Miil, og Vejen er meget befaret af Vogne".

Et Andragende samme Dag fra Jomfru Hermansen i Bandholm om i Forbindelse med hendes Høkerhandel at drive Udsalg af Brændeviin fik samme ilde Medfart, idet Repræsentantskabet udtaler, „at det maatte anses tilstrækkeligt for nogle faa Hundrede Individers Behov, at der var eet Udsalgssted i Bandholm Kro."

Udenrigsminister, Grev F. M. Knuths Interesser var forøvrigt vidtspændende. Selv om den nye Havn var hans Hjertebarn, saa gjorde han dog paa mange andre Omraader en Indsats for at skabe Liv og Arbejde i den lille Havneby. Her skal saaledes nævnes, at han grundlagde en Virksomhed, der lige indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede gav Brødet til mange Munde: det nye Jernstøberi. Det havde til Huse i den nuværende Godsforvalterbolig. Det blev overdraget Fabrikant I. B. Bruun og fik Navnet „Frederiks-Minde". Bruun averterer i „Lollands-Posten" for 16. August 1841, at Støberiet nu er i fuld Gang. Han anbefaler navnlig Plouge og Muldfjelle af forbedret Construction „som i Fyen have vundet meget Bifald", og saa selvfølgelig mange Former af de nye, moderne Kakkelovne, saasom Pyramide-, Piedestal- og Spisestueovne, samt al Slags Skibsarbejde. Bruun

ledede dog kun Støberiet et Aars Tid, saa blev det overtaget af den Mand, der med Hæder indskrev sit Navn i Bandholms Historie, Jernstøber M. Paulsen. Denne virksomme og dygtige Mand ledede Støberiet i ca. 50 Aar og var paa mange Maader en Foregangsmand. Han var Søn af Smeden Paulsen fra Soesmarke og havde faaet sin Uddannelse først herhjemme og senere i Sverige, der dengang stod forrest paa Jernstøberiets Omraade. I „Maribo Amts Landbrug gennem 100 Aar" hedder det: „Grev Knuths Jernstøberi - vel det første i Stiftet - arbejdede Selskabet en Tid paa at faa indrettet til et omfattende Værksted for Tilvirkning af Landbrugsredskaber. Det lykkedes dog ikke, men senere udvidedes Støberiet ved privat Foranstaltning til en Maskinfabrik, og det er *herfra*, at Grundtypen for den almindelige lollandske Plov, „*Bandholmeren*" stammer. Forbilledet var en fra Amerika i 1821 indført amerikansk Plov, der gennem den frederiksværkske Plov igen blev Forbilledet for den bandholmske. Om Bandholmerploven Nr. 17 anføres, at den er forfærdiget omkring 1841 af en Avlskarl fra Bramslykke og leveret til Støberiet af Forpagter Hartmann, medens Modellen efter en senere Opgivelse skyldes Husmand Erik Olsen, Hunseby. Jernstøber M. Paulsen henlevede sine sidste Aar her i Mariebo og døde næsten 100 Aar gammel.

Allerede 1856 dør Frederik Marcus Knuth, og Grevskabet overtages af Sønnen Eggert Christopher Knuth. Havnen med dens Skibsfart har i høj Grad hans Bevaagenhed, som saa meget andet. Bl. a. Anlæggelsen af Knuthenborg Park og Anlægget af en Jernbane mellem Mariebo og Bandholm lægger Beslag paa hans Tid og Kræfter, men han dør i 1874 uden at faa den planlagte Udvidelse af Havneanlægget, som han havde betragtet som en af sine vigtigste Fremtidsplaner, ført ud i Livet.



QVADES GAMLE MAGASIN MED FORVALTERBOLIG OG KONTOR FRA CA. 1910

Det var navnlig den voksende Trafik, der opstod som Følge af Aabningen af Bandholmsbanen i 1869 og de lolland-falsterske Jernbaners Anlæg i 1874, som skabte en stadig stigende Ind- og Udførsel over Havnen og krævede et baade større og dybere Havneanlæg. Efter Grev Eggert Knuths Død optoges Planen saavel af den afdøde Lensgreves Broder, den umyndige Grev Adam Vilhelm Knuth, som af dennes Formynder, Lensbaron E. Rosenørn-Lehn til Orebygaard og Guldborgland. Det blev vedtaget at underkaste Havnen en fuldstændig Ombygning og Udvidelse, anlagt saa stort, at selv meget dybtgaaende Skibe kunde sejle ind og ud. Den blev da ogsaa bygget med saa stor Forudseenhed, at den har gjort udmærket Fyldest lige op til vore Dage. Planerne blev udarbejdet af Havneingeniør og Fyrmester Grove, København, der ligeledes fik Ledelsen af Arbejdet overdraget. Selve Arbejdet fik Digebygmestrene H. og P. Bruhn i København i Entreprise. Som oftest vil det ved Udvidelsen af Havneanlæg være

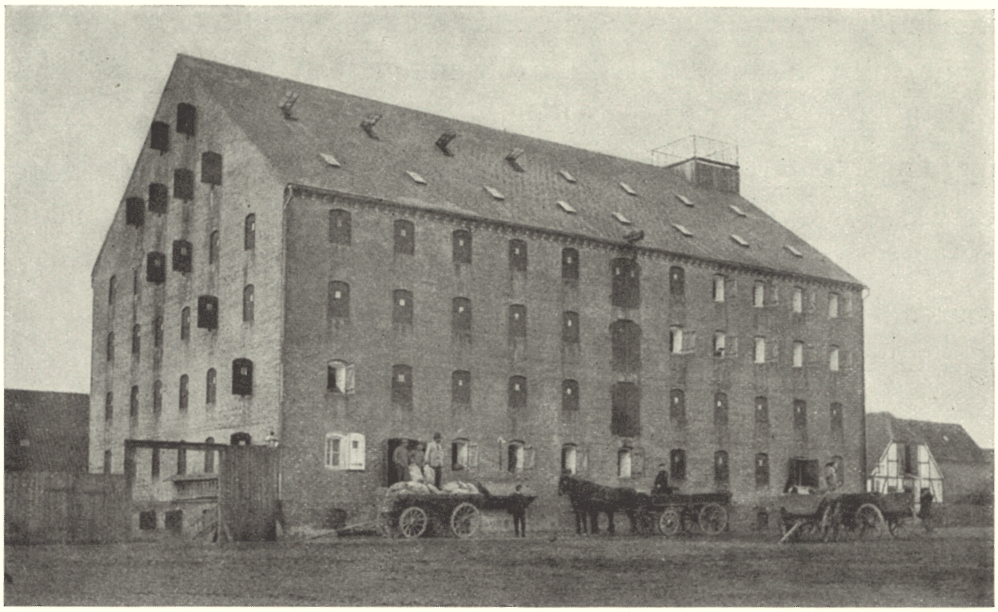

FABERS MAGASIN I BANDHOLM FØR BRANDEN FRA CA. 1900

saadan, at den nye Havn lægges uden for den gamle. Her gik man den modsatte Vej, idet man mellem den gamle Havn og Strandkanten udgravede et regelmæssigt firkantet Havnebassin af ca. 1200 Fods Længde og ca. 850 Fods Bredde med en Vanddybde af 14 Fod. Den optagne Fyld blev brugt til Anlæg af tre store regulære Havnepladser, medens den gamle Havneplads Nord for Bassinet kom til at udgøre den fjerde Side. Imellem denne og den østlige Havneplads, der er ca. 1400 Fod lang, dannedes et 120 Fod bredt Udløb forbi den gamle Havn, der altsaa bibeholdtes som en Forhavn for det store Havnebassin, der beskyttedes ved en fra hver Side udgaaende Havnemole, saaledes at Indsejlingen blev mellem disse to Moler.

Havnebassinet blev omgivet af solide og kostbare Revetementsmure, flere Slæbesteder og Anlægstrapper, alt af hugne Granitkvadre og Beton. Der blev derved for Skibene en Anlægsplads af 2400 Fods Længde. Langs denne nedlagdes Jernbanespor, saa Jernbanevognene

kunde føres umiddelbart hen til Skibssiden og Pakhusene til Losning og Lastning. Havnepladserne, med Undtagelse af den østre, der blev forbeholdt til Anlæg af en Ophalingsbedding og til Oplags- og Skibsbygningspladser, blev brolagt og macadamiserede og forsynet med brede Veje. Overalt i Havnen blev anbragt meget solide og smukke Granitfortøjningspæle med Lygter, der opstilledes langs Havnemuren, men dog i saadan Afstand fra denne, at der blev Plads til den allerede dengang paatænkte Kulkran, der senere anskaffedes af C. A. Qvade.

Hele Anlægget havde et Vandareal af ca. 7 Tdr. Land med 14 Fods Vanddybde undtagen i den gamle Havn, der omspændte 1 Td. Land med 10 à 12 Fod Vand. Havnepladserne udgjorde 13 Tdr. Land. Hele Anlægget blev udført, uden at der indtraadte Vanskeligheder eller Uheld af Betydning. Een Ting skete der dog, som ikke var forudset. Da Entreprenørerne havde afdæmmet Bassinet og udgravet det til de betingede 14 Fods Dybde under daglig Vandstand, fremkom en Ferskvandskilde midt i Havnen. Først søgte man ved Locomobilkraft at oppumpe Ferskvandet, men stadig vældede det op med en saadan Kraft og i en saadan Mængde, at Udgravningen i høj Grad vanskeliggjordes. Man gik da en anden Vej. Man søgte at drage Nytte af Ferskvandet, hvad der ogsaa lykkedes. Med megen Møje og Besvær blev Kilden omgivet af en muret Brønd, og da Vandet var udmærket til Husholdningsbrug og til Drikkevand, blev der her midt i Havnens salte Vand skabt et Ferskvandsreservoir til Skibenes Forsyning, som den Dag i Dag kommer disse til Nytte. En Tanke om oven paa Kilden at anbringe en Statue kom aldrig til Udførelse.

Fra Havnen ud til dybt Vand blev der opmudret en Kanal af 15.000 Fods Længde med 60 à 200 Fods Bundbredde og 14 Fods Dybde. Af det opgravede Fyld skabtes tæt uden for Havnen en oval



FABERS MAGASIN I BANDHOLM UNDER BRANDEN 1914

Ø, der blev tilplantet og nu glider ind i Helhedsbilledet som en Pryd for Havnen og dens Omgivelser.

Grev Eggert Knuths Tanke om en moderne Bandholm Skibshavn blev saaledes paa den smukkeste Maade virkeliggjort af hans Efterfølger, Grev Adam Vilhelm Knuth, der i Tiden før Værkets Fuldendelse daglig viste sin Interesse for Projektet og gik saa levende op deri, at han personlig ledede Arbejdet.

Endelig skal det bemærkes, at den gravede Kanal i hele sin Længde lige fra Havnen til Øen Lindholm blev afmærket, ligesom Sejladsen om Natten senere blev muliggjort ved Anbringelse af Ledefyr.

Det store Arbejde, hvis endelige Vedtagelse foregik i et Havnecommissionsmøde den 9. August 1875, strakte sig over ca. 6 Aar.

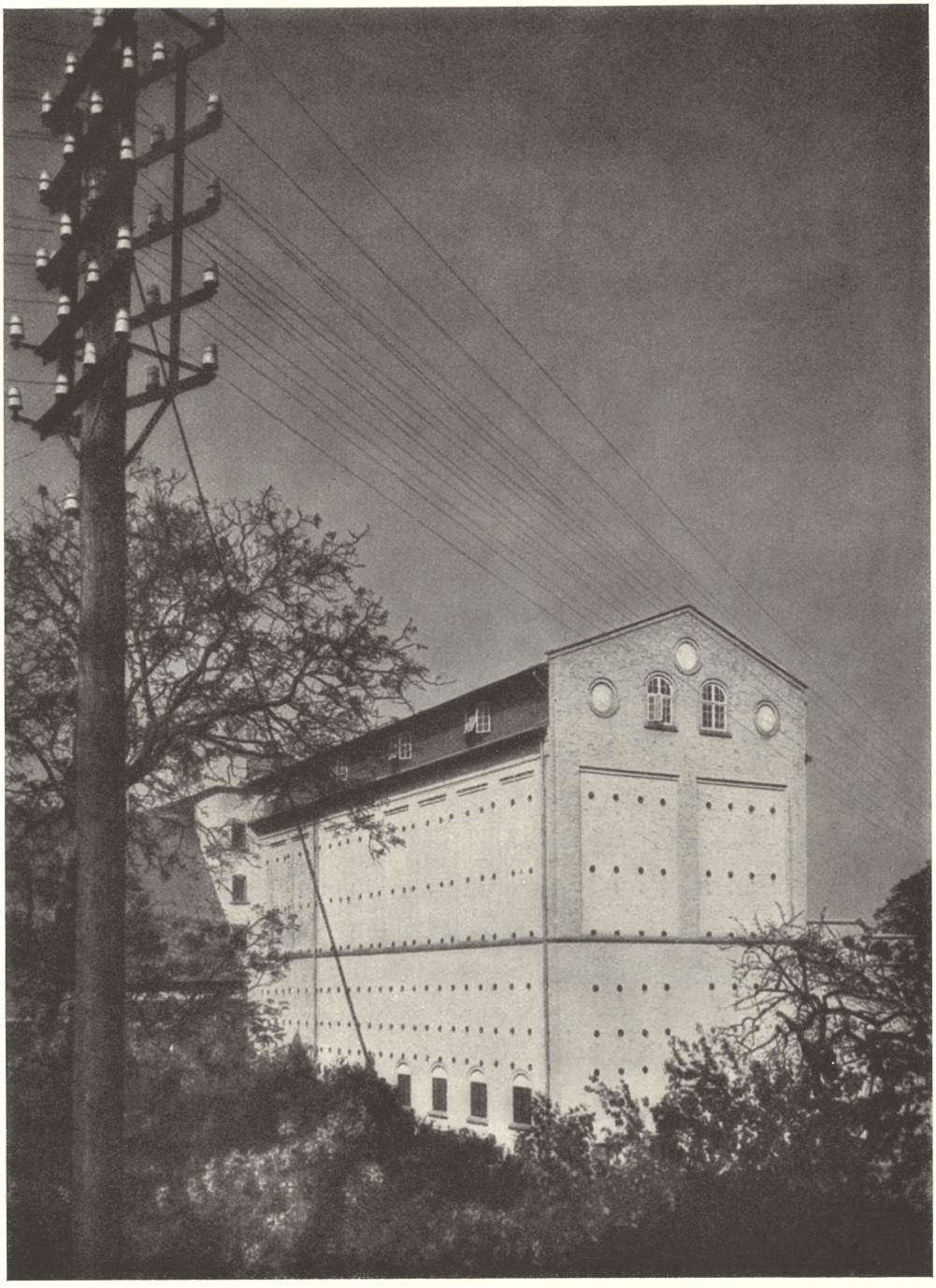

SILOPAKHUSET I BANDHOLM

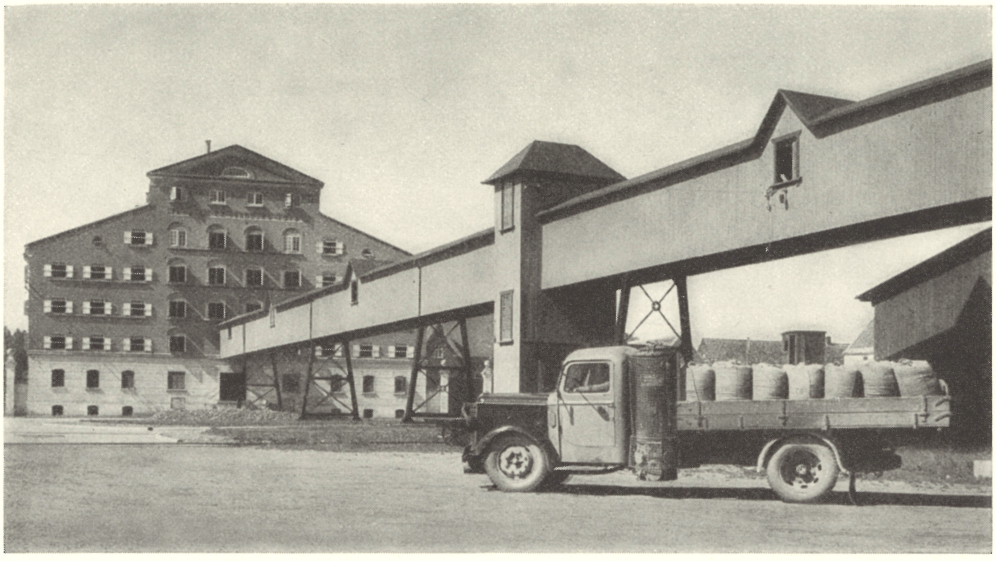

Silopakhuset i Bandholm med Broen fra Pakhuset til Havneelevatoren

Ret naturligt blev Udgifterne langt større end oprindelig kalkuleret. Det afsluttende Havnecommissionsmøde med Beretning vedrørende Arbejdets Afslutning fandt Sted paa „Bandholmgaarden" den 7. Juni 1881 og forelagdes af Grevskabets Godsforvalter, senere Justitsraad C. Axelsen. I Mødet deltog Lensgreve A. W. Knuth, Havnecommissairerne Købmand C. A. Qvade, Grosserer Gommesen samt Toldforvalter Nyholm, Mariebo. Samtlige Mødets Deltagere underskrev Protokollen.

Det oplystes her, at samtlige Udgifter havde andraget 585.172 Kr. 61 Øre. Af det i Aarenes Løb opsamlede Kapitaloverskud havde der til Raadighed været 139.054 Kr. 46 Øre, saaledes at der for Grevskabet havde været et Udlæg til Havnens Fuldførelse af 446.117 Kr. 15 Øre. Grev Knuth erklærede sig tilfreds med, at Afviklingen af denne Gæld skete paa den Maade, at der af Havnekassens aarlige Overskud først toges Renter indtil 4 p.C. af det udlagte Beløb, og hvad der derefter i Aarenes Løb maatte være tilovers, blev af-

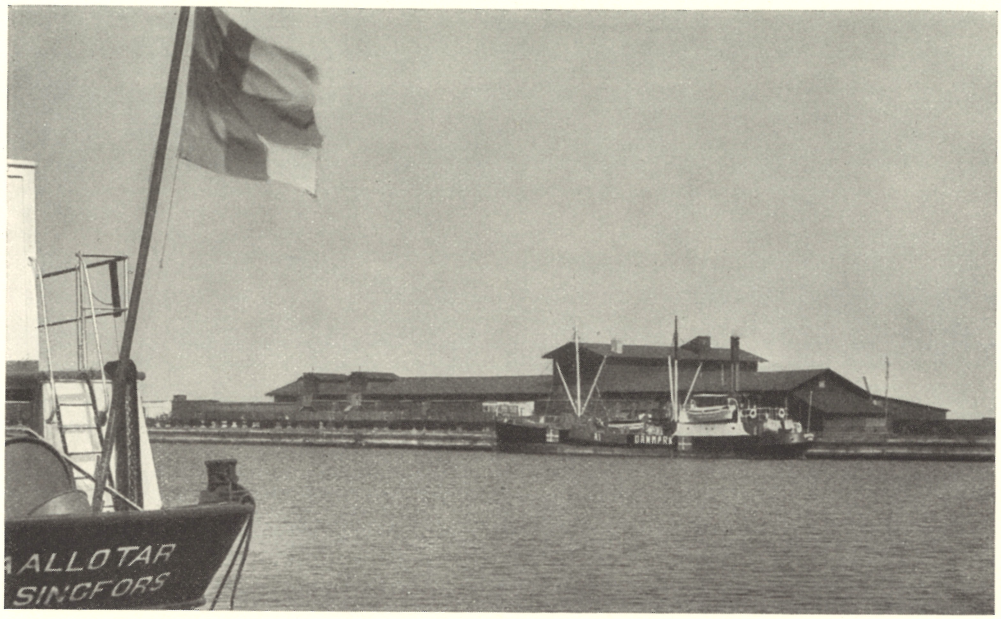

KAGEMAGASINET I BANDHOLM MED ANLÆG TIL FREMSTILLING AF FODERBLANDING OG MELASSEFODER

skrevet paa Havnekassens Gæld til Grevskabet som Afdrag. Heller ikke denne omfattende Udvidelse kunde dog, som Aarene gik, tilfredsstille de stadig stigende Krav, og i 1911-1913 blev der af den sidst afdøde Lensgreve Eggert Christopher Knuth bygget en ny Kaj til et Beløb af ca. 400.000 Kr. Den er 300 Meter lang. Samtidig blev Sejlløbet uddybet til 18 Fod.

Som bekendt blev det Firmaet C. A. Qvade, der, som Aarene gik, fik overdraget hele den østre Havneplads og nu med sin Kulkran, sine Silopakhuse og store Magasiner giver Bandholm Havn Præg af et fuldt ud moderne og imponerende Havneanlæg. Endelig skal det ogsaa her nævnes, at Grevskabet Knuthenborg opførte den nye Toldbodbygning i Aaret 1917, og at Lensgreve F. M. Knuth i Aaret 1933 foretog en fuldstændig Omlægning af den søndre Havneplads med brede Betonveje og smukke Heller samt grusbelagte og beplantede Fortove.

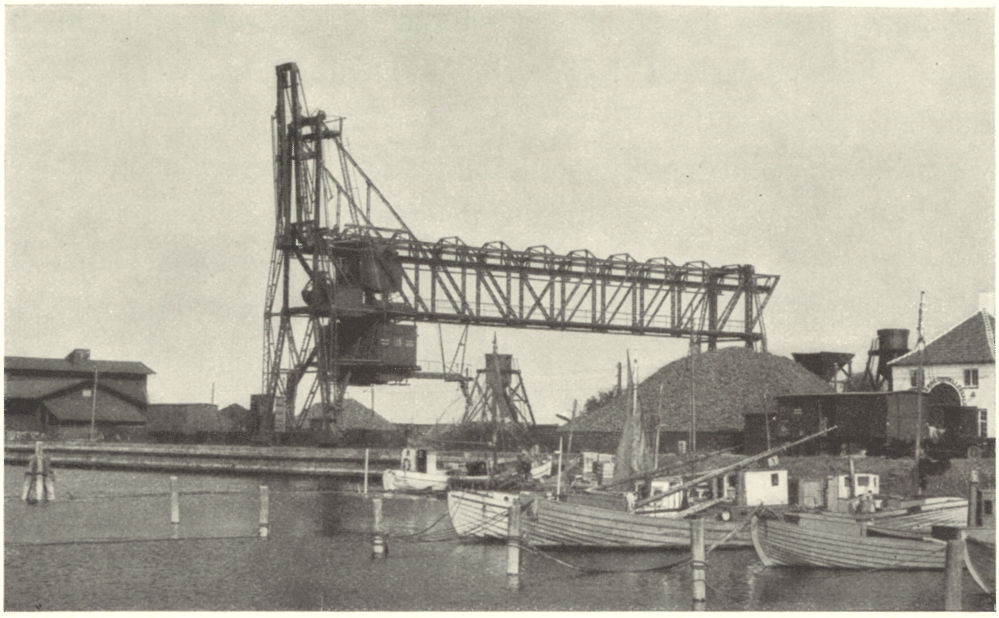

Kulpladsen med Kulkranen i Bandholm

Det er en Selvfølge, at Mariebo Bys Handlende gennem Aarhundreder har haft deres Oplagspladser og Magasiner i Bandholm. I ældre Tider som anført under meget beskedne Former. Al Jord hørte under Grevskabet, og samtlige Beboere havde deres Ejendomme i Fæste under Grevskabet. Først i den allernyeste Tid er Fæstet afløst af den frie Ejendom. Ogsaa Købmændene i Mariebo maatte saaledes tage i Fæste Jord til Opførelse af deres Magasiner.

Det første Magasin, som C. A. Qvade havde, laa ved Siden af den nuværende Forvalterbolig ved Alleen ned til Knuthenborg Park. C. A. Qvade lejede Ejendommen allerede i 1862 efter Havnefoged Kromann og opførte selv i Treserne Magasinet, der senere blev overtaget af „Frøkompagniet". Det brændte i 1919 og er ikke senere genopført.

Vi ved, at den store Købmand - Matador i Mariebo - Henrik Christian Krøyer, havde i Fæste det Pakhus, der i Havnegade ligger

ved Siden af den nye Toldassistentbolig. H. C. Krøyer tilhørte en gammel Købmandsslægt, der i ca. 100 Aar havde sit Domicil i Mariebo. Slægten ejede samtlige Ejendomme fra den, der nu indehaves af „Danske Købmænd" og øst paa til Barber Hermansens Ejendom, hele den senere anlagte „Nygade", der dengang hed „Krøyers Vænge", indbefattet. Paa Gravstedet paa Mariebo Kirkegaard ses endnu et smukt Monument over ham, udført af Billedhuggeren Freund. H. C. Krøyer solgte i 1842 sin Tømmerhandel til C. F. Flindt. Grevskabets Jordebog viser, at Pakhuset i 1870 er udlejet til Købmand Kromann. Af senere Lejere skal nævnes Puggaard & Hage og Konsul V. Cruse. En lille Ejendom under samme Matr. Nr. kaldes den Dag i Dag „Grotheboden" eller Groths Magasin efter Købmand Groth i Mariebo, der havde det i Fæste. Han var i Begyndelsen af forrige Aarhundrede Indehaver af den senere „Gardegaard" paa Hjørnet af Nørregade og Torvet i Mariebo. Magasinet blev senere udlejet til Skibsmægler Alfred Hovmand og overgik derefter til A/S C. A. Qvade, Rasmussen & Faber ifølge Kontrakt af 19. August 1902. De øvrige Bygninger paa Matr. Nr. 11b blev udlejet til det samme Firma, og dette Lejemaal er fortsat gennem Aarene af A/S C. A. Qvade & Co.

Pladsen, hvor nu Firmaets store Magasin paa Havnepladsen, Matr. Nr. 1n, ligger, blev i første Halvdel af forrige Aarhundrede bortfæstet til Handelshuset Puggaard & Hage, der her i 1842 opførte et mindre Magasin og senere erhvervede Matr. Nr. 1r, hvor Konsul Hage byggede den store Villa, der i 1902 solgtes til Fiskeeksportør Lars Jørgensen. Senere gik Magasinet over til Svigersønnen Henry Tegner, der til Bestyrer og Medindehaver optog Fritz Wilhelm Faber, som her senere i en lang Aarrække drev selvstændig Forretning. Den indgik i 1900 i det nystiftede Firma C. A. Qvade, Rasmussen & Faber og indehaves nu af A/S C. A. Qvade & Co. Magasinet nedbrændte

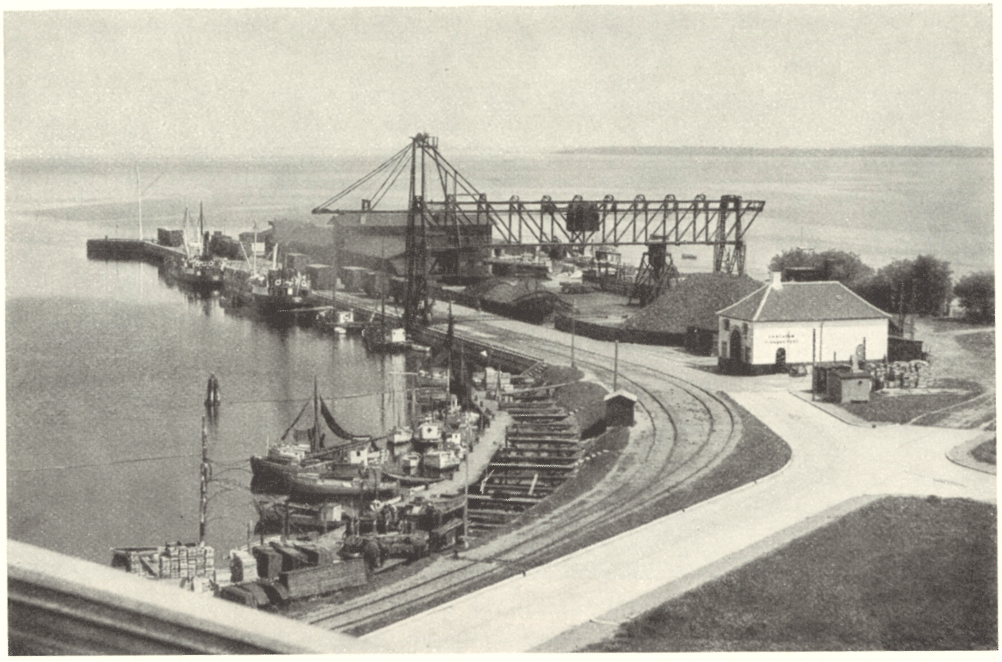

Udsigt fra Silopakhusets Tag over Bandholm Havn

i 1914 og genopbyggedes 1915, delvis som Silopakhus. I 1940 udvidedes det betydeligt. Indtil 1913 maatte alt Korn, der afskibedes, saavel som Korn, der lossedes i Bandholm, køres med Hest og Vogn mellem Pakhusene og Kajen. I 1913 førtes et Transportbaand fra Silopakhuset til Kajen, saaledes at Losning og Lastning af Korn nu foregaar ad mekanisk Vej.

Et Magasin, beliggende i Havnegade, Matr. Nr. 12d, tilhørte ligeledes i forrige Aarhundrede Puggaard & Hage. Nu ejes det af „L. M. A. F.". Det gaar i Folkemunde under Navnet „Abels Bod", sikkert en Hentydning til, at det i forrige Aarhundrede har været i den kendte Mariebo-Købmand C. F. Appels Besiddelse.

Magasinet, hvor A/S C. A. Qvade & Co. nu tillige har Kontorbygning, Matr. Nr. 11, var i Halvfjerdserne udlejet til Konsul V. Cruse, senere til F. W. Faber, nu til A/S C. A. Qvade & Co.



SAMLET PERSONALE I BANDHOLM:

Liggende fra venstre: Chauffør C. Rasmussen, Arbejder E. Petersen, Chauffør K. Nielsen, Arbejdsmand A. Larsen, Chauffør Chr. Schwartz. — Siddende fra venstre: Arbejder H. Ibsen, Arbejder C. Løje, Karoline Johansen, Arbejder R. Christiansen, Arbejder J. P. Christiansen, Arbejder C. Goldbeck. — Staaende fra venstre: Kranfører V. Knudsen, fhv. Arbejder S. Hansen, Kranfører A. Clausen, Elev Ruth Bjørkholm, Kontorist J. H. Andersen, Arbejder O. Petersen, Formand N. J. Frederiksen, Tømrer H. Hansen, Formand Rasmus Christensen, Arbejder O. Hansen, Arbejder H. Matthiassen, Arbejder Th. Hansen, Arbejder O. Jensen, Kusk J. Ørum, Formand Fritz Andersen. — Staaende i bageste Række: Arbejder A. Larsen, Chauffør F. Jensen, Arbejder T. Løje, Formand Reinholdt Madsen, Arbejder Chr. Andersen.

Matr. Nr. 12f, Kornmagasinet paa Hjørnet af Havnegade og Jernbanegade, blev ifølge Kontrakt af 15. November 1870 udlejet til Konsul V. Cruse, derefter i 1884 til „Mariebo Trælasthandel". Den 1. Maj 1912 overgik det til A/S C. A. Qvade & Co.

Ved Østkajen har Firmaet bygget et Pakhus til Fabrikation af Foderblanding og Melassefoder. Bygningen opførtes i 1912 og er senere udvidet flere Gange. Ved Siden af Foderblandingsfabrikken ligger Firmaets Kulplads med Kulkran, der anskaffedes i 1912.

Endelig opførtes straks efter Krigens Udbrud i September 1939 et stort Træskur paa Havnepladsen i Bandholm.

For at kunne være i Kontakt med Afdelingen i Bandholm oprettede Firmaet i 1883 en privat Telefonledning mellem Mariebo og Bandholm.

KØBMAND FRITZ WILHELM FABER,

der i 35 Aar drev en stor og omfattende Eksport- og Importforretning i Bandholm og i ganske særlig Grad satte sit Præg paa den lille opvoksende Havneby, blev født 19. Februar 1837 i Viskinge ved Kalundborg som Søn af Skovrider paa Vedholm, Nicolay Faber og Hustru, Sophie Friderica, f. Richter. I Aaret 1865 kom F. W. Faber til Bandholm og blev som ovenfor nævnt Bestyrer hos Henry Tegner af Puggaard & Hages Korn- og Foderstofforretning. 1886 løste han Grossererborgerskab og overtog samme Aar Forretningen for egen Regning. F. W. Faber var en dygtig og energisk Købmand, som i Aarenes Løb fik en stor og omfattende Virksomhed. Som Forretningsmand var han uhyre paapasselig og samvittighedsfuld.

FRITZ W. FABER var gift med Anna Margrethe Plamböck, Datter af Slagtermester Jørgen Jensen Plamböck i Bandholm og Hustru, Johanne Magdalene (Marie) Hørup, Datter af Købmand Mikkel Hørup i Mariebo. I Ægteskabet havde Fritz W. Faber og Hustru 4 Sønner og 4 Døtre.

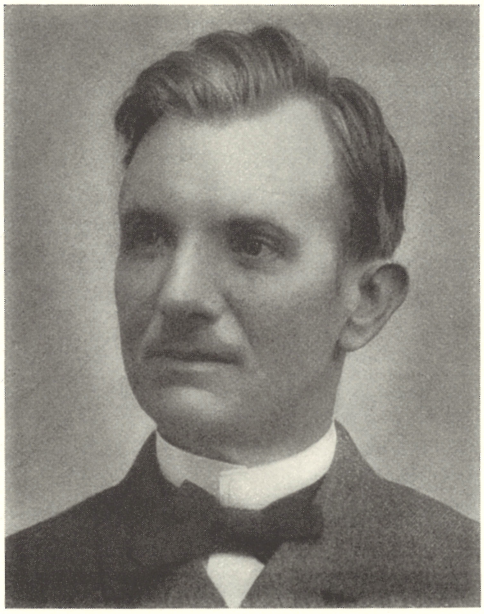

AFD. F. W. FABER, BANDHOLM
Købmand



AFD. RUDOLF QVADE
Forvalter

Som Forvaltere i Bandholm har fungeret:

RUDOLF QVADE ... 1867 til 1895
F. J. B. KRONMANN. 1895 til 1912
LOUIS MØLLER ... 1912 til 3. Jan. 1942
REIMER SCHMIDT . 12. Febr. 1942



AFD. LOUIS MØLLER
Forvalter



REIMER SCHMIDT, BANDHOLM
Forvalter

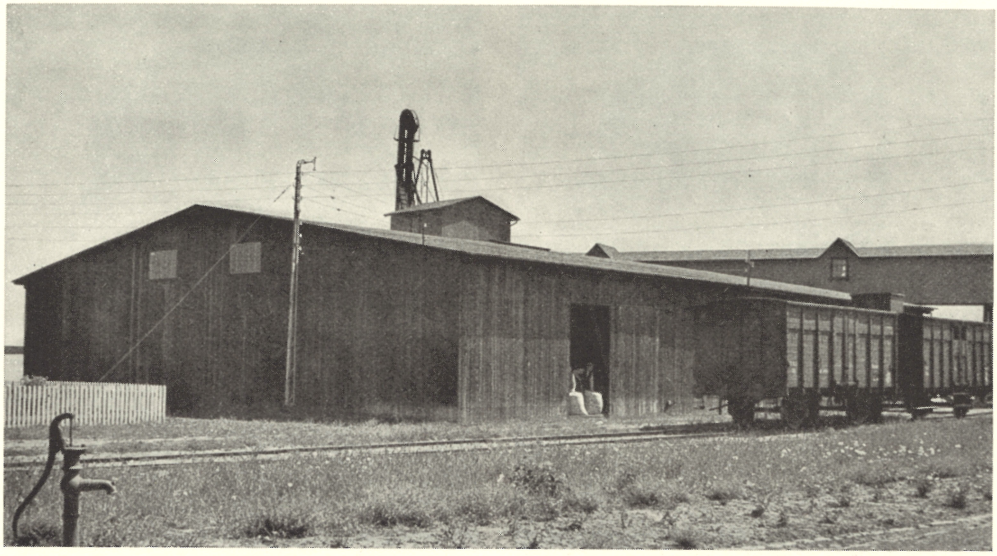

Interimistisk Skur paa Havnepladsen i Bandholm

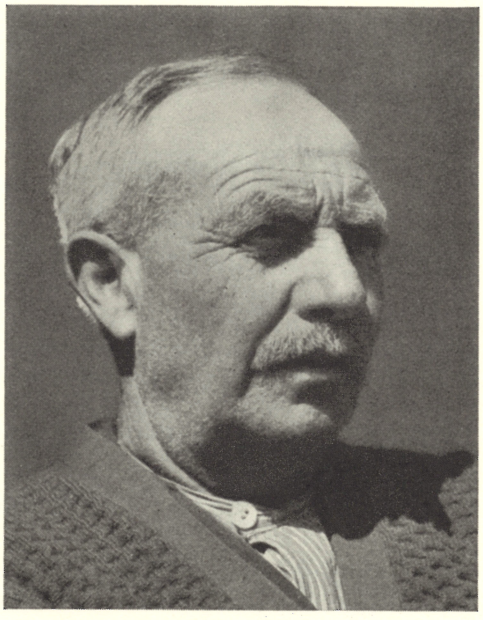

Georg Petersen, Bandholm
Fhv. Formand



A. Clausen, Bandholm
Kranfører



Fru Karoline Johansen, Bandholm



Fritz Andersen, Bandholm
Formand



Reinh. Madsen, Bandholm
Formand



N. J. Frederiksen, Bandholm
Formand

SAXKJØBING AFDELING

Medens Firmaet C. A. Qvade allerede i 1862 fik sin første store Udvidelse, da det af Grevskabet Knuthenborg lejede - eller tog i Fæste - Magasinet i Bandholm og senere i 1874 oprettede en Afdeling i Holeby, hører de øvrige Afdelinger Aktieselskabets Historie til. *Saxkjøbing Afdelingen* indgik som en Del af Aktieselskabet C. A. Qvade, Rasmussen & Faber, da dette oprettedes den 1. Maj 1900. Forretningens tidligere Indehaver var Købmand FRITZ RASMUSSEN, der overtog saavel Ejendom som Forretning efter Købmand Fæsters Fallit i 1879. Medens Saxkjøbing gennem Aarhundreder var Stiftets mindste By, fik den fra Begyndelsen af 18 Hundredtallet en Opblomstringsperiode, takket være adskillige dygtige og fremsynede Forretningsmænd, der paa Handelens Omraade gjorde deres Dygtighed gældende. Den mest ansete var Storkøbmanden Lars Hansen Junior.

Nogle faa Træk af Saxkjøbing Byes Historie vil i denne Forbindelse ikke være uden Interesse.

Byen nævnes allerede i Valdemar II's Jordebog, hvor den benævnes Saxakopingh, men ogsaa Saxtorph. Den nævnes som Købstad i 1270, men hvornaar den fik Købstadsrettigheder vides ikke. Dens ældste Privilegier er udstedt 27. Juli 1270. Navnets første Stavelse er uden Tvivl Mandsnavnet Saxo, men den følgende Tids Fortolkning heraf fandt ifølge Hugo Matthiessens Tydning Udtryk i de to Uldsakse, Byen optog i sit Signet, et Mærke, som ogsaa fordum fandtes udhugget i Stadsmarkens Skelstav. Byen blev anlagt

ved den smalle Fjord, hvori Hardenberg Aa udmunder, og hvor Lollands to gamle Hærstræder løb sammen ved et Vadested, nu Vester- og Søndergade. Endnu i det 17. Aarhundrede paaviste man Sporene af de Volde, som forhen havde omsluttet Byen. Og i 1328 fik Johan den Milde, der havde faaet Lolland i Pant, fri Ret til at slaa Mønt. Her henlevede den ulykkelige Christoffer II sine sidste Dage, udsat for den Ydmygelse 1332 at blive overfaldet af Adelsmændene Henneke Breide og Joh. Ellemose i sin Bolig i et Stenhus, som man endnu i det 16. Aarhundrede udpegede. Han blev som Fange slæbt til Aalholm, hvor Johan den Milde imidlertid løslod ham. Gennem de følgende Aarhundreder formaaede Byen dog ikke at gøre sig gældende som Købstad. Smukt laa den, mod Nord og Øst omgivet af grønne Enge, mens Fjorden groede til, og selv Sejladsen til Udhavnen ved Oreby besværliggjordes mere og mere. Aar 1672 havde Byen kun 272 Indbyggere, og gennem de følgende skiftende Tider blev den Gang paa Gang hjemsøgt af store Ildebrande. Intet Under at dens Opvækst hæmmedes.

Om Besejlingsforholdene beretter Byfogden i 1672, bl. a. „Kjøbmændene her i Byen have stor Besværlighed og Omkostning med deres Ladeplads, som hedder Oreby Havn, der Aar efter andet tilstoppes, saa de maa lade deres ind- og udskibende Varer med Vogn frembringe og derfra atter ved Pramme mesten en Fjerdingvej til og fra Fartøjerne udføre". Aar 1769 berettes det, at Skibsfarten stadig gaar tilbage. Forstaaeligt nok, eftersom Handelsskibenes Størrelse voksede, og Fjorden fik Lov til at gro til. Opmudring kendte man ikke til, og Skibene havde ingen anden Udvej end at lægge til ved Oreby. Fjorden var paa Grund af sin ringe Dybde fuldstændig ufarbar. Først omkring Aar 1800 begyndte man at oprense Aaen og at uddybe Sejlrenden fra Oreby og udefter.

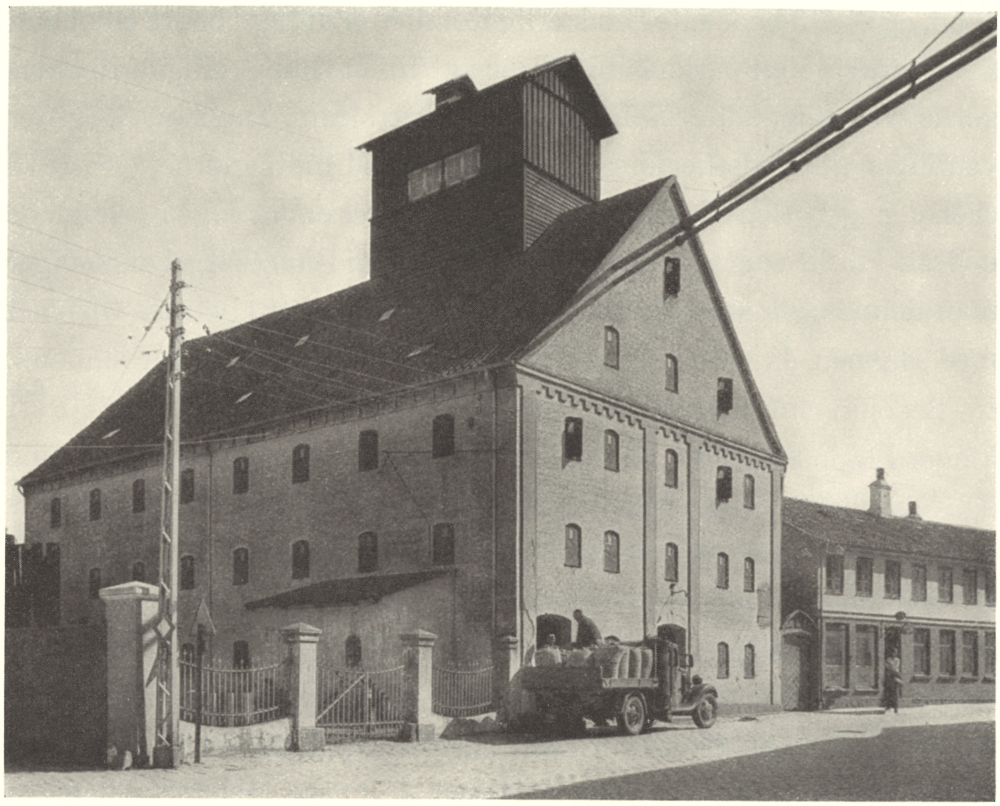

KORNMAGASINET I BROGADE, SAXKJØBING

Havnens første Bolværk skal være sat omkring 1805 af Møllebygger og Hustømrer Luckmann, der kom til Danmark fra Tyskland i 1803 og fik Borgerskab i Mariebo den 4. September 1810. I Aaret 1857 er der paa Strækningen fra Oreby og i Renden udefter en Dybde af 8 Fod. Aar 1870 indberetter den daværende Havnefoged, at der paa den Tid paa Strækningen fra Oreby og ind efter til Saxkjøbing paa flere Steder kun var $5^1/_2$ Fod Vand. Byraadet tager Spørgsmaalet op og bevilger 500 Rigsdaler til Opmudring, der foretages af en af Havnen ejet Dampmuddermaskine. Der synes efter denne Tid at være kommen mere Liv i Havnens Forvaltning, idet Havneudvalgsmedlemmernes Antal udvides fra 3 til 5. Havnen giver dog stadig Under-

skud, og i 1873 nedsættes en særlig Komité for at søge bedre Økonomi tilvejebragt. Man skrider i den Hensigt til en Ombygning af Bolværkerne. Arbejdet udføres af Ingeniør Otterstrøm. Havnens Udgifter vedbliver til Trods herfor at være større end Indtægterne, og i 1879 sker der igen Henvendelse til Havneudvalget om at søge Forholdene bedret. For at spare de aarlige Udgifter til en Havnefoged afskediger man denne og indvinder derved 600 Kr. Indtil 1913 betroes Opsynet med Havnen da til en Toldassistent eller til en af Byens Købmænd.

Besejlingsforholdene var stadig lidet tilfredsstillende, og i 1881 klager Skipper Mengel, der sejler i fast Rutefart mellem Saxkjøbing og København, over, at Sejlløbet ikke er tilbørligt vedligeholdt. Byens Købmænd slutter sig i 1882 hertil. Industriforeningen holder Møde og vedtager at rette Henvendelse til Byraadet om at gøre noget for at afhjælpe Manglerne. Dette resulterer i, at Byen i 1883 laaner Havnen 3000 Kr. til Opmudring. Havneindtægterne beløb sig samme Aar til 3.400 Kr. Endelig i 1884 skrider Byraadet til Handling og vedtager at udføre en saadan Forbedring af Besejlingsforholdene, at man fremtidig skulde være ude over alle Kalamiteter. Havnen skal udvides og Sejlløbet uddybes til 10 Fod. Udgifterne budgetteres til 180.000 Kr., der skal fremskaffes ved Laan. Men dette for hin Tid svimlende Beløb er mere end Byens Borgere kan faa til at glide ned. Mindretallet i Byraadet protesterer imod Vedtagelsen, støttet af en Adresse med 125 Underskrifter fra Byens Borgere, og foreslaar, at der kun anvendes 30.000 Kr. Mindretallet paapeger den store Forrentning og den kostbare Vedligeholdelse af et saa dybt Løb. Det tror ikke paa forhøjede Indtægter og er bange for, at Byens Borgere skal komme til at betale et endnu større Underskud end tidligere. Vedtagelsen er dog sket, Licitationen bliver afholdt, og Tilbudene indkommer, men paa en eller anden Maade springer de Tilbudgivende

fra, og Sagen henlægges. Dog kun for det følgende Aar igen at dukke op i noget mindre Format. Et Forslag om at anvende 125.000 Kr. til Uddybning af Løbet og Udbygning af Havnen vedtages af Raadets Flertal, medens Mindretallet igen protesterer og foreslaar et Beløb af 60.000 Kr. Denne Gang bliver dog Flertallets Vedtagelse virkeliggjort, og i 1886 afholdes Licitation over Arbejderne, der overdrages til Firmaet Gluud & Gerner i Nakskov. Det vedtages tillige at anlægge en Vigeplads ved Oreby. Saavel Uddybnings- som Havnebygningsarbejdet afleveres den 2. September 1887. Renden udefra til Oreby er nu paa 10 Fod Vand og Sejlløbet ind til Byen paa 8 Fod Vand. Bolværket paa Bysiden var paa den Tid ca. 30 Meter og paa Rørbæksiden ca. 85 Meter. Tilmudringen af Løbet spøger dog ogsaa i de nærmest følgende Aar, og i 1889 foretages ved lokale Kræfter en Opmudring. Samme Aar er der inden for A/S De danske Sukkerfabrikker Planer fremme om at anlægge et Bolværk paa Rørbæksiden, hvorfra man vil losse Roer, men Planerne kommer ikke til Udførelse i denne Omgang.

Som Aarene gaar, kommer der en Del Smaaskibe til Havnen. Byen indkøber Slæbedamperen „Willemoes“, hvortil Havnen giver et Tilskud af 200 Kr. om Aaret. I Tidsrummet fra 1890 til op imod Aarhundredskiftet stiger Trafiken ikke væsentligt. Byens Kasse maa stadig spæde til for at udligne Havnens Underskud. I Tiaaret fra 1890 til 1900 stiger Havneindtægterne fra 4090 Kr. til 5412 Kr. aarligt, men da man naar 1. Januar 1900, skylder Havnen ialt til Byens Kasse 37.200 Kr. Dette Aar stiftes „A/S Østlollands Dampskibsselskab“ med det Formaal at drive Rutefart paa København. Byen anbringer 2000 Kr. Aktier i Foretagendet for at medvirke til Stigning i Havnens Besejling. Endelig i 1902 kommer den ventede Stigning i Indtægterne, men endnu er der dog Underskud i Havnens



KAGEMAGASINET MED FODERBLANDINGSANLÆG I SAXKJØBING

Kasse. Byens Tilskud til Havnekassen er i 1903 nedbragt til 200 Kr., men ved Slutningen af dette Aar andrager de i de forløbne Aar af Byen til Havnen betalte Tilskud til Driften dog ialt 45.800 Kr., der vel senere af Havnen er Byen tilbagebetalt.

Fra 1904 indtræder det store Omslag, hvor Havnen fra Aar til Aar viser en stadig stigende Indtægt, og hvor Havneregnskabet ikke alene kan bære sig, men i adskillige Aar give betydeligt Overskud, saa Byens Tilskud kan bortfalde.

Da der i 1909 projekteres Anlæg af en Sukkerfabrik i Saxkjøbing, vedtages en ny Havneudvidelse til et Beløb af 68.000 Kr. Arbejdet overdrages Entreprenør N. C. Olsen. Sejlløbet uddybes til 10 Fod, og Kajen paa Rørbæksiden forlænges fra 85 Meter til 100 Meter. Det fuldførte Arbejde afleveres i Efteraaret 1910 til den første Sukkerkampagnes Begyndelse. Den stigende Trafik kræver snart ny Udvidelse. Kajen paa Bysiden er for lille, og der forhandles gennem

Aarene 1912 og 13 om saavel at forlænge denne Kaj som om at foretage en forøget Uddybning. Efter at dette ny Projekt er vedtaget, overdrages Arbejdet i 1914 til Firmaet Gunnersen & Elzelingen. Sejlløbet uddybes til 4,4 Meter fra Havnen til Oreby og udefter til 4,6 Meter. Arbejdet fik dog et større Omfang end først paaregnet. Nye Kajer sættes paa Rørbæksiden, og der anlægges Ophalerbedding til Sukkerfabrikkens Pramme. Arbejderne paa Rørbæksiden er færdige til Kampagnens Begyndelse i 1914, og paa Bysiden i Maj 1915. Paa den ny Stenkaj paa Bysiden opføres endvidere et nyt Dampskibspakhus. Indvielsesfesten afholdes i September Maaned 1915, og hele Udvidelsen kom til at koste Kr. 364.345,36. En ny Havnebane anlægges og tages i Brug den 14. Oktober 1918.

Et gammelt Ord siger, at „Lollands Pløjning og Helvedes Pine faar aldrig Ende". Det samme Ord kan anvendes i denne Forbindelse. Muddertilsætningen vedvarer, og 1921 skal der igen renses op. Da „A/S Det forenede Oliekompagni" vil anlægge Depot, vedtages det i Forbindelse med Oprensningen at bygge en ny Stenkaj paa 150 Meter. Arbejdet hermed overdrages Christiani & Nielsen for 81.500 Kr. Andersen & Sønner i Nykøbing F. foretager Udgravningen for 85.000 Kr. Med enkelte andre Arbejder kommer hele Udgiften op paa Kr. 322.291,41. Yderligere Oprensninger foretages i Aarenes Løb lige op til vor Tid. De omfangsrigeste i 1928/29 af Galsgaard, København, for 42.900 Kr. og i 1933 til et Beløb af c. 10.000 Kr.

Hvor frugtbringende de i Aarenes Løb anvendte Udgifter har været ses bedst ved at kaste et Blik paa Havneregnskabet for den sidste Snes Aar og paa den nuværende Status. Havneindtægterne udgjorde

1914-15	Kr.	28.825	1930-31	Kr.	74.650
1920-21	„	51.732	1934-35	„	76.467
1925-26	„	83.556	1940-41	„	116.240

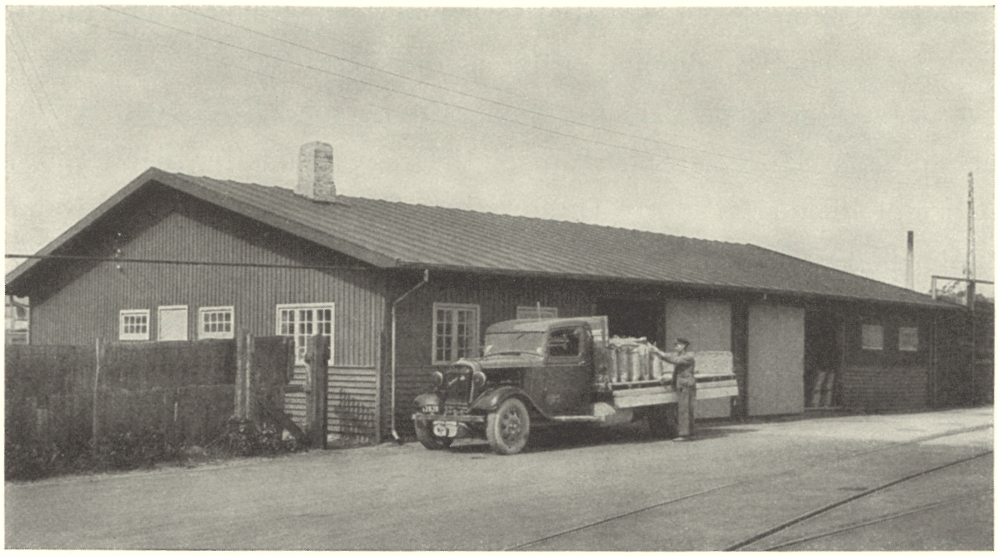

HAVNEPAKHUS I SAXKJØBING

Havnens Indtægt er for Aaret 1942-43 budgetteret til Kr. 105.000. Hvis Budgettet holder, vil Gælden ved Udgangen af Regnskabsaaret 1942-43 andrage Kr. 161.000 og Havnens Kapitalformue Kr. 451.000.

Ved allerhøjeste Resolution af 21. April 1902 nedlagdes Saxkjøbing Toldsted og henlagdes under Mariebo-Bandholm Toldsted fra 1. Maj 1902 at regne, og fra 1. April 1911 blev Saxkjøbing genoprettet som selvstændigt Toldsted.

Selv om Besejlingsforholdene paa Saxkjøbing Fjord, som det ses af det foregaaende, gennem Aarhundreder var besværlig, havde Købstaden dog den ubetingede Fordel fremfor Mariebo, at Vandet gik ind til selve Byen og derved lettede Adgangen til Havet. Naar det af Havnefogeden i 1870 indberettes, at Sejldybden paa Fjorden kun var $5^1/_2$ Fod, kan det her oplyses, at Sejldybden andetsteds angives i Midten af forrige Aarhundrede at have været 7 Fod, en Dybde, der dog muliggjorde mindre Fartøjer at naa gennem Løbet. Fjorden var da ogsaa gennem Tiderne, saaledes som den ogsaa i højeste Grad er

det den Dag i Dag, Handelslivets egentlige Nerve, dets Alpha og Omega, den virkelige Bærer af og nødvendige Forudsætning for Handelslivets Trivsel. De store Summer, der senere ofredes paa Besejlingsforholdene, bærer det sikreste Vidnesbyrd herom. Store og ansete Handelshuse havde da ogsaa gennem Tiderne deres Sæde i Saxkjøbing. Nævnt er allerede Storkøbmanden LARS HANSEN JUNIOR, der betænkte Byen med rige Gaver. I Aaret 1802 skænkede han 600 Dlr. til Forbedring af Skolelærernes Løn. Samme Aar skænkede han Midlerne til Opførelse af den Stiftelse, der den Dag i Dag ligger i Juniorsgade, og paa hvis Facade en Tavle med følgende Indskrift er indmuret:

Da Dagens Møje var endt, og Arbejdstiden omme,
for mig som den var stort bestemt min Gavnelyst mon komme.
Een Bolig da for Fattige af denne By jeg tænkte
med andet meer der kunde skee
for Husvilde, Arme og Betrængte.
Nyd da I værdig Trængende
til Verdens sidste Ende
disse Boders Tilflugtssted mod
Armod, Kummer og Elænde
og Ihukom den Stifter
som Tanken herom glædede.

Lars Hansen Junior Aar 1802

De efterlevende satte denne gode Borger et varigt Minde ved paa Muren ved Saxkjøbing Kirke mod Borgerskolen at lade opsætte hosstaaende Tavle med Inskription.

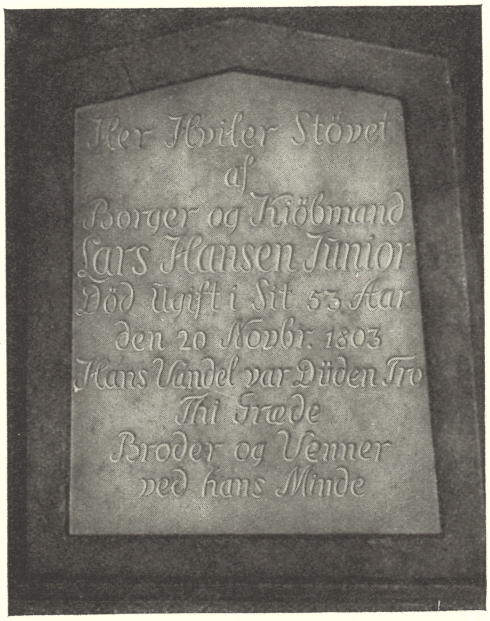

MINDETAVLE
FOR KØBMAND LARS HANSEN JUNIOR

Ansete Slægter havde ogsaa til Huse i Søndergade, hvor nu Firmaet P. Hansen har sit Domicil. Forretningens første Indehaver var Christian Frederik Harder, hvem det den 7. Marts 1833 blev tilladt at aflægge sin Borgered, hvorefter han blev optaget som Borger og Handelsberettiget i Saxkjøbing. Han var Søn af Provst Johan Harder i Radsted. Det fortælles om denne gode Præstemand, at han var saa heftig i Væsen og Bevægelser ogsaa paa Prædikestolen, at han ruskede de nærmestsiddende i Haartoppen. De første tre Aar lejede Harder Butik hos en Brændevinsbrænder, men fik den 22. November 1836 tinglæst Skøde paa Køllen med Traps Gaard paa Søndergade under Matr. Nr. 59 a. Til Gaarden hørte et Vænge paa ca. ½ Td. Land og to Jordlodder paa ca. 2 Tdr. Land. Han drev en omfattende Kornhandel og opførte et stort Kornhus. 1839 erhvervede han endvidere Skøde paa Ejendommen Matr. Nr. 64 a, beliggende paa den modsatte Side af Gaden. Han var paa hin Tid langt den største Købmand i Saxkjøbing, dertil retsindig, hæderlig og afholdt af alle. Kun faa Aar skulde det forundes ham at drive sin Virksomhed. Han døde den 18. Juli 1841 kun 34 Aar gammel. Hans Bønder satte ham i „Lollands Posten" for den 26. Juli følgende Eftermæle:

„Skjøndt ukyndige i offentligen at ytre vore Tanker og Følelser kunne dog vi Undertegnede, tilfulde erkjendende hvad den i Dag til Hvile stædede salige Kjøbmand Harder af Saxkjøbing har været for Bonden i den Kreds, hvori han levede og virkede, ei modstaae den Trang vi føle, ved disse Linier at tolke vor Sorg over hans saa tidligere Bortgang og ønske taknemligen at yde hans Værd den Erkjendelse og hans Minde den Hyldest, som samme i saa høi en Grad fortjener.

At den Hensovede var en særdeles duelig, reel, tidlig og sildig virksom Mand i sit Fag, der stedse viste sig som en sand Bondeven og som aldrig benyttede eller misbrugte Bondens ofte trange Kaar

til sin egen Fordeel, tvertimod stedse velvilligen fandtes bereed til at skaffe os den muelig høieste Afsætning af vore Vare, det maa Enhver erkjende, som i fjerneste Maade have staaet i Forbindelse med ham, men ogsaa som Menneske var han en særdeles ædel Mand, der ofte ydede mange af os beredvillig Hjælp uden trykkende Betingelser.

Vi føle derfor dybt hvad Bonden ved en saa retskaffen og værdig Mands dødelige Afgang har tabt, taknemmeligen ville vi bevare hans Erindring og for efter vor bedste Evne at hædre den Afdødes Minde, er det at vi offentligen have yttret, hvad der ved hans Jordefærd almindeligen besjæle os.

Den 24de Juli 1841

Samtligen Gaardmænd
af Fjelde, Slemminge og Taars Sogne
samt Saxkjøbing Landsogn".

Den efterfølgende Ejer, Cornelius Frederich Dichmann, maatte efter et kortere Aaremaal give op, og den 18. December 1855 fik den senere Kæmner i Saxkjøbing, Adam Wilhelm Trübschenk, Auktionsskøde paa begge Ejendomme. De senere Ejere har været C. L. Plambeck, Johannes Simonsen og fra 1889 P. Hansen, nu Firmaet P. Hansen ved Robert Falk Hansen og Kaj Falk Hansen.

Ejendommen i Vestergade, der senere blev overtaget af Købmand Fritz Rasmussen, ejedes i Aarhundredets første Halvdel af Købmand M. C. Fæster, der fik Auktionsskøde paa Ejendommen den 28. December 1836, tinglyst den 18. April 1837. Fæster var gift med Frk. Trübschenk fra Mariebo Ladegaard. Af hans 5 Børn var Sønnen Vilhelm i en Aarrække Købmand i Guldborg. Af Døtrene var Martha Fæster gift med Grønbeck, som havde Saxkjøbing Dampmølle, Julie Fæster gift med Byfoged Bruun, Mathilde Fæster gift med Købmand Vett i Guldborg, der bestyrede Forretningen der, som Fæster var Ejer af,

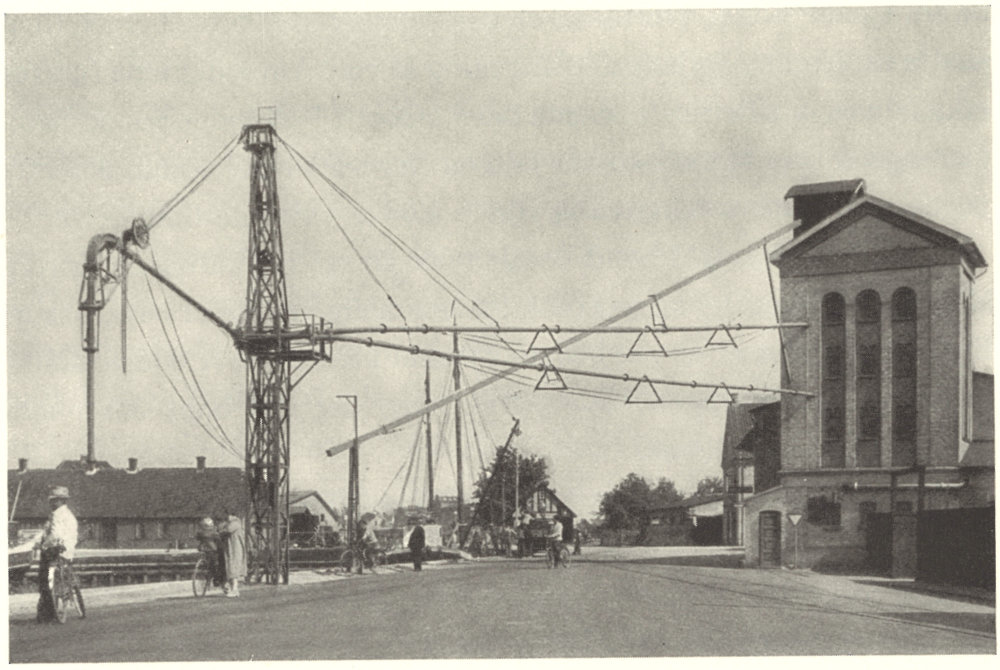

SUGEANLÆGET I SAXKJØBING

før Sønnen overtog den. Ida Fæster var hjemme hos Faderen og deltog i Forretningens Ledelse.

M. C. Fæster, der tillige bl. a. ejede „Strandgaarden" ved Havnen, begyndte meget beskedent, men i Aarenes Løb voksede Virksomheden og omfattede tilsidst saavel Grovvarer som Tømmer, Korn og Foderstoffer. I Torvegade, hvor nu Købmand Slivsgaard bor, havde han tillige et større Støbegodslager. Forretningen voksede ham dog over Hovedet, de daarlige Tider for Landbruget var ogsaa medvirkende. Han maatte først likvidere og gik saa fallit i 1879. Efter at Trübschenck havde solgt sin Forretning i Søndergade til Plambeck, overtog han nu Fæsters Grovvareforretning, som han ledede, til den i 1884 blev solgt til Købmand Fritz Rasmussen (Skøde af 19. Januar 1885). L. Theill og Vilhelm Fæster, en Søn af C. M. Fæster, overtog i disse Aar Butikslageret og fortsatte denne Del af Forretningen.

KØBMAND FRITZ RASMUSSEN,

der gennem en lang Aarrække med Hæder skulde indskrive sit Navn i Saxkjøbing Byes Historie, stammede fra Hillested, hvor Forældrene var Smaakaarsfolk. Han kom efter sin Konfirmation i Handelslære hos Købmand Pøhler i Rødby, kom derfra til Aug. Freuchen & Co. i Nakskov og herfra til M. C. Fæster i Saxkjøbing og var senere i en Aarrække Handelsbetjent hos Fæster. Ved dennes Likvidation købte han af Fæsters Bo „Strandgaarden" i Brogade, der i flere Aar var drevet af Frøken Ida Fæster, og begyndte her en Købmandsforretning. Til „Strandgaarden" hørte ogsaa det store tidligere nævnte Pakhus, som M. C. Fæster havde ladet bygge. Det opførtes af Murermester Reinau i Saxkjøbing. I selve „Strandgaarden" havde Fritz Rasmussen senere sit Støbegodslager. Magasinet bestyredes af Fritz Rasmussens Broder, William Rasmussen. Ejendommen overgik sammen med de øvrige Ejendomme til det nystiftede Aktieselskab den 1. Maj 1900. I 1929 solgtes „Strandgaarden" til Bogtrykker Jensen.

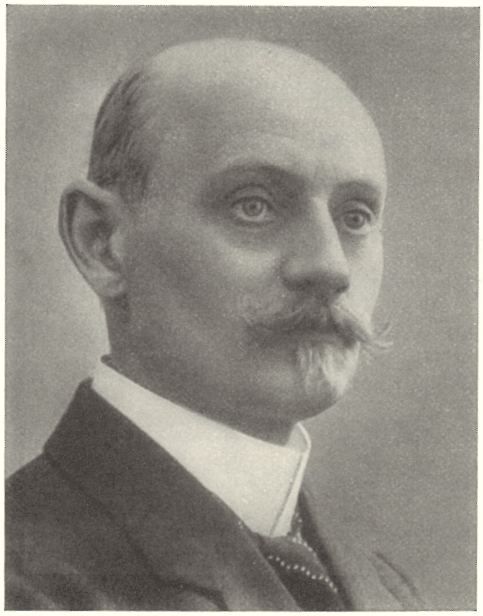

AFD. FRITZ RASMUSSEN, SAXKJØBING
Købmand

Efter M. C. Fæsters endelige Fallit ledede Fæsters Datter, Frk. Ida Fæster, Ejendommenes Administration. Hun gav den 19. Januar 1885 Fritz Rasmussen Skøde paa dem. Butiksejendommen i Vestergade var en af Byens anseligste, og Fritz Rasmussen svang sig i Aarenes Løb op til at være Indehaver af Byens største og fornemste Købmandshus. Foruden Butiksforretningen drev han ligesom sin Forgænger en omfattende Import- og Eksportforretning med Korn, Foderstoffer, Tømmer, Kalk m. m. Fritz Rasmussen ejede endvidere „Engberggaarden" paa Hovedgadens nordre Side. Denne Forretning grundlagdes af den ansete Købmand Engberg, der drev saavel Kolonial- som Manufakturforretning, og i sidstnævnte Branche navnlig var bekendt for sine fyenske Lærreder. Efter Engbergs Død gik den over til hans Svigersøn, Wæver, derfra til Købmand Perch-Nielsen, der afhændede den til Fritz Rasmussen. Her drev denne under Firmanavn: E. Perch Nielsen's Efterflg. A/S en mindre Kolonial- og Skibsproviantering sforretning indtil 1. April 1925. I „Engberggaarden" opførte Fritz Rasmussen i 1910-1911 det store Kagemagasin, og ligeledes her, dels paa denne Ejendoms Grund og dels paa Hovedejendommens Grund, opførte A/S C. A. Qvade & Co. det store Magasin i 1940. Endelig skal det nævnes, at Fritz Rasmussen ejede Tømmerpladsen ved „Lillemark" og Kalkovnen paa Kalkbrænderivej. Den første solgtes i 1927 til Tømmerhandler Asger Lyngbæk, den sidste er for adskillige Aar siden nedlagt.

Den 1. April 1912 døde Fritz Rasmussen efter længere Tids Sygdom i København, 58 Aar gammel, æret og agtet af sin Samtid. Faa har opnaaet et smukkere Eftermæle end det, der blev givet ham. Det udtales, at han mere end nogen anden havde været til Gavn for den By, hvor han virkede. Hans Energi og Lyst til at arbejde var kendt af alle, hans Færd var retsindig, bramfri og nobel, han var i alle

Maader rettænkende og besad et vindende Væsen, der gjorde ham afholdt af alle. Han var mangeaarigt Medlem af Saxkjøbing Byraad, Medlem af Havneudvalget, Stifter af „Østlollands Dampskibsselskab", der indkøbte S/S „Guldborgland" til Rutefart mellem Saxkjøbing - Fejø - Kjøbenhavn, og han var en ihærdig Agitator for Anlæggelsen af Saxkjøbing Sukkerfabrik. Hans Hustru, Caroline Amalie (Camma), var en Datter af Byens tidligere Sognepræst, Harald Boisen. For sine store Fortjenester hædredes han den 26. September 1911 med Ridderkorset af Dannebrog. Han var en god Mand, ikke alene for sin By, men ogsaa for Byens Opland. Over hans Grav rejstes et Monument med Indskriften: „Rejst af taknemmelige Landmænd".

Det vil af det foregaaende ses, at det var, mens Saxkjøbing Havn endnu havde sin Trængselsperiode, at Købmand Fritz Rasmussens Forretning indgik som et Led i A/S C. A. Qvade, Rasmussen & Faber den 1. Maj 1900. Men, som det ogsaa vil ses af ovenstaaende, varede det kun faa Aar, før den søværts Handel fik sit store Opsving. Hertil bidrog i høj Grad den store Udnyttelse af Havnen, som foranledigedes ved den stadig stigende Eksport af Landbrugsprodukter og Import af udenlandske Varer: Kul, Koks, Foderstoffer m. m. Firmaerne A/S C. A. Qvade, Rasmussen & Faber og P. Hansen var i den Henseende de førende. Saxkjøbing-Afdelingen af førstnævnte Firma udskiltes dog i 1912, men blev igen købt af A/S C. A.Qvade & Co. i 1927.

Ejendommen, hvor Butiksforretningen nu har til Huse, er afdøde Købmand Fritz Rasmussens gamle Domicil. Endvidere har Aktieselskabet det gamle Pakhus i Brogade. Det bruges nu som Kornmagasin og er indrettet med forskellige Maskiner, Elevatorer, Rensemaskiner o. s. v. Der er et mekanisk Losseanlæg (Sugeanlæg) til Havnen, saaledes at Kornet kan lastes og losses direkte fra Skibene til Pakhuset. Ved

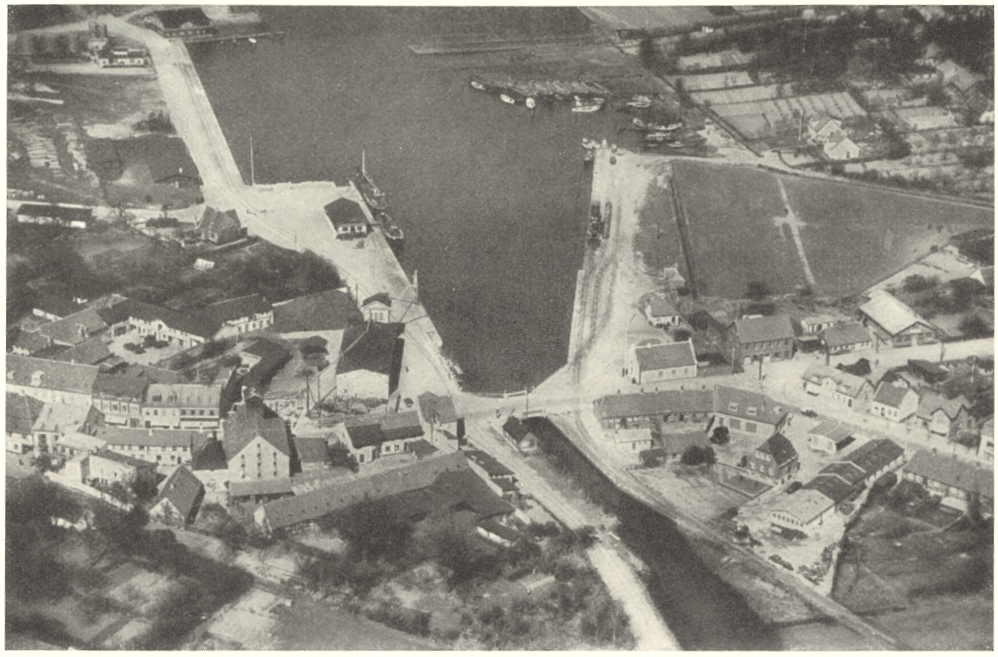

LUFTFOTO AF SAXKJØBING FRA CA. 1930

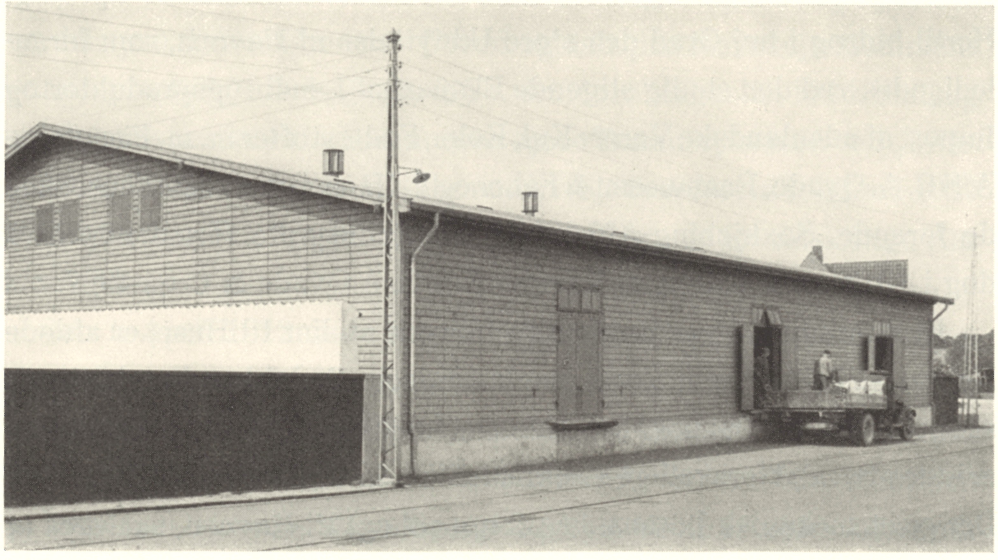

DET NY HAVNEMAGASIN I SAXKJØBING



INTERIØR FRA BUTIKKEN I SAXKJØBING, KOLONIALAFDELINGEN



INTERIØR FRA BUTIKKEN I SAXKJØBING, ISENKRAMAFDELINGEN



A. Danielsen, Saxkjøbing
Bestyrer



N. P. Petersen, Saxkjøbing
Bestyrer



Frøken A. Wichmand, Saxkjøbing
Bogholderske



V. Rasmussen, Saxkjøbing
Disponent



AFD. FRISENBERG-NIELSEN, SAXKJØBING
Forvalter



I. P. LERCHE, HJELM
Købmand

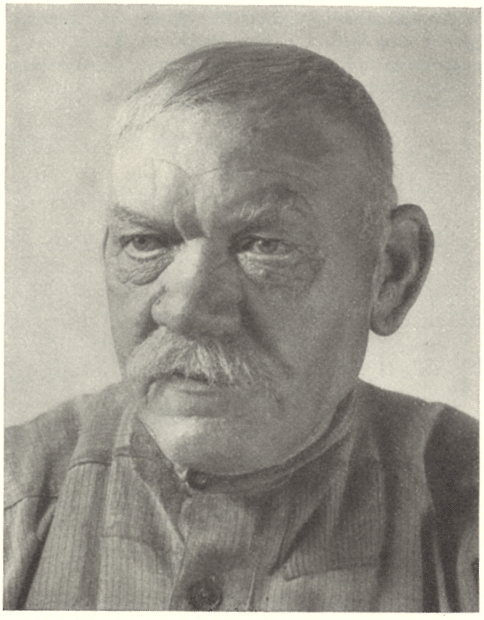

H. RASMUSSEN, SAXKJØBING
Formand



N. P. RASMUSSEN, SAXKJØBING



SAMLET PERSONALE I SAXKJØBING

Siddende fra venstre til højre: Kontormedhjælper Gerh. Jensen, Kommis E. Danielsen, Bestyrer A. Danielsen, Bogholderske Frk. A. Wichmand, Bestyrer Niels P. Petersen, Disponent V. Rasmussen.

Staaende midterste Række: Arbejdsmand Aage Hansen, Chauffør Axel Rasmussen, Forvalter Jacobsen, Arbejdsmand Hans J. Rasmussen, Gaardskarl H. J. Houmann, Arbejdsmand Laur. Rasmussen, Formand Hans Rasmussen, Handelslærling Edv. Rasmussen, Handelslærling H. Vibede, Arbejdsmand Carl Nielsen, Kontorlærling Erik Rasmussen.

Staaende bagerste Række: Arbejdsmand Niels P. Rasmussen, Peder Olsen, Chr. Andreasen, Carl Hansen, Svend Jensen, Lars Hansen og Chauffør Reinh. Rasmussen.

Havnen er et Kagemagasin med Foderblandingsanlæg opført 1910-11 og ved Siden af Kulpladsen et Havneskur, der anvendes hovedsagelig til Kunstgødning. Endelig opførtes i 1940 et stort nyt Pakhus.

Som Bestyrer i Saxkjøbing har, siden Forretningen blev overtaget i 1927, fungeret Herr A. DANIELSEN og som Bestyrer af Butiksafdelingen Herr N. P. PETERSEN.

Forretningen i Saxkjøbing har en Underafdeling i *Hjelm,* der ledes af Købmand I. P. LERCHE.

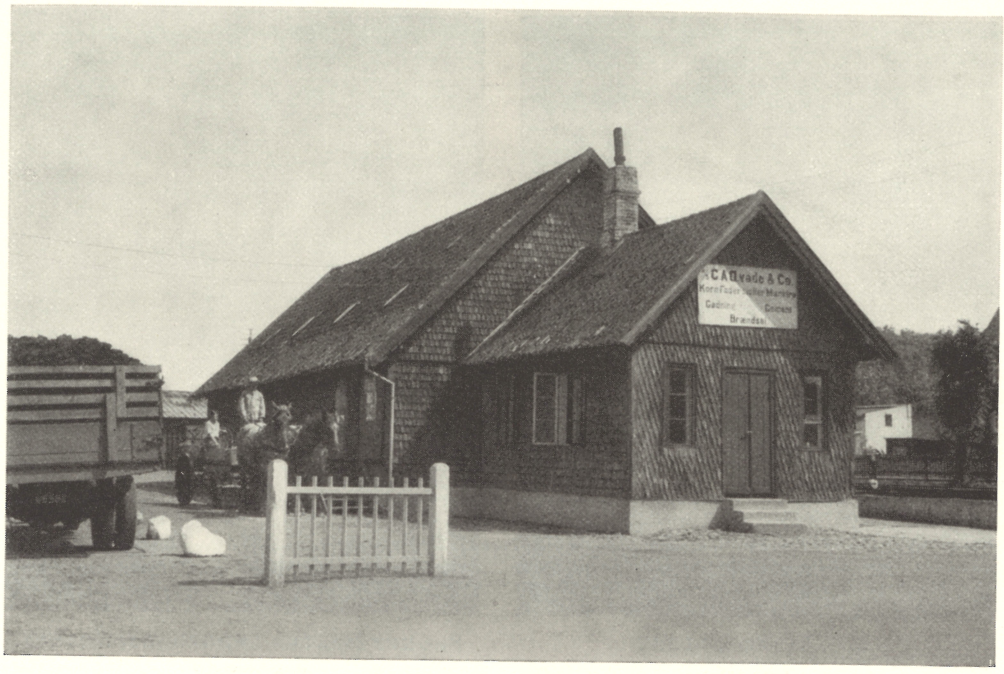

MAGASINET I HOLEBY

HOLEBY

Som bekendt oprettede C. A. Qvade sin Afdeling i Holeby 1874 og ved Oprettelsen af Aktieselskabet overtoges i Holeby tillige Købmand F. W. Fabers Filial dèr. Saa vidt det kan konstateres, har Afdelingen fra 1874 til 1880 været bestyret af Carl Qvade,

fra 1880 til 1882 af K. BIRKEDAHL
„ 1882 til 1900 „ C. THOUSIG
„ 1900 til 1918 „ LOUIS DREWES
„ 1918 „ B. C. AARØE.

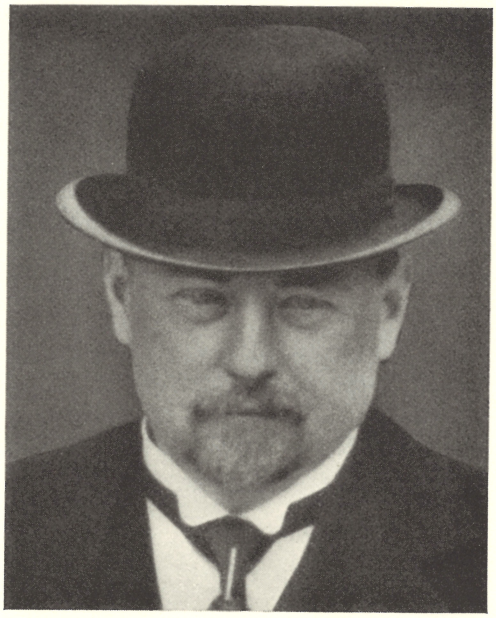

AFD. LOUIS DREWES
Bestyrer



B. C. Aarøe, Holeby
Bestyrer



Frøken Martha Jørgensen, Holeby
Bogholderske

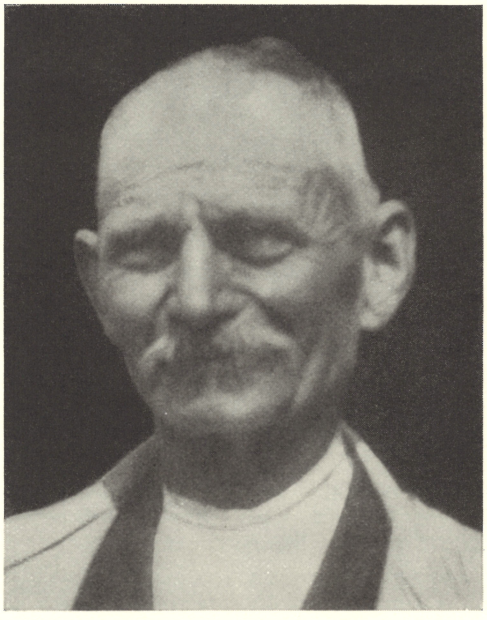

Afd. Hans Jørgensen, Holeby
Formand

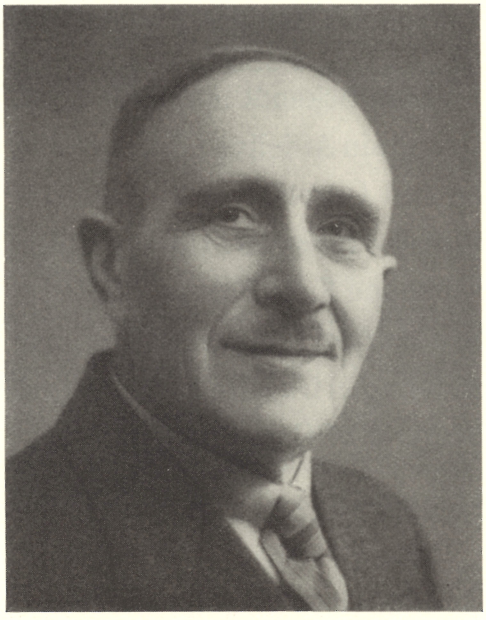

U. Sørensen, Holeby
Formand

RYDE

Her byggedes i 1916 et Pakhus ved Ryde Station paa Jernbanens Grund. Som Bestyrer fungerede A. TAGE indtil sin Død i 1934. Sønnen, K. TAGE, overtog derefter Faderens Stilling.

ASKHØJ

1926 byggedes her et Pakhus ved Askhøj Station paa Jernbanens Grund. Denne Afdeling ledes sammen med Afdelingen i Ryde og har samme Bestyrer.

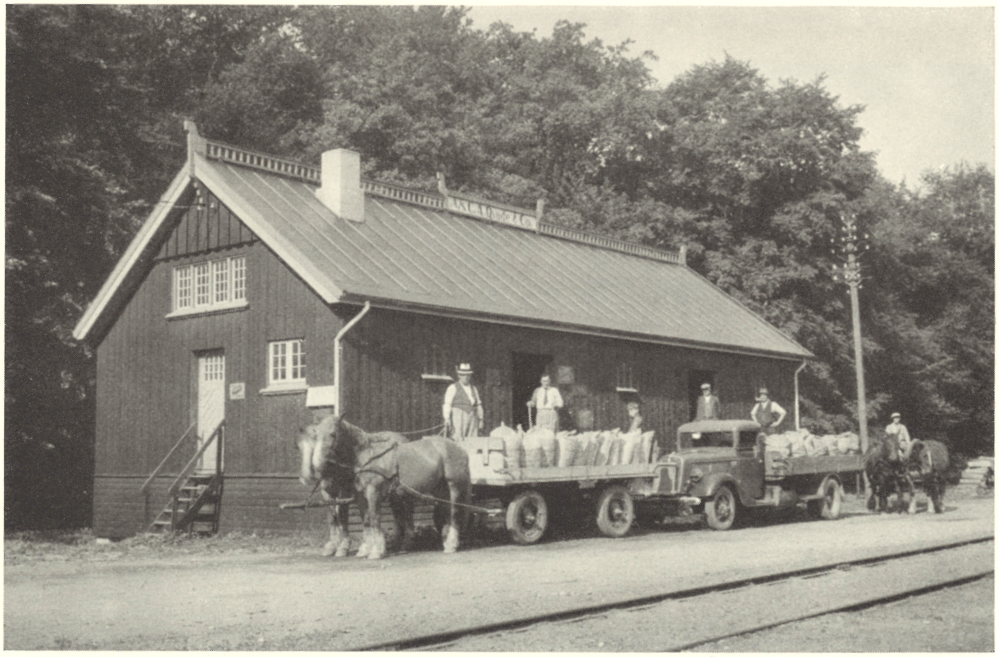

MAGASINET I RYDE

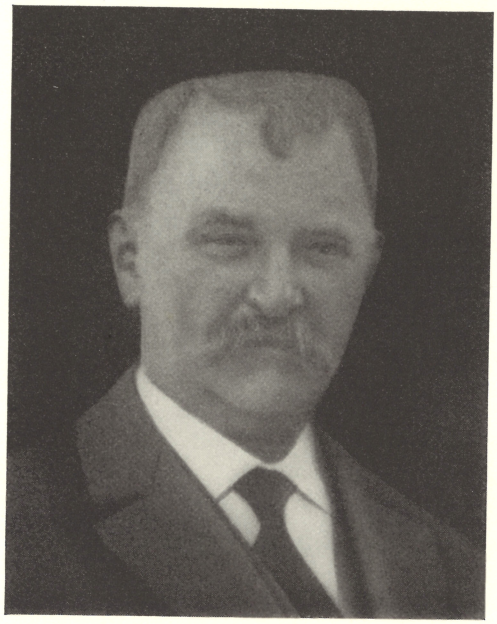

AFD. A. TAGE, RYDE/ASKHØJ
Bestyrer



K. TAGE, RYDE/ASKHØJ
Bestyrer



MAGASINET I ASKHØJ



SVEND HANSEN, LINDET
Bestyrer

LINDET

Her opførtes i 1924 paa Jernbanens Grund ved Lindet Station et Pakhus. Denne Afdeling har siden Starten været bestyret af SVEND HANSEN. Da Bandholm-Kragenæs-Jernbanen likviderede i 1941, købte Firmaet Grunden.



MAGASINET I LINDET

SØLLESTED

I 1926 købte Firmaet Søllested Købmandshandel. Denne Afdeling bestyredes indtil 1932 af den tidligere Bestyrer, Købmand I. P. PETERSEN, der fratraadte i December 1932, hvorefter Bestyrer G. MIKKELSEN overtog Stillingen.



MAGASINERNE I SØLLESTED



G. MIKKELSEN, SØLLESTED
Bestyrer

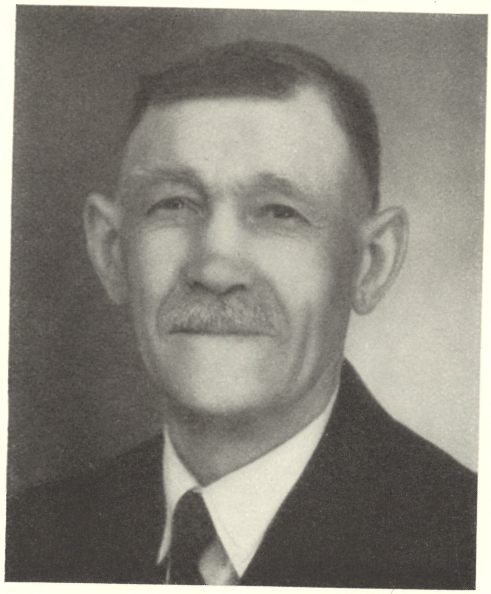

P. MADSEN
Formand

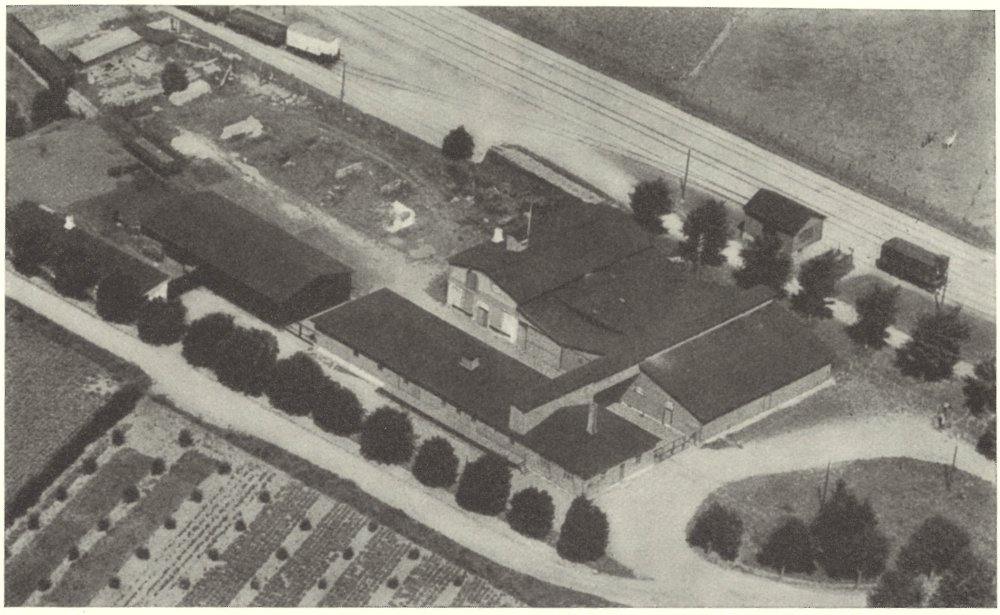

LUFTFOTO AF AFDELINGEN I SØLLESTED FRA CA. 1935



SAMLET PERSONALE I SØLLESTED:

Fra venstre til højre: Formand Peder Madsen, Chauffør Svend Larsen, Kontorist Frk. Margit Petersen, Bestyrer G. Mikkelsen, Arbejdsmand Hans Jørgensen og Arbejdsmand Osvald Andersen.

FEJØ OG ASKØ

Endelig oprettedes i 1931 en Afdeling paa Fejø med P. O. CHRISTENSEN som Bestyrer, og samme Aar oprettedes en Afdeling paa Askø med GREGERS RASMUSSEN som Bestyrer.



MAGASINET PAA FEJØ

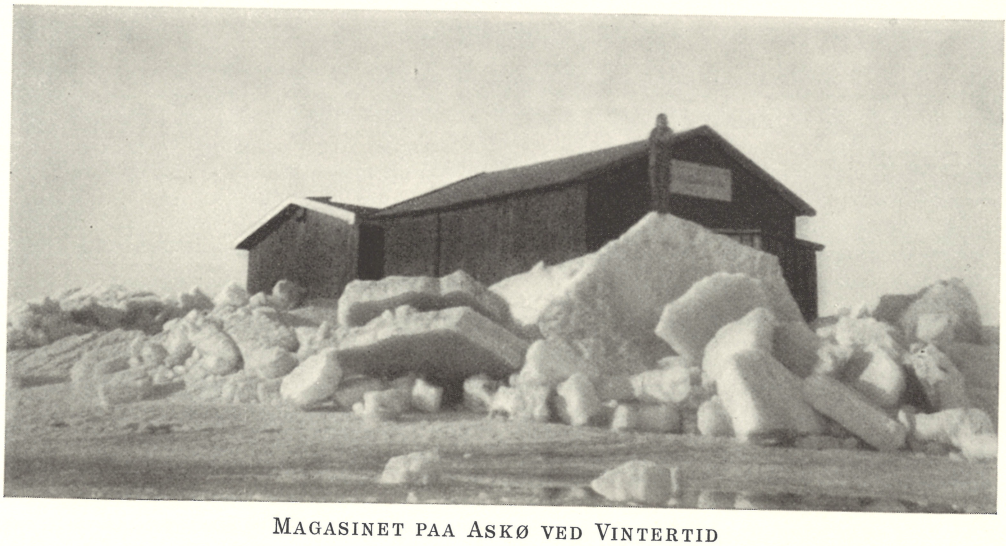

MAGASINET PAA ASKØ VED VINTERTID

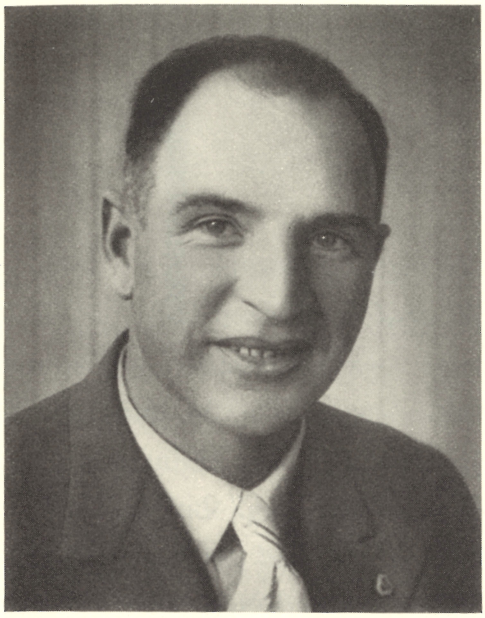

P. O. Christensen, Fejø
Bestyrer



Gregers Rasmussen, Askø
Bestyrer

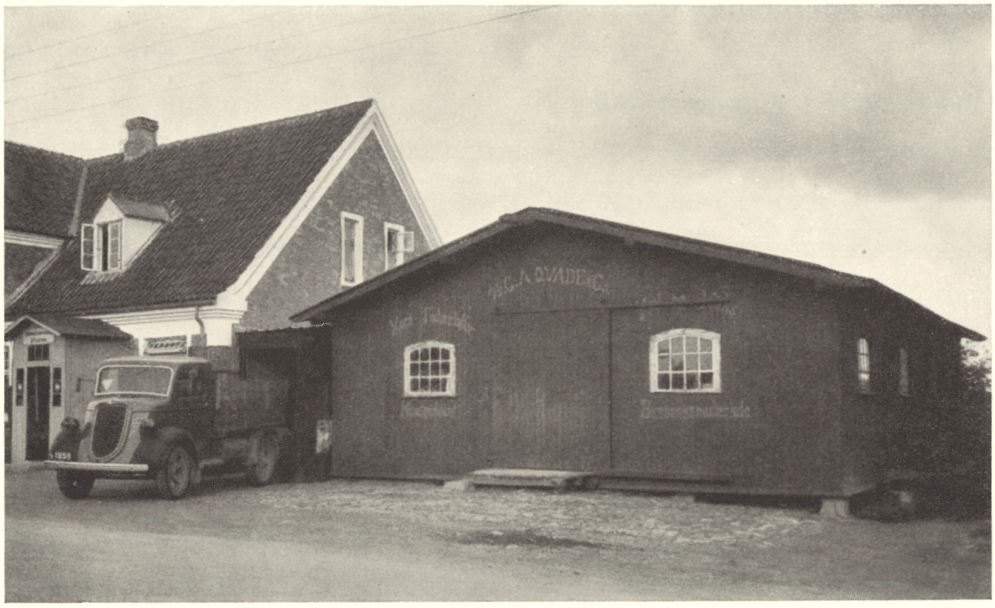

Magasinet i Hjelm som bestyres af Købmand I. P. Lerche